SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Z OBSAHU

F. Buffa, Častice *nie-, voľa-, da-, -si* v slovenských nárečiach ■ E. Bajzíková, Osamostatnené vetné členy ■ A. Sršeň, Príspevok k problematike prekladu filmových titulkov. (So zreteľom na filmy hovorené po anglicky.)
DISKUSIE
M. Ivanová-Šalingová, Štylistické kvalifikátory v Slovníku slovenského jazyka ■ L. Dvonč, Ešte o písaní veľkých písmen v pomenovaniach typu *Geograf bavorský* ■ F. Miko, Skloňovanie názvov typu *Pod Hradovou*
ZPRÁVY A POSUDKY
J. Ballay, Metodika pravopisu. V. Betáková ■ A. Iskozová — A. Lenkovová, Deutsche Lexikologie. E. Smiešková ■ Bibliografia kvantitatívnej lingvistiky. J. Bosák ■ K jazykovej stránke prvého čísla časopisu Prúd. L. Dvonč ■ Zpráva o konferencii o hovorenej slovenčine. J. Mistrík ■ Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka r. 1965. J. Horecký ■ Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov. J. Mistrík ■ Zpráva o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1963—1965. J. Mistrík ■ Zpráva o činnosti Ortoepickej komisie. G. Horák
ROZLIČNOSTI
ODPOVEDE NA LISTY

3 31 1966

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
prof. dr. Eugen Jóna, CSc.
VÝKONNÝ REDAKTOR
dr. Ladislav Dvonč, CSc.
REDAKČNÁ RADA
doc. dr. V. Blanár, DrSc., dr. L. Dvonč, CSc., J. Holý, dr. G. Horák, CSc., dr. J. Horecký, DrSc., prof. dr. E. Jóna, CSc., doc. dr. F. Miko, CSc., doc. dr. P. Ondrus, CSc., univ. prof. dr. E. Pauliny, DrSc., dr. Š. Peciar, CSc., doc. dr. J. Ružička, DrSc., dr. M. Šalingová, CSc.
REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

(Slovenská reč (31, 1966, č. 3)

F. Buffa, Častice *nie-, voľa-, da-, -si* v slovenských nárečiach 133
E. Bajzíková, Osamostatnené vetné členy . 136
A. Sršeň, Príspevok k problematike prekladu filmových titulkov. (So zreteľom na filmy hovorené po anglicky) 142

DISKUSIE

M. Ivanová-Šalingová, Štylistické kvalifikátory v Slovníku slovenského jazyka . . 146
L. Dvonč, Ešte o písaní veľkých písmen v pomenovaniach typu *Geograf bavorský* . . . 154
F. Miko, Skloňovanie názvov typu *Pod Hradovou* 157

ZPRÁVY A POSUDKY

J. Ballay, Metodika pravopisu. V. Betáková 161
A. Iskozová — A. Lenkovová, Deutsche Lexikologie E. Smieškova 168
Bibliografia kvantitatívnej lingvistiky. J. Bosák 171
K jazykovej stránke prvého čísla časopisu Prúd. L. Dvonč 172
Zpráva o konferencii o hovorenej slovenčine. J. Mistrík 174
Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka r. 1965. J. Horecký 176
Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov. J. Mistrík 178
Zpráva o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1963—1965. J. Mistrík 180
Zpráva o činnosti Ortoepickej komisie. G. Horák 183

(Pokračovanie obsahu na 3. str. obálky)

ROZLIČNOSTI

K rodovej zhode pri substantíve *dievča*. L. Dvonč 185
Beludžský jazyk — beludžština. L. Dvonč . . 187
Camping — kemping. L. Dvonč 187
Metaxas — metaxista. L. Dvonč 188
Ku skloňovaniu slova *kanoe*. L. Dvonč . . 189
Netty — príd. meno *Nettyn*? J. Sabol . . . 190
Ranofeudálny — včasnofeudálny. L. Dvonč . 191
Pôvod výrazu *„mať dopad"*. A. Sršeň . . 192

ODPOVEDE NA LISTY

Zastal pred ósmymi dvermi 193
Z Babia, v Babí 193
Mucha prenášač chorôb 194
Ospravedlniť niečo niekoho a *ospravedlniť sa* . 195
Masová vražda času? G. Horák 196

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 31 — 1966

ČÍSLO 3

Ferdinand Buffa

ČASTICE *nie-*, *voľa-*, *da-*, *-si* V SLOVENSKÝCH NÁREČIACH

V nárečovom materiáli zozbieranom podľa *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* (ktorý zostavili E. Pauliny a J. Štolc a ktorý vyšiel v Bratislave r. 1947) máme údaje aj o výskyte niektorých neurčitých zámen s nesamostatnými časticami *nie-*, *voľa-*, *da-* a *-si* v slovenských nárečiach. Nazdávame sa, že nebude od veci oboznámiť sa aj s geografickým rozšírením uvedených tvarov v našich nárečiach, pretože tieto tvary sa využívajú aj v spisovnom jazyku, pričom ich významové a štylistické hodnotenie tu spôsobuje značné ťažkosti (porov. o tom napr. J. Rybák, *K spracovaniu hesiel čosi a dačo v Slovníku slovenského jazyka*, SR 26, 1961, 235 n. a *K významu neurčitých zámen so -si a nie-*, SR 27, 1962, 236 n.). Treba však ihneď poznamenať, že náš materiál obsahuje údaje len o územnom rozšírení uvedených tvarov v slovenských nárečiach, teda bez ich významovej charakteristiky (tento materiál sa totiž zbieral len pre hláskoslovnú a slovotvornú charakteristiku našich nárečí). Pretože ide o slová významove si veľmi blízke, presne stanoviť ich významy v našich nárečiach bude možné len monografickým výskumom. Naše údaje však určite pomôžu pri správnom pochopení a interpretovaní uvedených slov aj v spisovnom jazyku.

Častice *nie-* máme zachytenú v slovách *niektorý, niekto, niečo, niekde* a *nejaký* (v poslednom slove vo forme *ne-*). Tieto slová, pravda, s patričnými hláskovými znakmi podľa jednotlivých oblastí sa vyskytujú na celej oblasti západoslovenských nárečí (okrem Hornej Kysuce a dolného Ponitria počnúc od Topoľčian) a skoro na celej stredoslovenskej nárečovej oblasti (okrem Oravy, Gemera a vých. Novohradu; pozri mapu). Tieto tvary sú teda typické pre západoslovenské nárečia, sú známe aj v stredoslovenských nárečiach. Vo východoslovenských nárečiach a v priľahlých stredoslovenských sú tieto tvary neznáme.

S časticou *voľa-* máme zachytené tieto slová: *voľaktorý, voľajaký, voľakde, voľačí, voľačo* a *voľakto*. Zemepisné rozšírenie týchto tvarov je veľmi blízke rozšíreniu tvarov s časticou *nie-:* vyskytujú sa v západoslovenskej nárečovej oblasti (v sev. Trenčianskej sú však zriedkavejšie) a v skoro celej stredoslovenskej nárečovej oblasti (okrem Oravy a skoro celého Gemera; pozri mapu). Vo východoslovenských nárečiach (okrem najzápadnejšieho cípu Spiša, kam

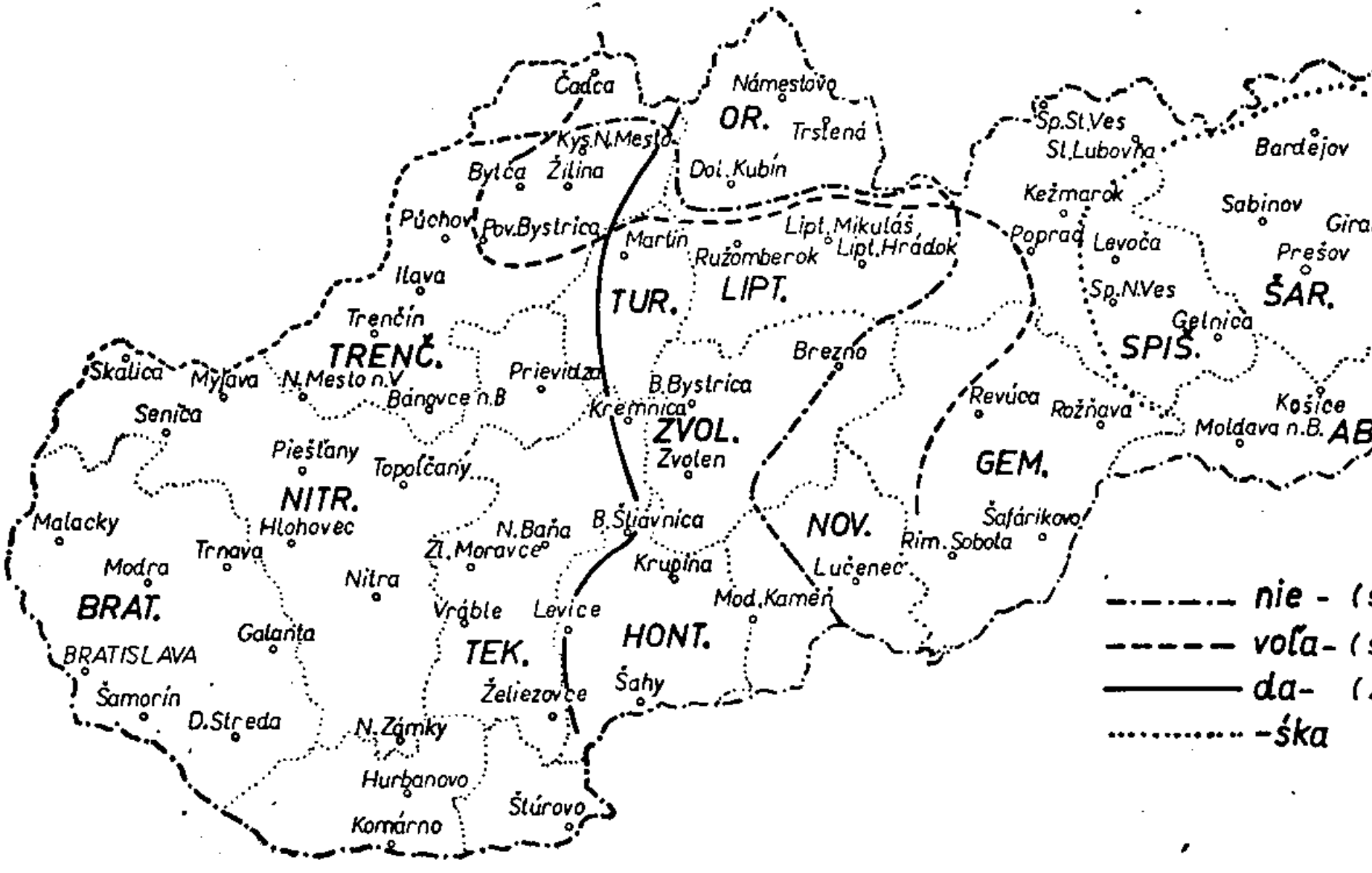
Čadca
Námestovo
OR.
Trsťená
Kys.N.Mesto
Sp.St.Ves
St.Lubovňa
Bardejov
Byťča
Žilina
Dol.Kubín
Kežmarok
Sabinov
Púchov
Pov.Bystrica
Martin
Lipt.Mikuláš
Poprad
Levoča
Giraltovce
Ružomberok
Lipt.Hrádok
Prešov
Ilava
TUR.
LIPT.
Sp.N.Ves
ŠAR.
Trenčín
Gelnica
TRENČ.
SPIŠ.
Brezno
Skalica
Myjava
N.Mesto n.V.
Prievidza
B.Bystrica
Revúca
Rožňava
Košice
Senica
Bánovce n.B.
Kremnica
Moldava n.B.
ZVOL.
Zvolen
GEM.
Piešťany
Topoľčany
NITR.
Malacky
Hlohovec
N.Baňa
B.Štiavnica
NOV.
Šafárikovo
Rim.Sobota
Trnava
Ž.Moravce
Modra
Nitra
Krupina
Lučenec
BRAT.
Vráble
Levice
Mod.Kameň
Galanta
HONT.
BRATISLAVA
TEK.
Šahy
Šamorín
Želiezovce
D.Streda
N.Zámky
Hurbanovo
Štúrovo
Komárno
nie -
voľa-
da-
-ska

tieto tvary prenikajú z Liptova) sú tieto formy neznáme. Sú to teda formy typické pre západoslovenské a stredoslovenské nárečia.

Slová s časticou *da-: daktorý, dajaký, dakto, dačo* a *dakde* sa vyskytujú predovšetkým vo všetkých východoslovenských nárečiach a vo väčšine stredoslovenských nárečí, a to na Orave, v Liptove, v prevažnej (východnej) časti Turca, vo Zvolenskej, v Gemeri, Novohrade a v Honte (pozri mapu). Zo západoslovenských nárečí sú tieto formy len v menšej oblasti sev. Kysúc a v oblasti medzi Novým Mestom n. Váhom, Bánovcami n. Bebravou a Piešťanmi. Ide tu teda o tvary typicky východoslovenské, známe aj v stredoslovenských nárečiach.

Výskyt častice *-si* sa skúmal na slovách *ktorýsi, akýsi, kedysi, kdesi, ktosi* a *čosi*. Výsledky výskumu dokazujú, že tento druh neurčitých zámen je známy na celom Slovensku. Zriedkavejšie je len v hornom Tekove, v strednom Novohrade a v strednom Gemeri. Uvedená častica má však rozličné modifikácie, a to nielen hláskoslovné, ale aj slovotvorné. V Bratislavskej a Nitrianskej sú veľmi časté formy so zosilňujúcim *-k*, teda končiace sa na *-sik*. Podobne skoro na celom východe (pozri mapu) prevládajú podoby so zakončením na *-ška;* na jeho najvýchodnejšej oblasti (v býv. Užskej stolici) sú časté podoby na *-ś*.

Ako z nášho opisu vidieť, najbohatšia je na opisované formy stredoslovenská nárečová oblasť; skoro v celom Turci, v Liptove, skoro v celej Zvolenskej, v Honte a v záp. Novohrade sa vyskytujú všetky uvedené podoby. V týchto oblastiach je potrebné podrobne, monograficky preskúmať, nakoľko sa uvedené formy významovo diferencujú alebo synonymicky prekrývajú, prípadne či sa aj štylisticky nelíšia od seba. Uvedený výskyt je tiež dostatočným dôvodom rozoberané formy plne tolerovať aj v spisovnom jazyku, pravda, s patričným významovým a štylistickým hodnotením, ktoré sa získa výskumom spisovného jazyka. Západoslovenské a im priľahlé stredoslovenské nárečia sú chudobnejšie o formy s časticou *da-*, čo by však nemalo byť dôvodom vytláčať ich zo spisovného jazyka alebo ich výskyt v ňom obmedzovať. Východoslovenské nárečia sú pri opisovaných formách najchudobnejšie, pretože poznajú len podoby s časticami *da-* a *-si* (väčšinou vo forme *-ška*).

Iste nebude bez zaujímavosti uviesť, že formy s časticou *ne-* a *-si* sú známe aj v okolitých slovanských jazykoch (v češtine a poľštine; ukrajinčina má len formy so *-si*). Podoby s časticami *voľa-* a *da-* sú typicky slovenské. Zaiste aj to prispelo k tomu, že sa v spisovnej slovenčine vyskytujú oniečo zriedkavejšie. Ich prítomnosť v spisovnom jazyku však môže veľmi účinne zvýšiť jeho štýlovú elastickosť.

Pre výskum uvedených foriem v spisovnej slovenčine vyplývajú z nášho opisu nasledujúce poznámky: formy s časticou *nie-* sú neutrálne a celoslovenské; podobne neutrálne a celoslovenské sú aj podoby s časticou *-si*. Budú sa teda pravdepodobne v niečom medzi sebou významove odlišovať. (Tento problém veľmi dobre načal J. R y b á k v cit. štúdii v SR 27, 1962, 240.) Ostatné dve skupiny, podoby s časticami *voľa-* a *da-* pre ich veľké

rozšírenie v ľudových nárečiach a pretože sa vyskytujú aj v spisovnom jazyku, bolo by možno uznať za synonymné k predchádzajúcim formám (pričom ich hlbší výskum ukáže, v ktorých významoch sú synonymné s formami na *nie-* a v ktorých s formami na *-si*). Treba však priznať, že podoby s časticami *voľa-* a *da-* sú v dnešnom spisovnom jazyku zriedkavejšie ako podoby s *nie-* a *-si*, preto sa stretávame s tendenciou pokladať ich za hovorové alebo nárečové. O tom však nech rozhodne ich ďalší výskum najmä v oblasti spisovného jazyka.

Eugénia Bajzíková

OSAMOSTATNENÉ VETNÉ ČLENY

Okrem prídavných mien[1] vyskytujú sa v Ondrejovovej Zbojníckej mladosti v úlohe osamostatnených vetných členov najčastejšie podstatné mená, menej príslovky, prídavné mená a ojedinele aj zámená a číslovky, prípadne neurčité slovesné tvary. Napr.: *Rozhľadíš sa, rozoznávaš kry a stromy. Slabo a neurčito. — Lastovičky tiež majú ešte mláďatá. V hniezdach na podstení.*

Naše gramatické práce rozdielne hodnotia osamostatnené vetné členy.[2] V *Slovenskej gramatike*[3] v kontexte *Aj tak sa usmieval. Takým natrpkastým úsmevom* druhá časť sa hodnotí ako neúplná veta.[4] V kapitole o vetných nepravidelnostiach v príklade *Zvedavé oči svitania žmurkali do stodoly. Cez škáry na vrátach* sa hovorí, že ide o osamostatnené vetné členy, ktoré „zavše majú formu kusých viet".[5] Druhá veta v spojení *Predseda je vysokoškolák z univerzity. Miestny rodák, syn obchodníka s drevom,* keďže má podstatné meno v základnom tvare, označuje sa za jednočlennú vetu.[6] Bez vzťahu k vetnej schéme, napr.: *Vodu! — Pomalšie!* — tu sa hovorí o nevetnej výpovedi (ekvivalente vety). Tieto výpovede „spravidla majú gramatickú podobu vedľajších vetných členov".[7] Pri určovaní

[1] O prídavných menách v úlohe osamostatnených vetných členov porov. môj článok v Slovenskej reči 29, 1934, 139. — Vo vetnej stavbe Zbojníckej mladosti sú aj iné syntaktické nepravidelnosti a zvláštnosti. Porov. k tomu J. Oravec, *K štýlu Zbojníckej mladosti,* sborník Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 159—168.

[2] O tomto prehovorovom útvare píše naposledy napr. M. Darovec v štúdii *K pomeru významovej výstavby a syntaktickej stavby jazykových jednotiek,* JČ 15, 1964, 3.

[3] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* 4. vyd., Bratislava 1963.

[4] C. d., 329.

[5] C. d., 362.

[6] C. d., 372—373.

[7] C. d., 332.

vetnočlennej platnosti nominatívu podstatného mena druhá výpoveď zo spojenia *Na otvorené krídlo obloka prileteli vrabce. Bezočivý národík nespratníkov* sa zaraďuje k jednočlennej výpovedi.[8]

J. Orlovský syntaktický útvar *Trpko mu bolo, ale jednako len šiel. Pomaly, z nohy na nohu* uvádza ako príklad na jednočlennú vetu príslovkovú.[9]

Ako vidieť, samostatne použité plnovýznamové slová sa hodnotia ako kusé vety (neúplné), nevetné výpovede, jednočlenné vety (výpovede) a osamostatnené vetné členy.

Kusú vetu chápe V. Blanár[10] ako vetu nezávislú myšlienkove od kontextu a z „hľadiska gramatickej stavby jednoduchej dvojčlennej vety" ako neúplný syntaktický útvar. Ako príklad uvádza: *Bolo mi niekedy dosť clivo. Mimo služby vždy sám a sám.* J. Hollý[11] chápe ako kusú vetu útvar s neaktualizovanou elíziou vetotvorného prostriedku čiže gramatického jadra vety[12]: *Ale veď nie tou stranou!* (pri premiestňovaní skrine). — *K nohe zbraň!* Naproti tomu aktualizovanú elipsu hodnotí ako osamostatnený vetný člen, napr.: *Kúpil si volky. Mocné ako tátoše.* Pri kusej vete ide v podstate o osamostatnený, ale neúplný útvar, pri ktorom gramatické vzťahy s predchádzajúcim kontextom sú prerušené.

V príkladoch, ktoré sa uvádzajú v Slovenskej gramatike, sú vetné členy použité vo výzvovej funkcii, nemajú gramatický vzťah k predchádzajúcemu kontextu. R. Mrázek[13] zaraďuje takéto vety k vetám jednočlenným. V súhlase s J. Holým hodnotíme ich ako kusé vety, lebo nemajú gramatické jadro. Ide o rozvíjacie vetné členy: *Vodu! — Pomalšie!* Gramatickú podobu osamostatneného vetného člena by mali v prípadoch: *Peter odchádzal. Pomalšie. — Žiadala si. Vodu.*

Jednočlenná veta či výpoveď (veta ako jednotka jazykového systému a výpoveď ako jednotka jazykového prejavu[14]) je samostatná veta. V našich príkladoch sa však uvedené syntaktické (alebo prehovorové) javy vzťahujú na niektorý člen predchádzajúcej vety: *predseda — rodák, vrabce — národík.*

V daných prípadoch uvedený syntaktický jav chápeme ako príznakovo použitú vetu, ktorá sa rozkladá do dvoch výpovedí. Druhá jej časť je realizáciou časti vetnej schémy, jej vetného člena, ktorý je vyčlenený z predchádzajúcej vety a tvorí osamostatnený vetný člen. Je to časť výpovede „s nevyjadreným východiskom výpovede"[15].

---

[8] C. d., 160.

[9] J. Orlovský, *Slovenská syntax*, Martin 1959, 39.

[10] V. Blanár, *Vetné pričlenenie*, Jazykovedné štúdie I, Bratislava 1956, 211.

[11] J. Holý, *Učebnica slovenského jazyka pre maďarských poslucháčov PF* (v tlači).

[12] J. Ružička, *Čo sa vyjadruje syntaktickými jednotkami?*, sborník Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 212.

[13] R. Mrázek, *K základním otázkam syntaxe*, sborník O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 248.

[14] J. Ružička, c. m., 209.

[15] M. Darovec, c. m., 6.

Osamostatnený vetný člen je taký syntaktický útvar (prehovorový), ktorý z hľadiska významového i gramatického závisí od determinovaného vetného člena predchádzajúcej vety. Samostatný je len po formálnej stránke, pretože je intonačne ohraničený.

Osamostatnené vetné členy môžu byť vo funkcii základných i rozvíjajúcich vetných členov.

P o d m e t je v predchádzajúcej vete zamlčaný, známy je však zo širšieho kontextu. Ak je podmet vyjadrený, osamostatneným vetným členom sa dopĺňuje na viacnásobný: *„Stojte!" zastal im cestu pri cintoríne, v kabanici, v bielych nohaviciach. Zbojník Turoň. — Poskakovali šantivo. Jakub Fekiač Škuliba aj Červenák. Adam Telúch Brušman, Jožo Kašaľkuľa aj Kaľamár. Imro Trjeska Kľavoš aj Števo fašanga Cengáč. — Kosci sa odrazili strmým chodníkom, hrabáčky išli cestou za vozmi. Aj ujo Košaľkuľa.*

P r í s u d o k ako osamostatnený vetný člen je ojedinelý. Vyjadrený je menným slovným druhom: *Voda bola hlboká, len ma tak brala. A studená, juj! — Ťažký bol ani brav. Tučný, s takýmto bruchom. — Bol chudý, biedny, ošklbaný. Bedárik na zaplakanie.*

P r í v l a s t o k je najčastejší zhodný[16], ale vyskytuje sa aj nezhodný: *Zahľadel sa meravo — rozoznával: mačiatko odrastené, veľké. V sivom, trochu pruhovanom kožušku. — Vyňal spod klobúka — prasiatko. V čiernom zamatovom kožušku. — „Daj, boh šťastia!" zareval chlap vo dverách. V kabanici a krpcoch. S valaškou a veľkou fujarou.*

P r í s t a v o k tu obyčajne bližšie charakterizuje zvieratá vlastnosťou, ktorá je typická pre celý druh; zriedkavejšie sa vyskytuje tento citovo hodnotiaci výraz aj pri pomenovaní osôb: *Na otvorené krídlo obloka prileteli vrabce. Bezočivý národík nespratníkov. — Jano nahmatal mu pod bruchom slepú muchu. Neveľké zvieratko brnavej farby. — Všetci sa obzreli, ale Maťo Kliešť Horúci zbočil za mlyn. Odľudný chlapec samotár.* Hodnotí vlastnosti vyjadrené v predchádzajúcom kontexte: *Na streche domu posedáva aj žltochvostík. Spieva a muchy chytá. Niekedy spustí sa za drňačkou i na podstienok, vráti sa na štít domu a delikátne spieva. Aká bola drňačka mastná a chutná. Starý lakotník. — Nácko zobral blysky do klobúka. Dívali sa vážne, okrúhlymi, rozšírenými očkami. Neutekali, neprejavovali nijakého strachu. Nevinné stvorenia, neznajúce nebezpečenstva.* Vysvetľuje bližšie nadradený člen druhým pomenovaním bez citového zafarbenia: *V širokom dvore stáli dva vozy. Doštenák a rebrinák. — Vo večerných hodinách druhého dňa tislo sa do krčmy množstvo drobných i odrastených detí. Chlapcov i dievčat.* Pri novej postave určí, o koho ide: *Jerguš vedel, kto hvízda: Števo Fašanga z dreveného domu. Jediný blízky susedna samote. — A Zuzička je slabá a ľakovitá. Jeho nová kamarátka. — Aj Anna si našla kamarátku. Zuzku Košaľkuľu, Jožovu sestru z dediny.*

Pri p r e d m e t e priamy predmet sa vyskytuje rozvitý i viacnásobný: *Tomáš vzal batôžtek s desiatou, sadol si, rozviazal a jedol. Syr i slaninu s chlebom. — Jerguš bol dotknutý: také niečo povie!... Hlúposť, nepravdu. — Staré jedle, lišajníkmi oblepené smreky zapájali sa haluzami, šumeli, rozprávali. Legendy o zbojníkoch. — Treba lístie odhŕňať, pozorne hľadať. Do kávova nažltlé, skoro červenkavé orechy, s bielymi, nedotknutými čiapočkami pelu na hlavách.* Nepriamy je najčastejšie viacnásobný: *Fúkal i spieval. O ovciach i zbojníkoch.*

[16] E. B a j z í k o v á, c. m., 139.

O mesiaci a Poľane. — Snil s otvorenými očami. O Zuzke Košaľkuli, o jej dvoch vrkôčikoch a malých nôžkach.

Príslovkové určenie deja tvorí najpočetnejšiu skupinu osamostatnených vetných členov. Najviac sa však vyskytujú príslovkové určenia miesta, čo pravdepodobne súvisí s blízkym vzťahom k prírode, s jej intímnou znalosťou: *Vystupovali rúbaniskom. Po chodníčku i šmykom. — Išli, pojali aj chvostíka. Cez Hať, na Voliarku. — Zahrmelo. Kdesi vysoko v oblakoch.* Okolnosti deja sa vyjadrujú aj inými druhmi príslovkového určenia: *Zdalo sa, spia, alebo aspoň chystajú sa na spánok. Pokojne, v bezpečnosti. — V hustom lístí a nadurdenej tráve prebúdzal sa pokoj z tvrdého spánku. Lenivo a nedbale. — Z jari zas spievajú v potôčku zelené a brnavé žaby. Tenuško i chrapľavo. — Vzal valašku, ponáhľal sa k dievčatám. Radostne, víťazoslávne. — Fialové plamene vyblkujú zo zeme. Len raz do roka, v noci na Všechsvätých ... — Ponúkol sa mame, že on bude zaháňať Rohačku do dediny. Každého dňa na svitaní. — Na Božie Telo udrel Jerguša päsťou po nose. V Hámri pri kováčoch. Pre nič a za nič. — Natiahol hrdlo, zazíval a pomalým krokom vyvliekol sa do dvora. Spať do tône pod vozom. — Bzučal smutnú pesničku komárov. Mačke na žalosť. — Ak sa zažiadalo, mohol ísť na čerešňu, odtrhnúť tie najkrajšie. Drozdy odohnať.*

Doplnok je ojedinelý: *Na poludnie prišiel Tomáš na kobyle. Nahnevaný a mrzutý. — A šiel. Stonajúc a božekajúc.*

Osamostatnené vetné členy tvoria aj súčasť súvetia, v ktorom je dvojčlenný vzťah: osamostatnený vetný člen + veta (vedľajšia, zriedkavo hlavná). Vedľajšia veta zastupuje niektorý rozvíjací člen osamostatneného vetného člena. Je to osobitný typ podraďovacieho alebo priraďovacieho súvetia. Napr.: *Dumali a hovorili, kým sviečka horela. O komediantoch, ktorí prišli do dediny a ukazujú celkom malých človiečikov, čo vedia aj chodiť, aj rozprávať.* — Obidve vedľajšie vety rozvíjajú podstatné meno, sú prívlastkové. O osamostatnenom člene platí to isté, čo o nadradenej vete. Možno sa ním spýtať (o ktorých komendiantoch?), možno použiť pri ňom odkazovací výraz (o tých komediantoch). Priraďovacie súvetie: *Doma nedajú, ak trochu zemiakov. Suchých, idú ťa zadrhnúť. — Rád mal... Aj pesničky o ovciach, — Jano ich stále spieval.* Podraďovacie súvetie: *Jesť mu nedávala a on, neborák, musel umrieť. Tej noci, keď orechy cupkali. — Rozprávala vrchom i dolinám, stromom i machnatým skalám. A napokon aj ľuďom. O slniečku, čo vychodí spoza Vrchpoľany a stretá sa s mesiačikom. — Zima sa chcela rozlúčiť. Ukázať sa, aká je pekná.*

Osamostatnený vetný člen je tvaroslovne podradený nadradenému vetnému členu predchádzajúcej vety. Medzi determinátom a determinantom sa uplatňujú všetky tri základné gramatické vzťahy (zhoda úplná i čiastočná, väzba a primkýnanie): *Jerguš ho hneď poznal. Mať Kliešť Horúci. Chlapec bez matky a bez srdca ... — Jerguš našiel mäkké miesto na machu v tôni. Rovnušké ako dlaň. — „Poďme chytať myši!" povedal ohnivo. „Červené, poľné i biele dulovnice, — aké chceš!" — Na otvorené krídlo obloka prileteli vrabce. Národik nezbedný. — ...priniesol drúčik z tvrdého dreva. Porisko starej metly. — A chlapci psa poslali domov a teraz idú závozom. Cez výmole a jamy. — Potom ho našli rubači a pochovali sme ho. V starom cintoríne, v samom kúte. — Odrazu zaznel zvonec. Istotne za plachtou. — Jerguš vychytil tete obe ročky, sám ich niesol hore vrchom. Ľahko a veselo. — Volali Jerguša do začmudenej budovy. Hrať sa na schovávačku. — ...začali vykrikovať: „Ľoľkári! Ľoľkári!" Dráždivo a bojovne.*

Osamostatnené vetné členy nemôžeme skúmať izolovane, ale len v šir-

šom kontexte. Príčiny osamostatňovania vetných členov z významového hľadiska rozdelíme do dvoch skupín.

Prvú skupinu tvoria osamostatnené vetné členy vyčlenené z východiska výpovede predchádzajúcej vety. Izolovane použité sa stávajú jadrom výpovede, a vtedy je na nich hlavný dôraz. Osamostatnením sa dosahuje osobitné zdôraznenie. Napr.: *Jerguš pozoroval ovce najprv len z vrchovca čerešne. Ťahali sa ponad Paseku v lenivom neporiadku. Ovce biele i čierne.* V druhej vete je východisko výpovede nevyjadrené. Po preštylizovaní veta znie: *Ovce biele i čierne ťahali sa ponad Paseku v lenivom neporiadku.* Výraz *ovce biele i čierne* sa stáva východiskom výpovede bez hlavného dôrazu. Podobne: *Vyškriabali sa na vysoké zástavy, skákali. Dolu hlavou. Fekiač Škuliba, Jerguš a Červenák. — Mláďatá stehlíkov sú už odrastené. Tydlikajú neprestajne, lietajú po záhrade. Rozmaznané deti panského rodu.* (Druhý príklad môžeme chápať ako prívlastok k prvej vete alebo ako podmet druhej vety vyjadrený opisom. V obidvoch prípadoch je vetný člen vyčlenený z východiska výpovede.) V niektorých prípadoch máme možnosť zaradiť osamostatnený vetný člen podľa subjektívneho chápania do východiska alebo jadra výpovede. Napr.: *Bača odváral, valasi sedeli pred kolibou. Nevravní, mlčanliví.* Ak chápeme vlastnosť *nevravní, mlčanliví* ako stálu (valasi žijú v horách, málo sa stýkajú s ľuďmi), stáva sa osamostatnený vetný člen východiskom výpovede: *Bača odváral, nevravní, mlčanliví valasi sedeli pred kolibou.* Ak chápeme vlastnosť ako jestvujúcu len za deja vyjadreného prísudkom, je časťou jadra výpovede s hlavným dôrazom: *Bača odváral, valasi sedeli pred kolibou nevravní, mlčanliví.*

Bohatšiu skupinu osamostatnených vetných členov tvoria tie, ktoré by boli vo vete súčasťou jadra výpovede. V tejto skupine vydeľujeme dva prípady: a) Osamostatnený člen je vlastným jadrom výpovede: *Chvostík zbočil, ukryl sa. Iste nie ďaleko.* Slovo *ukryl sa* je vo vete jadrom výpovede (vlastným), po preštylizovaní vety sa stáva sprievodným výrazom (tranzitným členom[17]): *Chvostík zbočil, ukryl sa iste nie ďaleko. — A teraz sa hnevá. Iste nie bez príčiny. — Pribehol, pretiahol ho ťažkou hadicou. Cez ľavé rameno. — Nežiada sa jesť. Ani lieskovce, ani bukva. — Vyšla pani horárka uviedla chlapcov a odišla. Akiste do kuchyne.* b) Osamostatnený vetný člen je vyčlenený z jadra výpovede, po jeho zaradení do vety bude sprievodným výrazom. Napr.: *Chcelo sa im bežať dúškom rovno do dediny. Chodníčkami po strminách.*

V istých prípadoch, keď je jadro výpovede širšie rozvité, osamostatňujú sa aj dva vetné členy (prípadne i viac) za sebou. Tým sa dosiahne opäť ich zvýraznenie: *Vzal valašku a šiel. Strmým brehom dolu, medzi starými*

[17] V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, 239.

bukmi. Rovno k fialovým jazykom. — Kdesi ďaleko, pod Priehybinou, pod dubovou horičkou, vržďala neznáma ropucha. Hrubým mocným hlasom. Možno, na base. — Zabárali sa na dva palce. Dolu briežkom, zas briežkom naproti. Okolo kružín, liesok, hrabov a lôhu. — Hviezdy blkocú — zdá sa — veľkým plameňom. Zeleno i fialovo. Červeno i žlto.

Osamostatnené jadrá bývajú obsahové, keď prinášajú do kontextu nový obsah *(V záhrade spieval posmievač. Najprv ako pinka... Drobný, prefíkaný zlodej pesničiek)*, alebo štylistické, ak neprinášajú nový obsahový prvok, ten je známy z predchádzajúceho kontextu *(Idú, nevedia kam. Slobodné a veselé sýkorky)*.

Všetky osamostatnené vetné členy sú vyčlenené z vety pre osobitné zdôraznenie, ako sme určili pri ich zaraďovaní do kontextu. Chceme však zistiť aj iné príčiny narušovania vetnej schémy, ktoré vedú k príznakovo vyjadrenej vete.

Výraz vo vete je široko rozvitý, ťažko sa zvládne melodicky: *Za Hámrom nasledovala úzka ulica s vysokými domami. Čistá a hladká ako dlaň. — „Ukážte misiská!" zakričal ujo Košaľkuľa, Jožov a Zuzkin ňanko, čudný a figliarsky človek. Starigáň najstarší medzi všetkými, na drevenej nohe.*

Osamostatnený vetný člen je druhým, obyčajne hodnotiacim pomenovaním. Rozložením na dve časti osobitne vynikne, uvedomí sa, upozorní sa naň: *Z domu popri ceste vyšiel Jakub Fekiač Škuliba. Uzemčistý chlapec istých pohybov. — Po osamelých čerešniach vandroval kŕdlik sýkoriek. Drobné mlynárky s dlhými chvostami.*

Výraz vo vete je viacnásobný alebo rozvitý. V tomto prípade osamostatňujú sa významovo a účelove dôležitejšie členy koordinácie alebo determinácie: *Rástli na nich čierne i biele pršteky. Sladké a dobré. — Pred ovcami pobehúvali kozy, biele i strakaté. Rohaté i bezrohé šuty. — Ponúkal syr, mlieko aj slaninu. Pozorne cez odchýlené dvercia. — V kravskej stajni ležalo teliatko samo. Biele s červenými škvrnkami.*

Osamostatnením sa konkretizujú, oživujú dávnejšie spomínané javy, situácie, okolnosti: *Preklzli vedľa brány na Hať, lavičkou povyše žumpy, hore popri vode. Za Katrenu. — Drozdy prileteli, povŕtali zobáčikmi medzi korienkami rastlín a odleteli. Hore, do Paseky... — Prebehli Haťou, potom cez lavičku, cez Katrenu medzi ovocnými stromami. Krížom cez Voliarku, k Horičke.*

Príčiny osamostatňovania vetných členov je potrebné skúmať na rozsiahlejšom materiáli a zistiť, nakoľko sa toto „príznakové pripájanie"[18] využíva v jednotlivých štýloch spisovného jazyka.

---

[18] V. Blanár, *Príznakové a bezpríznakové pripájanie v stavbe vety*, Ezikovedski izsledvanija v čest na akademik Stefan Mladenov, Sofia 1957, 393.

Alfréd Sršeň

PRÍSPEVOK K PROBLEMATIKE PREKLADU FILMOVÝCH TITULKOV
(So zreteľom na filmy hovorené po anglicky)

K titulkom cudzojazyčných filmov bolo v našich časopisoch už viac kritických pripomienok, a to oprávnene, lebo preklad hovoreného cudzojazyčného filmového textu si pre svoj dosah vyžaduje pozornosť.

Dôsledkom nekvalitného prekladu tu totiž býva: 1. ochudobnenie diváka z umeleckej stránky, vyvolanie nedôvery k vernosti prekladu a oslabenie ideového účinku filmu; 2. dezorientovanie diváka, ktorý si titulkami rozširuje vlastnú slovnú zásobu z materinského jazyka a pomáha pri štúdiu cudzieho jazyka. V prípade straty záujmu o takéto filmy tiež strata možnosti (príležitosti) vychovávať a zdokonaľovať diváka prostredníctvom titulkov aj zo stránky jazykovej. Táto stránka sa dostatočne nedoceňuje. A predsa je veľa prípadov, že jednotlivec okrem novín neprečíta ani jednu knihu do roka, prečíta však desať preložených filmov. Ich slovná zásoba a štylistická stránka mu dobre doplňuje noviny a ostatnú prečítanú literatúru z oblasti odborného alebo populárnovedeckého slohu. Titulky jedného filmu prečíta mnohonásobne viac ľudí než text vytlačenej divadelnej hry a sú často po dlhý čas jedinou lektúrou mnohých jednotlivcov z úseku umeleckej literatúry.

Preklady titulkov k filmom vo všeobecnosti majú nedostatky dvojakého charakteru, resp. pôvodu: 1. technické nedostatky a 2. odborné nedostatky prekladu.

K t e c h n i c k ý m nedostatkom možno zaradiť predovšetkým posunutie titulku na filmovom páse dopredu alebo dozadu. Toto je zjav v našich kinách dostatočne známy.[1] Ďalej sem patrí slabá čitateľnosť titulkov. (Rozhoduje tu typ písma. Vhodne niekedy pôsobí striedanie jeho typov — kurzíva, prípadne podčiarknutie sa niekedy používa pri zdôraznených alebo významove dôležitých slovách, kurzíva v úvodzovkách pri preklade piesní. Ďalej je to umiestnenie titulkov, ich presvietenie a zaostrenie.) Podobným negatívnym faktorom je príliš krátky čas na premietnutie titulku, ktorý nestačí na prečítanie. Prechodným organizačno-technickým i odborným nedostatkom je prílišné množstvo titulkov. Zámena rodov je zapríčinená zvyčajne tým, že prekladateľ má k dispozícii len písomné podklady, ale nevidí film. Dochádza k nej hlavne pri preklade z angličtiny.

K o d b o r n ý m nedostatkom patrí celé množstvo chýb, z ktorých viaceré sú spoločné aj iným druhom prekladu.

Pri tomto druhu prekladajú sa len dialógy alebo monológy, piesne, niekedy

---

[1] Takéto posunutie nezriedka pôsobí komicky. Napr. vo filme Falošná ruka zákona sa takto stane, že nadriadený policajný úradník sa ospravedlňuje policajtovi „Prepáčte, pane!" Výčitku „V noci ti to vyhovovalo" adresuje takto milenec inej prítomnej žene (Izba v tvare L).

firemné a iné nápisy; na rozdiel od divadelnej hry však treba niekedy preložiť aj obsah listov, novinových zpráv (hlavne ich titulkov), prípadne aj iných písomných prejavov. K charakteristike prekladu filmových titulkov možno ešte uviesť, že jeho špecifikom je súbežné dvojjazyčné (niekedy až trojjazyčné — v prípade napr. česko-nemeckých titulkov za prvej ČSR) predvádzanie textu v jeho východiskovej hovorenej, cudzojazyčnej forme s jeho písomnou, do materinského jazyka preloženou formou.

Požiadavky na prekladateľa filmových titulkov sú značné. Určujú ich požiadavky na tento druh prekladu, resp. kritériá jeho hodnotenia. Je to, prirodzene, v prvom rade vernosť prekladu so zreteľom na originál a po druhé stupeň umeleckej dokonalosti. Aj tu si prekladateľ musí uvedomiť rozdiel medzi presným a verným prekladom, čiže medzi ekvivalentným a adekvátnym pretlmočením; má uvážiť, kedy je prvý prípad možný a od čoho závisí (obmedzený výskyt vhodných ekvivalentov, kontextové momenty). Musí sa oboznámiť s lingvistickým hľadiskom na prekladanie, a teda vyrovnať sa s názormi tých, čo popierajú možnosti adekvátneho prekladu, a osvojiť si zásady prekladateľského optimizmu, opierajúceho sa o presvedčenie, že „plnohodnotne" možno preložiť každé literárne dielo, pričom možno zachovať umeleckú hodnotu, ktorá je tesne spätá s vlastnosťami konkrétneho jazykového materiálu. Nie je preto pravidlom doslovnosť (preklad priamymi ekvivalentmi za každú cenu) nielen lexikálna, ale nesprávne je aj prípadné podobné prevádzanie väzieb. Požiadavku vernosti prekladu v rámci jeho voľnosti (i keď je ústredným problémom prekladateľskej teórie i praxe) ťažko, žiaľ, tu hlbšie definovať a analyzovať.

Osobitnosťou tohto druhu prekladu je skracovanie textu, ku ktorému je prekladateľ prinútený raz v menšej, inokedy vo väčšej miere. Vynecháva sa to, čo sa môže pochopiť z gesta, tónu, neprekladajú sa krátke repliky, resp. aj iné prehovory, v ktorých sa vyskytujú veľmi frekventované, známe slová a väzby jazyka, z ktorého sa prekladá (hodne možno vynechávať z príbuzných jazykov). Vety a súvetia sa často skracujú, čo sa má robiť tak, aby sa vystihlo podstatné. Niekedy ide o také úpravy, že vlastne by sa ani nemalo hovoriť o preklade filmových titulkov, ale vari o ich tvorbe. Ako vidieť, ide o činnosť, ktorá kladie značné nároky na tvorivosť prekladateľa.[2]

Prekladateľská činnosť aj tu prebieha v rámci troch fáz: 1. pochopenie filologické čiže porozumenie textu; 2. porozumenie ideovo-estetickej hodnoty diela; 3. pochopenie umeleckých celkov. Z nich, ako sa ukazuje, robí ťažkosti našim prekladateľom niekedy aj fáza prvá.[3]

Pri preklade filmových titulkov uplatňujú sa tri prekladateľské postupy, s problematikou ktorých sa treba vyrovnávať: 1. preklad v pravom slova zmysle,

[2] V skracovaní nemožno tak preháňať, ako sa to stalo vo filme Udavači, kde policajný pracovník pri pohľade na ukázané bankovky poznamená, že má čísla bankoviek z predmetnej lúpeže, čo sa však hneď prekladá ako *To sú bankovky z whitechapelskej lúpeže.* Až potom sa čísla bankoviek porovnávajú, čo pôsobí nepravdepodobne.

[3] *It was the safety-catch (To preto, že poistka nebola odistená),* vysvetlenie, prečo zlyhal revolver v dramatickej scéne, sa prekladá „Teraz sa ukáže, kto je sprostý" (Päť lupičov a stará dáma). *There's hell of a draught here (Ťahá tu),* povedané ako dôvod, aby sa detektív mohol vzdialiť, prekladá sa „To je zle" (Udavači). Vo filme Dávid a Líza hovorí psychiater mladému pacientovi, ktorý chce z miestnosti odísť, *I wish you would stay (Prial by som si, aby ste ostali).* Odpoveď pacienta *I believe you would* sa prekladá „Verím vám," zatiaľ čo správne by tu malo byť *To vám verím.* Uvedená štylizácia prekladu totiž u divákov vyvoláva dojem, že mladý pacient prejavuje takto dôveru psychiatrovi, čo je v príbehu veľmi dôležitá vec a jeden

2. substitúcia (náhrada domácou analógiou) a 3. transkripcia (prepis — pomerne zriedka). Dôležitá je tu kompenzácia ako jedna z foriem substitúcie, pri ktorej sa v rámci vyrovnávania nahradí „ochudobnenie" o výraz, pre ktorý sa v materinskom jazyku adekvátny výraz nenašiel, na inom mieste „obohatením" originálu podľa toho, čo nebolo možné rovnocenne preložiť. Substitúcia i kompenzácia sa musia robiť s mierou a uvážene.[4]

Kompenzačné štylistické prostriedky sú tu hlavne lexikálne a gramatické, syntaktické. Zvukové (hlavne intonačné a hláskové, zriedka prízvukové) by sa uplatnili pri dubbovaní. Jadrom problému tu je, že prekladateľ má zvoliť vhodný ekvivalent, ak sa naskytujú rôzne možnosti, aby adekvátne preložil (citovo, sociálne, či inak) štylisticky zafarbené synonymné výrazy. Nejde tu len o slová, ale i o väčšie frazeologické jednotky. Voľba vhodných štylistických variantov lexikálnych i syntaktických sa tu robí často preto, aby sa zachovala charakteristika postáv pomocou dialógov, ako aj miestnej, národnej a dobovej špecifickosti v súhlase s pôvodinou. Štýlová úroveň rozhovorov originálu má sa zachovať, správne vystihnúť a nemá sa nadnášať alebo znižovať.[5] Ťažkosti tu robia nárečové rozhovory. Niekedy sa dialekt nepoužíva vôbec, niekedy len v náznakoch.[6] Ešte väčšie ťažkosti robí preklad výrazov slangových alebo argotických.[7] Prekladateľ filmových titulkov dodržuje miestne zafarbenie prevzatím

z jeho kulminačných bodov. K získaniu dôvery pacienta dochádza však oveľa neskoršie. Vo filme Obdobie skúšok obžalovaný tvrdí *I never harmed her*, čo sa prekladá „Nikdy som sa jej nedotkol" (správne *Neublížil som jej však).* Diváka, ktorý sympatizuje s obžalovaným, to pletie, lebo videl scénu, kde sa dotyčné dieťa veľmi vehementne usilovalo nadviazať s ním „tesný kontakt", a rušivo to pôsobí na charakteristiku, o ktorú sa režisér i herec usiloval. Vo filme Falošná ruka zákona nie je dosť zrejmé, že svadobné šaty chce matka, ktorá prišla do módneho salónu s dcérou, kúpiť na svoju svadbu.

[4] Správnou substitúciou je napr. preklad spojenia *at the end of the term* ako *koncom školského roku* (hoci *term* označuje len jeho časť). Nesprávne sa viackrát substituuje viac výrazov originálu jediným synonymom *chuligáni* (oba príklady z filmu Obdobie skúšok). Za nesprávne použitie kompenzácie považujeme v danej situácii preklad severoamer. *crazy* ako „cvok" (Dávid a Líza) a preklad výrazu *You fool!* ako „Ty chumaj!", ktorý ako výrok nadriadeného britského policajného úradníka nižšiemu, i keď známemu, je príliš expresívny jednak s ohľadom na zachovanie miestnej špecifickosti a potom tiež preto, že pomer oboch v danom filme (Falošná ruka zákona) nie je „zrelý" ani na tykanie, najmä keď sa vezme do úvahy britská zdržanlivosť v týchto veciach.

[5] Príkladom môže byť preklad poznámky staršieho muža o mladom hrdinovi filmu Na východ od raja, že je *very highly-strung.* Tento anglický výraz bol ešte r. 1914, keď sa film odohráva, v mestečku na stredozápade USA hodne knižný (neporozumie mu ani brat hrdinu) a znamená asi „veľmi nervný", „dráždivý". Nahradzuje sa tu výrazom *fajnový* (čo ostatne nevyhovuje, lebo hrdina je všetko, len nie fajnový). Výraz súčasne charakterizuje skratkovite aj autora poznámky ako nie príliš vzdelaného človeka s istým nábehom na snobstvo vo vyjadrovaní.

[6] Takto náznakove sa mal preložiť film V sobotu večer, v nedeľu ráno, v ktorom sa zväčša hovorí britským nárečím, a tiež film Na pravé poludnie (stredozápadný dialekt USA). V preklade tento odklon od rečového štandardu nebolo možné dostatočne pozorovať. Slang a nárečie sa skoro vôbec neprejavili v preklade filmu Obdobie skúšok, lokalizovaného v Británii, hoci tu by to bolo mimoriadne odôvodnené v prípade žiačky, ktorá požiadala svojho učiteľa o súkromné hodiny z angličtiny.

[7] Nerozvitosť slovenského slangu a argotu sťažuje úlohu pri preklade filmov zo zlodejského prostredia (napr. Veľké peniaze, Kasár, Falošná ruka zákona), ktoré vyšli dosť bezfarebne.

vlastných mien a názvov. Temer vôbec sa neposlovenčujú, teda nie napr. *polícia* miesto *Scottland Yard*. Ich fonetickú podobu (výslovnosť) divák si ľahko zistí podľa ich vyslovenia súčasne s premietnutím ich grafickej podoby v titulku. Zachovanie národného a dobového koloritu usiluje sa prekladateľ dosiahnuť aj inými prostriedkami (v angličtine to bývajú názvy mier, uprednostňovanie typického vykania, používanie pozdravu *Dobré odpoludnie*, vyslovovanie sa o svojej žene v rozhovore ako o pani X. Y. ap). Zachovanie spomínaných špecifickostí vyžaduje dobré znalosti reálií krajiny jazyka, z ktorého sa prekladá.[8]

Pri preklade odborných termínov treba nezriedka konzultovať s odborníkom. Prekladateľ musí však okrem normalizovaných termínov poznať aj ekvivalenty z oblasti hovorového odborného jazyka. Pre fabulu alebo charakteristiku osôb bývajú dôležité i slovné hry, ktoré sa neprekladajú ľahko. V týchto prípadoch nemožno ich v preklade vynechať. Viac pozornosti než pri iných slovesných literárnych druhoch musí prekladateľ filmových titulkov z viacerých dôvodov venovať správnemu prekladu, resp. voľbe titulu (názvu) diela.[9]

Pri syntaktických spojeniach je problémom, ako sme to už spomenuli pri lexike, možné štylistické posúvanie mechanickým, doslovným prekladaním. Dôležitá je teda voľba vhodných syntaktických variantov. Prekladateľ sa musí vyrovnávať aj s otázkou organizácie vetných celkov a tu treba nezriedka prestavať celú vetu tak, aby neznela cudzo.

To všetko hovorí za dobrú prípravu prekladateľa, ktorý má byť dobre oboznámený s otázkami gramatickými a štylistickými. Vyžaduje sa uňho dobré všeobecné vzdelanie, hlavným predpokladom je však výborné ovládanie jazyka, z ktorého prekladá, ako aj dokonalé ovládanie materinského jazyka po všetkých stránkach. Dokonalá slovenčina filmových titulkov je postulátom, z ktorého nemožno nič spustiť. Uvedené hovorí tiež za prekladateľskú špecializáciu. Nejde tu len o presnosť, umeleckú úroveň práce a podobne, ale tiež o požiadavku hospodárnosti. Prekladateľ z viacerých jazykov pracuje horšie a — pomalšie.

---

[8] Tu bývajú neraz značné nedostatky. *Cook's Guide to New York (Cookov sprievodca po New Yorku)* sa prekladá ako „Kuchársky sprievodca po New Yorku" (Myš, ktorá revala). Pritom nie je tak dávno, čo spacie a reštauračné vozy tejto spoločnosti ešte premávali po našich tratiach. Severoamerické *housekeeper* (platená osoba, ktorá má na starosti domácnosť — gazdiná) sa prekladá ako „domovníčka" (Dávid a Líza). Vo filme Izba v tvare L sa prekladá veta *I work in a cracker-factory* ako „Pracujem v továrni na prskavky". Výraz *cracker* prekladateľ nepochopil. Označuje hračku, ktorá sa kupuje hlavne na Vianoce. Sú to zabalené cukríky, ale aj iné drobnosti, medzi inými aj vtipné texty. Hračky, keď príde na to čas, sa otvárajú tak, že ich ťahajú dvaja protistojaci, pokiaľ s praskotom sa neroztrhnú (názov napodobňuje zvuk). Mohli by sme ich preto pomenovať *práskačky*. Nepochopenie zapríčinilo, že prekladateľ neporozumel nasledujúcej vete *I put jokes in them (Vkladám do nich žartíky)*. Preto ju nepreložil. Veta slúži na charakterizovanie hrdinu filmu, ktorý je neúspešný literát a takto sa sám ironicky hodnotí. Prekladateľ mal prvú i druhú vetu preložiť celkom voľne (výraz *práskačky* by nášmu divákovi nič nepovedal) a hlavne tvorivo tak, že by nejak naznačil neúspešnú „literárnu" činnosť hrdinu v rámci jeho zamestnania v zmysle originálu.

[9] Tak napr. bezfarebne a nepríťažlivo pôsobí v slovenčine názov *Uprostred noci;* titul *Sedem statočných* zas prezrádza dopredu to hlavné, že jeho hrdinovia do konca filmu nesklamú.

Mária Ivanová-Šalingová

ŠTYLISTICKÉ KVALIFIKÁTORY V SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA[1]

Štylistická charakteristika slov je veľmi závažnou zložkou lexikografickej práce najmä pri normatívnych slovníkoch spisovného jazyka. Charakter, množstvo, rozsah a závažnosť štylistických kvalifikátorov sa mení podľa typu slovníkov. Iné postavenie i rozsah majú štylistické kvalifikátory v nárečovom slovníku, v slovníku cudzích slov, v terminologickom slovníku (pokiaľ sa vôbec uvádzajú), v historickom slovníku atď.

Ak chceme skúmať povahu a spôsob využívania štylistických kvalifikátorov v *Slovníku slovenského jazyka* (ďalej SSJ), musíme sa zastaviť aj pri stave, aký v našej lingvistike v čase tvorenia slovníka bol. V SSJ išlo po prvý raz v dejinách slovenskej lexikografie o roztriedenie jednotiek slovnej zásoby z hľadiska príslušnosti k lexikálnym vrstvám jednotlivých funkčných štýlov. Preto sa v slovníku odlišujú slová hovorové od odborných (charakterizovaných skratkou príslušného odboru), ďalej slová knižné a básnické od publicistických a novinárskych výrazov. Pri tejto práci slovenskí lexikografi pociťovali nedostatok predchádzajúcich slovníkov, ktoré by už slovnú zásobu štylisticky diferencovali, i nedostatok teoretických štúdií a monografických prác, ktoré by sa zaoberali slovnou zásobou zo štylistickej stránky. Nemáme také práce, ako je napr. Filipcova monografia o českých synonymách a Zimova práca o českých expresívach.[2]

Neujasnené otázky v oblasti teórie štylistiky spôsobili, že sa štylistické kvalifikátory chápali príliš široko.[3] Napokon nie je to naša špecifika, pre-

[1] Tento príspevok bol prednesený na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny v Smoleniciach dňa 21. 6. 1965. Vychádza v upravenej podobe.

[2] Porov. J. Filipec, *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*, Praha 1961; J. Zima, *Expresivita slova v současné češtině*, Praha 1961.

[3] O problematike štylistickej charakteristiky pozri v týchto príspevkoch: M. Šalingová, *K štylistickej charakteristike slov v normatívnom slovníku*, SR 20, 1955, 40—49; L. Doležel, *K stylistické a normativní charakteristice slov ve slovníku spisovného jazyka*, Naše řeč 38, 1955, 12—21; J. Filipec, *Rozbor odborného stylu a jeho vnitřní diferenciace*, Slovo a slovesnost 16, 1955, 37—52; J. Filipec, *Synonyma v jednojazyčném slovníku*, Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 83—92; J. Zima, *K problému expresivity slova*, Praha 1958, 201—206.

tože štylistické kvalifikátory sa neodôvodnene široko chápu aj v iných slovníkoch, napr. v českom a poľskom.[4] Dôkazom takého širokého chápania štylistického hodnotenia slov je 18. paragraf úvodu *Slovníka spisovného jazyka českého I*, kde sa na prvom mieste uvádza, že štylistické hodnotenie slov a slovných spojení vychádza z hľadiska spisovnosti a nespisovnosti. Na druhom mieste sa uvádza hľadisko frekvencie slov (častosť používania), na treťom mieste dobový výskyt a na štvrtom mieste charakteristika slov z hľadiska citového zafarbenia (expresivity v širokom zmysle).

Ak by sme postupovali pri lexikografickej práci prísne podľa konštantného štylistického príznaku slov,[5] slovných spojení v slovnej zásobe súčasného jazyka, museli by sme spomedzi slov štylisticky charakterizovaných vylúčiť predovšetkým slová nespisovné. Kritérium spisovnosti a nespisovnosti nepatrí do rámca štylistickej diferenciácie spisovného jazyka. To však nevylučuje možnosť využívať slová z nespisovných útvarov národného jazyka štylisticky. Týka sa to napr. nárečových slov, ktoré sa bohato funkčne využívajú v umeleckej literatúre, v epickej próze, v dráme ap. Zaradenie nárečových slov do normatívneho slovníka spisovnej reči je osobitná otázka. Diskusia okolo SSJ ukázala i v tomto bode nejednotné názory na množstvo slov z nárečí i na spôsob ich charakteristiky v SSJ. Daktorí lingvisti zastávajú názor o voľnejšom rozhraničení medzi lexikou spisovnou a nespisovnou, iní zasa chápu tieto hranice vymedzenejšie, ostrejšie.[6] Diskusia o SSJ sa hodne dotýkala aj štylistickej charakteristiky

[4] Porov. *Slovník spisovného jazyka českého I*, Praha 1960, str. X-XII. *Słownik języka polskiego I*, Warszawa 1958, str. XXXIX, rozdeľuje kvalifikátory na tieto štyri skupiny: „kwalifikatory geograficzne, kwalifikatory spolecznośrodowiskowe (w tym *specjalne)*, kwalifikatory chronologiczne, kwalifikatory ekspresywne". Do skupiny expresívnych kvalifikatorov patrí 13 druhov kvalifikátorov: nadnesené, knižné, hovorové, vulgárne, pejoratívne, ironické, žartovné atď. Ako vidíme, v poľskej odbornej literatúre sa celkom odlišne chápe pojem expresívneho príznaku. Tak sa zdá, že sa zhruba stotožňuje s naším chápaním štylistického príznaku, pravda, ak by sa doň zahrnuli aj odborné slová a výrazy. *Slovar' russkogo jazyka* od S. I. Ožegova, Moskva 1952, 6, zahŕňa do štylistickej charakteristiky aj označenie o geografickom rozšírení slova.

[5] O štylistickom zafarbení pozri v učebnici od A. Iskozovej a A. Lenkovovej, *Deutsche Lexikologie*, Leningrad 1963, 95, 164, 216, 220, 222; tiež v diele *Očerki po obščej i russkoj leksikologii* od O. S. Achmanovovej, Moskva 1957, 234 n. Pozri aj článok M. Ivanovej-Šalingovej, *K problematike štylistického zafarbenia*, Československá rusistika 10, 1965, 88—92, v ktorom autorka navrhuje rozlišovať štylistický príznak, štylistické zafarbenie a štylistickú hodnotu.

[6] Problematika uvádzania nárečových slov v SSJ tvorí osobitnú problematiku. Rôzna situácia je podľa toho, či ide iba o hláskové varianty spisovných slov (tie sa zväčša neuvádzajú), o slovotvorné dublety alebo o lexikálne dialektizmy. Pri lexikálnych dialektizmoch sa radí neuvádzať skratku nár. v tých prípadoch, ak nemáme v spisovnej reči neutrálne spisovné synonymá. Takýto postup nepovažujeme za správny, no otázka je zložitá a treba jej venovať viac pozornosti ako doteraz. Porov. o tom materiály zo smolenickej diskusie o SSJ, ktoré vyšli v 1. a 2. č. SR, roč. 31, 1966.

prevzatých nespisovných slov (napr. bohemizmov, ktoré sa nestali súčasťou slovnej zásoby spisovnej slovenčiny).

Túto vrstvu slov štylisticky charakterizovanú v SSJ bude treba podrobiť dôkladnej analýze preto, že sa na jej označenie používali rôzne kvalifikátory, neraz protirečivé (raz napr. hovor., inokedy zastar., kniž. zastar. ap.). Vari ani pri jednej lexikálnej vrstve nebolo pri štylistickej charakteristike toľko rozpakov a v dôsledku toho i rozporov ako práve pri prevzatých slovách z češtiny. Tu sa veľmi často neorganicky krížilo kritérium spisovnosti so štylistickým hodnotením, náhodné použitie a výskyt v dokladovom materiáli sa považovali za dôkaz existencie v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny, nerozlišovala sa rôzna situácia podľa jednotlivých funkčných štýlov atď.[7] Ak by sme teda pri štylistickom hodnotení uplatňovali prísne kritérium štylistickej príznakovosti, museli by sme zo zoznamu štylistických kvalifikátorov vylúčiť aj charakteristiku z hľadiska frekvencie slova. Zo stránky kvantitatívnej možno totiž charakterizovať práve tak slová štylisticky príznakové, ako aj štylisticky neprízнakové. Háčik je však v tom, že v SSJ štylistický kvalifikátor zried. reprezentuje nielen kvantitatívnu, ale aj kvalitatívnu charakteristiku. Obdobná situácia je aj pri charakteristike slov z dobového hľadiska. I tu môžu byť zastaranými nielen slová štylisticky príznakové, ale aj štylisticky neprízнakové. Teda do rámca štylistickej diferenciácie patria tie slová, pri ktorých sa štylistický kvalifikátor kombinuje s označením zastar., napr. kniž. zastar., hovor. zastar., odb. zastar. ap.

Z vyššie uvedených štyroch druhov štylistických charakteristík ostáva ako jednoznačne štylistická (štylistická charakteristika v užšom zmysle) iba charakteristika z hľadiska citového zafarbenia.

Oproti úvodu k českému slovníku vidíme v úvodnej časti SSJ pokrok v tom, že sa tu v 42. paragrafe uvádzajú osobitne štylistické charakteristiky pre slová patriace do lexikálnych vrstiev funkčných štýlov spisovnej slovenčiny. Na prvom mieste sa však tiež nesprávne uvádza štylistické hodnotenie podľa spisovnosti — nespisovnosti (§ 41, str. XII). Za osobitný typ štylistických charakteristík sa považuje v úvode SSJ štylistická charakteristika z hľadiska expresivity (§ 43), charakteristika z hľadiska dobového, časového (§ 44), nesprávnosť slov (§ 45, hoci tieto slová patria k § 41), a výskyt slov (zriedkavosť — § 46).

Doterajšia diskusia okolo SSJ a špeciálne okolo štylistických kvalifikátorov ukázala, že sa v SSJ štylistické kvalifikátory nepoužívajú dôsledne, že nie je vždy jasná ich obsahová náplň, ich platnosť a záväznosť, že existuje rozpor medzi konkrétnym materiálom a druhmi použitých kvalifikátorov, že sa totiž slová rovnakého štylistického charakteru neoznačujú

[7] Pozri o tom diskusie v Kultúrnom živote, roč. 19, 1964, roč. 20, 1965, v Slovenských pohľadoch, roč. 81, 1965, v SR, roč. 30, 1965 a roč. 31, 1966.

tými istými štylistickými charakteristikami, že pri daktorých štylisticky príznakových slovách štylistické kvalifikátory chýbajú, pri iných sa zasa nadmerne rozvádzajú atď. Diskusia o SSJ na stránkach KŽ i na konferencii v Smoleniciach ukázala, že je živý aj rozpor medzi hodnotením určitých skupín slov v slovenskej kultúrnej verejnosti a medzi hodnotením tých istých slov zo strany slovenských lexikografov. Netýka sa to teda hodnotenia celej slovnej zásoby z hľadiska spisovnosti a štylistickej diferencovanosti, ale hlavne istých vrstiev slov (napr. nárečových slov a bohemizmov). Celkove správne sa v SSJ charakterizovala obrovská vrstva odborných termínov a expresívnych výrazov, hoci i pri týchto kvalifikátoroch existuje špecifická problematika. Týka sa to napr. kombinácie kvalifikátorov (zdrob. expr., hovor. expr., niž. hovor. expr.) atď.[8]

Pri štylistickej charakteristike slov v SSJ nedodržiava sa totiž dôsledne základná zásada, že sa v slovníku má uviesť štylistický kvalifikátor pri každom slove, ktoré má konštantný štylistický príznak. Týka sa to tak jednotlivých slov, ako aj jednotlivých významov slov a frazeologických jednotiek. Ak sa v SSJ neuvádza štylistická charakteristika pri slovách s konštantným štylistickým príznakom, býva to nie pre nedbanlivosť, ale pre náhodnú nedôslednosť. Štylistická charakteristika chýba napr. pri takýchto slovách s výrazným a jednoznačným štylistickým príznakom: *bystrica*[1] by mala mať štylistický kvalifikátor hovor. (podobne ako cigareta *lipa*, kde sa tento kvalifikátor uvádza). Rovnako by malo mať štylistický kvalifikátor slovo *bystričky* (odb. *bystrická slivka*) — hovor.; štylistická charakteristika chýba napr. pri citoslovciach *na, nate,* hoci majú výrazné hovorové expresívne zafarbenie. Štylistická charakteristika chýba i pri citoslovciach *na, nna, n-na, ná,* hoci pri iných citoslovciach sa štylistický kvalifikátor uvádza. Pri slove *nacizmus* chýba označenie pejor., pri slove *nactiutŕhač* chýba charakteristika kniž. atď.

Nedôsledne a nejednotne sa uvádza štylistická charakteristika pri určitých lexikálnych vrstvách, skupinách slov, napr. pri zveličených podstatných menách sa neuvádza vždy charakteristika expr., rôznym spôsobom sa spracúvajú zdrobneniny, citoslovcia ap. Štylistické kvalifikátory vypadli dakedy pri prenášaní významu, hoci vo všeobecnosti sa vie, že prenesený význam nadobúda často zafarbenie citové alebo knižné, básnické a pod. Neraz sa zabudlo uviesť odlišný štylistický kvalifikátor pri frazeologických jednotkách najmä vtedy, keď nasledoval rad fráz s rôznym štylistickým zafarbením.

Tak sa v SSJ uvádzajú pri jednotlivých slovách správne kvalifikátory, pri iných štylisticky príznakových slovách kvalifikátory chýbajú, alebo sa uvádzajú nesprávne štylistické charakteristiky, príp. neúplné. No nájdeme i také

---

[8] Pozri aj tieto štúdie a publikácie o slovnej zásobe spisovnej slovenčiny: J. Ružička, *Dvadsať rokov v slovenskej lexike,* Slovenský jazyk a literatúra v škole 12, 1965/66, 113—119; Š. Peciar, *Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny,* Jazykovedné štúdie VIII, Bratislava 1965, 42—70; M. Ivanová-Šalingová, *Štýlové rozvrstvenie súčasnej spisovnej slovenčiny,* Jazykovedné štúdie VII, Bratislava 1963, 117—133; J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie,* Bratislava 1956; J. Mistrík, *Slovenská štylistika,* Bratislava 1965; *Lexikografický sborník,* Bratislava 1953.

charakteristiky, ktoré sú nadmerne rozvedené, napr. slová sa charakterizujú z viacerých aspektov, raz podľa konštantného štylistického príznaku, druhý raz podľa aktuálneho kontextového použitia. Štylistické zafarbenie, ktoré slovo nadobúda až v konkrétnom kontexte, nemožno považovať za stabilnú zložku významovej stránky pomenovaní a je diskutabilné, či takéto štylistické zafarbenie v normatívnom akademickom slovníku stredného typu uvádzať. Okrem toho sa núka otázka, ktoré prenesené významy do slovníka vôbec zahrnúť, či len tie, ktoré prejavujú tendenciu lexikalizovať sa (podľa našej mienky len tie), alebo aj náhodné aktualizácie hojne čítaných autorov atď.

Kontextovú štylistickú hodnotu slov vo väčšine prípadov nie je ani dobre možné odhadnúť jednoducho preto, že v dokladovom materiáli je slovo zachytené veľmi skromne. Mikrokontext (neraz iba skrátená veta) nemôže byť bezpečnou bázou pri určovaní kontextovej štylistickej hodnoty slova, výrazu, frazeologickej jednotky atď. Prípady dvojakého štylistického hodnotenia (napr. na základe spisovnosti a nespisovnosti, konštantnej a kontextovej štylistickej hodnoty) sa v SSJ nájdu, ale sú celkove vzácne. Napr. slovo *abo, abože* sa hodnotí súčasne ako nárečové i básnické, *papať* sa hodnotí ako detské (det.), ale ako fam. (familiárne) v styku dospelých. Dakedy sa udáva pomerne rozdielna dvojaká charakteristika: *páterko* hypok. al. iron., *blahý* arch., často iron.

Kým na jednej strane neodôvodnene chýbajú štylistické charakteristiky, na druhej strane zasa nájdeme prípady podrobného štylistického hodnotenia: *profesorík* zdrob. iron. pejor. (pravda, v tomto prípade ide iba z formálnej stránky o zdrobneninu — inak je toto slovo typickým prípadom expresívneho pomenovania utvoreného od základného pomenovania jedným z možných slovotvorných postupov). Podotknúť treba ešte i to, že nevyváženosť pri spôsobe štylistického hodnotenia slov vzniká tým, že úplne rovnaké typy slov sa nehodnotia dôsledne rovnako. Napr. pomenovanie *pisárik, doktorík* a mnoho iných, ktoré sú na rovnakej úrovni štylistického príznaku ako slovo *profesorík*, majú iba označenie zdrob. iron. Neudáva sa tu charakteristika pejor. Pri tomto type pomenovaní ide o zvýšený stupeň citového zafarbenia — nemožno však vždy jednoznačne určiť, či smerom kladným alebo záporným. Podľa našej mienky stačila by tu širšia charakteristika expr.

Za chybné alebo nevyhovujúce nemožno považovať také prípady štylistického hodnotenia, keď sa miesto užšej štylistickej charakteristiky použije širšia. Tak sa dakedy striedavo používajú označenia hovor. alebo expr., expr. alebo pejor., iron., fam., hypok., resp. odb. namiesto konkrétnej skratky vedného alebo výrobného odboru alebo namiesto oboch atď.

Ani spresňovanie základnej štylistickej charakteristiky uvedením ďalšieho kvalifikátora sa nerobí v SSJ dôsledne. Dakedy sa napr. kombinujú skratky hovor. zastar., hovor. expr., hovor. pejor., ale častejšie sa v podobných alebo rovnocenných prípadoch používa iba jedna charakteristika, teda hovor., inokedy len expr. alebo len pejor.[9]

Kombináciou rôznych štylistických kvalifikátorov sa v SSJ sleduje spresnenie štylistickej charakteristiky slov, čo treba vo väčšine prípadov uvítať. No nájdu

[9] Kombinované štylistické kvalifikátory používajú aj iné slovníky, napr. spomínaný poľský, český a ruský slovník.

i aj také prípady kombinovaných štylistických kvalifikátorov, ktoré treba po-ažovať za pleonastické, napríklad charakteristiky bás. zried., kniž. zried.[10] harakteristikou zried. sa v SSJ chce podčiarknuť fakt, že slovo sa vyskytuje iedkavo, že sa používa iba obmedzene. No už kvalifikátor bás. alebo kniž. oukazuje na obmedzené používanie. Pripojenie kvalifikátora zried. je teda ytočné. Podobne by sa napr. mohla kombinovať pri daktorých odborných ter-ínoch charakteristika odb. zried. a to sa v SSJ nerobieva.

Doterajšie kritiky štylistických kvalifikátorov sa týkali náplne celého radu ylistických i neštylistických označení. Pochybuje sa napr. o rozlišovaní krajo-ých a nárečových slov, o používaní kvalifikátora ľud. Tento kvalifikátor sa yskytuje častejšie v prvých zväzkoch slovníka. Neskôr sa nahrádzal kvalifiká-orom hovor., menej kvalifikátorom kraj.

Ak sa pozrieme na repertoár štylistických kvalifikátorov používaných v SSJ, ajmä na daktoré blízke kvalifikátory, kladieme si otázku, či by nebolo účelné vádzať miesto dvoch iba jeden z nich. Ide o dvojice kvalifikátorov: vulg. (vul-árne) — hrubé, fam. (familiárne) — hypok. (hypokoristické), oslab. (oslabené) zjemn. (zjemnené), posmeš. (posmešné) — iron. (ironické). Pri dvojiciach vul-árne — hrubé, posmešné — ironické ide iba o striedavé použitie domáceho a cu-zieho slova na označenie toho istého obsahu. V slovníku tým zbytočne narastá očet štylistických kvalifikátorov bez náležitej motivácie.

Pre obmedzený rozsah príspevku neuvádzame dokladový materiál, hoci máme dispozícii cca 15 000 excerpt z písmen A, B, C, Č, D, N, P, S, Š, T. Kvôli ná-ornosti naznačíme bohatú vnútornú diferenciáciu kvalifikátorov niž. hovor. zried. Všimnime si najprv slová charakterizované ako niž. hovor. Takto sú značené slová, ktoré tvoria nižšiu vrstvu hovorových slov, ležiacu na hranici iedzi hovorovou vrstvou a rôznymi slangami alebo žargonizmami, vulgariz-iami, napr.: *bombarďák, brajgel.*

Skratkami niž. hovor. sa označujú slová s príhanlivým charakterom, teda výrazným citovým príznakom, napr. *cmúľať sa* (bozkávať sa), *urobiť, vedieť ačo na betón.* Dakedy sa pri podobných slovách a slovných spojeniach uvádza oa skratka pejor.

No skratkami niž. hovor. je označená aj rozsiahla skupina slov z hľadiska pisovnosti považovaných za nesprávne. Ide o prevzaté slová rôzneho charak-eru: *štangľa, štanglička, štelovať sa, štajfák* niž. hovor. expr., *štand* niž. hovor., *régom* niž. hovor., *špirák* niž. hovor., *špajzer* niž. hovor., *techtle-mechtle* niž. ovor. expr., *švanda* niž. hovor., hoci nevieme, prečo je *švanda* niž. hovor. (po-ťuje sa ako citátový bohemizmus) a *štambilka* i *štampilka* zasa niž. hovor. astar.

Aj skupinu slov označených v SSJ skratkou zried. možno vnútorne členiť po-nerne bohato. Nejde teda pri tomto označení jednoznačne o kvalifikátor kvan-itatívny, ale súčasne aj o kvalitatívne hodnotenie slov.

---

[10] Hoci sa kvalifikátor kniž. (knižné) používa v domácej i zahraničnej lexikogra-ickej praxi, nie je jasná hranica medzi výrazivom označovaným raz ako knižné, ruhý raz ako básnické. V SSJ sa neuplatnil kvalifikátor slávnostné, nadnesené rusky „vysokoje"), a tak sa nadnesené slová označovali poväčšine ako kniž., pravda, ie vždy priliehavo a vyhovujúco.

Samozrejme, že sa touto skratkou označujú v SSJ aj slová s nízkou relatívnou frekvenciou, napr. adjektíva typu *adresový, abnormný, bylinový,* varianty adjektív s cudzím afixom, napr. *agendálny.*

Za básnické zriedkavé sa považujú napr. jednorazové slovesá typu *vškrabnúť, sžvastať(!), zvŕzgať* popri bežnom *zavŕzgať, zvržďať* popri bežnom *zavržďať, zžblnkotať* popri bežnom *zažblnkotať;* podobne i príslovky: *zvšadiaľ* popri bežnej podobe *zovšadiaľ* ap.

Aj iné slová, ktoré sa v SSJ označujú ako zried., sa v iných prípadoch označujú ako básnické. Myslíme na kompozitá typu *bystrohlavý* zried., *bielokamenný* zried., *bielofúzy* zried., *bielofľakatý* zried., *bezvennosť* zried., *bieločelý* zried., *bezladný* zried., *belostnosivý* zried.

Všimnime si aj označenie pri pomenovaní *bryzgot* (Hviezd.) zried., ktoré má základný expresívny charakter, ale napr. slovo *zun* je označené ako bás. (Hviezd., Roy), a *zunot* je už charakterizovaný správne ako expresívny výraz (je na tej istej úrovni ako *bryzgot*). Opäť by sme mohli podčiarknuť, že aj v týchto prípadoch ide o chybu, ktorá je spôsobená skrížením kontextového a konštantného štylistického príznaku. Psychologicky je to vysvetliteľné silným tlakom dokladového materiálu na lexikografa.

Adekvátnejšie a častejšie sa kvalifikátor zried. používa v takých prípadoch, keď ide o dvojicu pomenovaní, pričom z páru alebo z radu pomenovaní je jedna podoba bežná a všeobecne rozšírená, kým druhá je (obyčajne z formálnych príčin slovotvorných) menej bežná i menej známa. Charakteristika zried. tu vystihuje reláciu dvoch pomenovaní. A tak ju aj treba chápať. Napr. *abnormita* zried. oproti bežnému *abnormalita, bystrica* zried. oproti bežnej podobe *bystrina, búranica* zried. oproti bežnej podobe *búranisko, bukovina* zried. *oproti bežnej* podobe *bučina, boľševictvo* zried. oproti bežnej podobe *boľševizmus, bocheň* zried. oproti bežnej podobe *bochník, bravčí* zried. oproti bežnej podobe *bravčový, bratíčkovať sa* zried. oproti bežnej podobe *bratríčkovať sa, bôbovník* zried. oproti bežnej podobe *bôb.*

Ako zriedkavé sa v SSJ správne označujú adjektíva typu *bezúčinný,* a to opäť vo vzťahu k bežnejšej, frekventovanejšej podobe *neúčinný.* Charakteristika zried. vystihuje vzťahy týchto pomenovaní utvorených pomocou rôznych slovotvorných predpôn. Príklady: *beztelesný* zried. oproti bežnému *netelesný, nehmotný, beztaktný* zried. oproti bežnému *netaktný, bezzásadný* zried. oproti bežnému *bezzásadový, bezzákonný* zried. oproti bežnému *nezákonný, bezvzdušný* zried. oproti bežnému *nevzdušný, bezzmyselný* zried. oproti bežnému *nezmyselný, bezzvučný* i *bezvuký* oproti bežnému *nezvučný, bezmyšlienkový* zried. oproti bežnému *bezmyšlienkovitý, bezmajetný* zried. oproti bežnému *nemajetný, bezčiselný* zried. oproti bežnému *nesčíselný, bažný* zried. oproti bežnému *baživý.*

Kvalifikátorom zried. sa označujú napr. slová, ktoré sú utvorené podľa vzoru odborných termínov, hoci nie sú odbornými termínmi: *brodmo* zried., utvorené podľa *ležmo, roznožmo, znožmo, briežkovitý* zried. (Hviezd.) utvorené podobne ako *ľaliovitý, ostriežovitý* (napr. ryba), *brehovitý* zried. (Kuk.) oproti bežnému *kopcovitý.*

Za zriedkavé sa správne označujú rôzne typy slovies. Takými sú bezpredpo-

nové jednorazové slovesá, daktoré predponové slovesá, stavové slovesá i faktitíva ap. Príklady: *brechnúť, blknuť, bliaknuť, bútliť, blatiť, zurbanizovať* — ale sloveso *zúprimnieť* už nie je označené ako zriedkavé, hoci je na rovnakej úrovni ako predchádzajúce slová.

Charakteristika zried. sa používa nielen pri označovaní slov, ale aj jednotlivých významov. Ak sa tento kvalifikátor použije pri význame slova, signalizuje okrajový význam slova, ojedinelé použitie slova v nezovšeobecnenom význame. Lexikograf tým chce naznačiť, že nejde o význam rovnocenný s ostatnými, prípadne naznačuje rozpaky, či ide o lexikalizovaný význam alebo len o kontextové použitie slova s posunutým významom, rozšíreným alebo zúženým významom, s prenesením významom ap. Príklady: *bludička* zried. vo význame tuláčka, *blud* zried. vo význame blúdenie, *bitý* (o človeku) zried. vo význame skúsený, vybíjaný, prebíjaný, *bezvedomý* zried. vo význame podvedomý, *bezvládny* zried. vo význame bezmocný, bezradný, *báza* zried. vo význame spodná časť, *besiedka* zried. vo význame rozhovor, beseda, *barbarizovať* zried. vo význame robiť chyby v jazyku.

Keď sme stručne ukázali zložitosť, úskalia a objektívne ťažkosti pri štylistickej charakteristike slov, nechceli sme tým vykonanú prácu diskvalifikovať, chceli sme jednoznačne povedať oponentom i slovenskej verejnosti, že o nedôslednostiach a chybách veľmi dobre vieme, že donedávna nebolo reálnych možností celý materiál konfrontovať a podrobne analyzovať. Táto zodpovedná práca našich lexikografov ešte len čaká a akademický slovník, ktorý sa seriózne pokúsil štylisticky charakterizovať prvý raz celú slovnú zásobu spisovnej slovenčiny, bude dobrým východiskom pre budúce práce tohto druhu.

Nepochybujem však o tom, že aj v budúcnosti budú v slovnej zásobe nielen vykryštalizované javy a ustálené oblasti, ale aj neustálené javy a prechodné oblasti. Napr. málokto z kritikov SSJ sa pozastavil pri obrovskej vrstve jednoznačne charakterizovaných odborných termínov, hoci i tu sú problémy, ako ich štylisticky charakterizovať, či skratkou odb., skratkou príslušného jedného odboru alebo viacerých odborov. S ohľadom na tieto fakty treba potom aj upraviť definície pojmov. Napr. ak použijeme charakteristiku min., chem. — žiada sa postaviť v hesle dve definície: mineralogickú a chemickú. Túto otázku bude treba premyslieť pri jednozväzkovom slovníku.

Najväčšie problémy sa nateraz ukazujú pri hodnotení javov ležiacich na hranici medzi spisovnými javmi (ľud., nár., slang., hovor., prevzaté slová), menej pri hodnotení z historického aspektu a z hľadiska emocionálneho príznaku slov, hoci i v tejto oblasti bude treba porozmýšľať o spresnení štylistických kvalifikátorov.

Ladislav Dvonč

EŠTE O PÍSANÍ VEĽKÝCH PÍSMEN V POMENOVANIACH TYPU *GEOGRAF BAVORSKÝ*

V jednom z článkov na stránkach tohto časopisu som si povšimol písanie veľkých písmen v niektorých osobitných typoch mien ľudí a živých bytostí, napr. *Geograf bavorský, Červená Karkulka — Červená čiapočka* (resp. *Červená Čiapočka), Sivá hlava, Smelý orol, Orlie pero* a pod.[1] Patrí k nim aj meno *Panna Orleánska,* písané u nás už dávnejšie s veľkými písmenami v oboch slovách (zrejme analogicky podľa mien osôb, ako napr. *Ivan Hrozný, Ľudovít Pobožný, Karol Veľký, Henrich Korutanský, Mária Portugalská, Anna Rakúska* a pod.; rozlišujúci prívlastok pri rodných menách sa tu pokladá za vlastné meno podľa iných rodinných mien). Naproti tomu napr. pri mene osoby *Geograf bavorský* sa prívlastok píše s malým začiatočným písmenom. Vyslovili sme pritom v uvedenej štúdii mienku, že ak sa v mene *Panna Orleánska* píšu obe slová s veľkými písmenami, mali by sme rovnako písať veľké písmená aj v ustálených niekoľkoslovných pomenovaniach stredovekých autorov, ktorých skutočné mená nepoznáme, teda napr. *Geograf Bavorský* (a nie *Geograf bavorský*), *Mních Sázavský* (nie *Mních sázavský*), *Anonym Perzský* (nie *Anonym perzský*), *Majster Třebonský* (nie *Majster třebonský*) a pod.[2] Konštatovali sme napokon o menách tohto typu, že v češtine sa v nich píše veľké písmeno len v prvom slove, teda len na začiatku celého spojenia podstatného mena a prídavného mena.

Zdá sa však, že sa na túto otázku možno dívať aj inak, než sme to vyslovili v uvedenej štúdii.

V uvedených menách je podstatné meno bližšie určené prídavným menom, ktoré stojí za podstatným menom, čiže ide tu o tzv. postpozitívny prívlastok. V tejto súvislosti treba konštatovať, že v spisovnej slovenčine sa síce inak vyskytuje aj v iných prípadoch postpozitívny prívlastok, ale býva to práve len v istých vymedzených prípadoch v dosť obmedzenej miere. Na rozdiel od spisovnej slovenčiny, resp. slovenčiny vôbec sa v češtine stretávame všeobecne s nepomerne častejším kladením prívlastku za podstatné meno. Pozorujeme to dobre napr. pri porovnávaní názvov niektorých časopisov v slovenčine a v češtine. V češtine sú zaužívané početné názvy časopisov s postpozitívnym prívlastkom, napr. *Listy filologické, Československý časopis historický, Český časopis filologický, Sbor-*

[1] L. Dvonč, *K písaniu veľkých písmen v menách ľudí a živých bytostí,* SR 30, 1965, 292—297.

[2] L. Dvonč, c. m., 292—293.

ník filologický a pod.[3] Naproti tomu v slovenčine býva prívlastok v názvoch časopisov pred podstatným menom, napr. *Jazykovedný časopis, Historický časopis, Hudobnovedné štúdie, Slovenské pohľady* a pod. V slovenčine dokonca pozorujeme tendenciu obmedzovať výskyt názvov s postpozitívnym prívlastkom. Tak sme sa napr. v minulosti stretávali (pravda, zriedkavejšie) s názvom *Ľudová republika čínska* popri názve *Čínska ľudová republika*. Dnes sa používa jedine podoba s prívlastkami pred určeným podstatným menom. Podobne sa dnes bežne používa ako základná podoba názvu podoba *Veľkomoravská ríša;* typ *Ríša veľkomoravská* sa ako základná podoba názvu dnes takmer už nepoužíva.

S tendenciou odstrániť postpozíciu prídavného mena stretávame sa aj pri pomenovaniach stredovekých autorov, ktorých skutočné mená nepoznáme. Teda namiesto podoby *Geograf bavorský* sa začína používať podoba *Bavorský geograf*. Môžeme uviesť konkrétne doklady na používanie tejto podoby: *Z Bavorského geografa.* (Pramene k dejinám Veľkej Moravy, Bratislava 1964, 138) — *Príspevok k popisu hradských obcí tzv. Bavorského geografa.* (Názov článku J. Garaja v Sborníku Československé společnosti zeměpisné 68, 1963, 125—131)

Podoba *Bavorský geograf* lepšie vyhovuje štruktúre spisovnej slovenčiny, t. j. jej snahe klásť prívlastok (zhodný) pred určené podstatné meno. Táto podoba nadväzuje na iné mená osôb zložené z podstatného mena a prídavného mena, pričom prídavné meno stojí pred podstatným menom, napr. *Sokolie oko, Chromý jeleň, Veľký náčelník, Veľký duch, Petrolejový princ* a pod. Podoba *Bavorský geograf* viac vyhovuje aj z hľadiska pravopisného. Pri niekoľkoslovných pomenovaniach osôb typu prídavné meno + podstatné meno sa čoraz jednoznačnejšie presadzuje písanie veľkého písmena len na začiatku celého pomenovania. Takto sa môže písať aj pomenovanie *Bavorský geograf*, t. j. písať veľké písmeno len v slove *Bavorský*, kým slovo *geograf* písať s malým začiatočným písmenom.

Ak, pravda, konštatujeme, že sa začína používať podoba *Bavorský geograf*, vyplýva z toho, že sa dnes používa jednak táto podoba, jednak aj staršia podoba mena s postpozitívnym prívlastkom, t. j. podoba *Geograf bavorský*. Na používanie tejto podoby môže mať a akiste nesporne má značný vplyv aj čeština, ktorej, ako sme to už konštatovali, vyhovuje táto podoba, lebo postpozícia zhodného prívlastku je v češtine viac rozšírená ako v slovenčine. Používanie podoby *Bavorský geograf* popri *Geograf bavorský* zároveň ukazuje, že ťažko možno rátať s procesom prispôsobenia sa mena, resp. podoby *Geograf bavorský* k menám typu *Karol Veľký, Boleslav Chrabrý* a pod. Z ťažkostí, ktoré sú pri mene typu *Geograf bavorský,*

[3] Pozri L. Dvonč, *Zhodný postpozitívny prívlastok vo vlastných menách,* Jazykovedné štúdie III. Spisovný jazyk, Bratislava 1958, 308. Tam podrobnejšie o postpozitívnom prívlastku aj pri iných druhoch vlastných mien v slovenčine a češtine.

jazyk zrejme dáva prednosť riešeniu, pri ktorom sa v mene odstraňuje postpozícia zhodného prívlastku. To ukazuje, že nie je ani potrebné meniť pravopis podoby *Geograf bavorský* na *Geograf Bavorský*, ako sme to navrhovali v citovanom článku.

Všimnime si ešte mená *Mních sázavský* a *Majster třebonský*. Sú to označenia osôb českého pôvodu. Podoby *Mních sázavský* a *Majster třebonský* treba chápať ako hláskoslovne poslovenčené podoby, nie však syntakticky; postpozícia prívlastku sa v nich zachováva verne podľa stavu v češtine. Tieto podoby treba vlastne v spisovnej slovenčine hodnotiť ako lexikálne citáty, teda podobne, ako napr. podoby *Listy filologické, Slovník staročeský, Dialektologie moravská, Sborník velehradský, Rozhledy matematicko-přírodovědecké, Jednota českobratská*. Pravda, nie sú to doslovné citáty, pretože je tu isté poslovenčenie; vlastnými lexikálnymi citátmi sú podoby *Mních sázavský* a *Mistr třeboňský*. Predsa však tieto názvy nemožno hodnotiť ako v plnom zmysle slovenské, ako produkty tvorenia v zmysle vnútorných zákonitostí spisovnej slovenčiny. Pokiaľ ide o pravopis, ponechávame v nich pôvodný pravopis. Podľa toho môžeme povedať, že mená českých historických osobností, ktorých mená presne nepoznáme, používame v poslovenčenej podobe so zachovaním pôvodného slovosledu podstatného mena a prídavného mena a so zachovaním pôvodného písania veľkých písmen: *Mních sázavský, Majster třebonský*.

Pravda, aj v týchto prípadoch existuje možnosť (podobne ako pri pomenovaní *Geograf bavorský — Bavorský geograf*) utvoriť príslušné pomenovanie s prívlastkom pred podstatným menom: *Sázavský mních, Třebonský majster*.

Z tohto doplnku k uvedenej našej štúdii o písaní veľkých písmen v niektorých osobitných menách ľudí a živých bytostí vychodí, že sa zriekame návrhu na písanie *Geograf Bavorský, Mních Sázavský, Majster Třebonský* namiesto *Geograf bavorský, Mních sázavský, Majster třebonský*. Prihovárame sa však za používanie podoby *Bavorský geograf*, prípadne aj *Sázavský mních* a *Třebonský majster* namiesto uvedených podôb s postpozitívnym prívlastkom. Možno ich pokladať za podoby lepšie zodpovedajúce štruktúre spisovnej slovenčiny. Pokiaľ sa však používajú podoby *Geograf bavorský, Mních sázavský, Majster třebonský, Anonym perzský* a pod., píšeme v nich veľké písmeno len na začiatku podstatného mena.

František Miko

SKLOŇOVANIE NÁZVOV TYPU *Pod Hradovou*

Pre názvy *Pod Hradovou, Pod Lesom, Na výhone* ap. treba ako východiskovú formu predpokladať zložitejšie pomenovacie konštrukcie *sídlisko Pod Hradovou, osada Pod Lesom, roľa na Výhone, ulica Pod vinicami, lúky Za pasekami, zastávka Pod Braniskom* ap., v ktorých predložková väzba je „menovacím" prívlastkom k všeobecnému podstatnému menu s významom miesta.

Zjednodušené pomenovanie *Pod Hradovou, Pod Lesom* ap. je v slovenčine ustálené (a to aj historicky) ako pomenovací typ, takže ho netreba chápať ako eliptickú konštrukciu k spomenutému širšiemu názvu. Obidva názvy jestvujú paralelne vedľa seba, pravda, nie s rovnakým výskytom ani v rovnakej vetnej a štylistickej platnosti. Sú v istom zmysle komplementárne.

Nepôvodnosť, sekundárnosť zjednodušeného názvu sa prejavuje v jeho funkčnej a štylistickej špeciálnosti a napríklad i v skloňovaní. Je to preto, že názvy ako *Pod Hradovou, Pod vinicami* ap. sú defektívne, t. j. nemajú všetky tvary, a podľa potreby sa dopĺňajú tvarmi širšieho pomenovania.

Skloňovanie uvedených názvov si gramatická literatúra doteraz temer nepovšimla. Je to alebo preto, že tieto prípady ušli našej pozornosti, alebo preto, že sme si nie na čistom s nimi, ako ich skloňovať a či ich vôbec skloňovať. V *Pravidlách slovenského pravopisu* (vyd. 1963, str. 61) je v súvislosti s písaním takýchto pomenovaní (uvádzajú sa prípady *Za záhradami, Pod hájom, Pod Zoborom*) krátka zmienka o ich skloňovaní: „V týchto prípadoch, ak sklad vety vyžaduje inú predložku alebo pri tej istej predložke iný pád, presúva sa písanie veľkého písmena na nasledujúce slovo: *Bývam Pod hájom, Pod Zoborom,* ale *idem spod Hája, spod Zobora*" (citát uvádzame so zmeneným slovosledom, ktorý pokladáme za vhodnejší; v Pravidlách tu ide o nedopatrenie).

Pravidlá tu teda predpokladajú skloňovanie. Pravda, z krátkej poznámky nevedno, koľko tvarov je tu možných a ako treba chápať niektoré otázky, ktoré s tým súvisia.

Skloňovanie názvov uvedeného typu je doložené i hovorovou praxou a ľudovým úzom. Mne osobne sú známe od týchto mien takéto tvary: *roľa Pod Rohovou, Pod Rohovou sejeme žito, ideme pod Rohovú, spod Rohovej sme prišli pod Baňu; sídlisko Pod Hradovou, bývame Pod Hradovou, nasťahovali sme sa na Pod Hradovú, presťahoval som sa spod Hradovej do Nového Mesta.*

Domnievam sa, že tento úzus je náležitý a že ho možno brať ako smero-

dajný pri kodifikácii. Zodpovedá prirodzenej tendencii v slovenčine skloňovať, čo sa skloňovať dá.

Ktoré predložky prichádzajú v týchto názvoch do úvahy?

V materiáli sme zistili sedem predložiek s miestnym významom na otázku kde?: *pod, na, nad, za, pri, v/vo, medzi.* Podstatné meno pri nich býva alebo všeobecné alebo vlastné. Týmito názvami sa pomenúvajú osady, zastávky (železničné a autobusové), sídliská, štvrte, ulice, vrchy a časti chotára:

Pod Lesom, Pod Braniskom, Pod Poľanou, Pod Dobšinskou ľadovou jaskyňou, Pod Hradovou, Pod Kalváriou, Pod Furčou, Pod Hájom, Pod Skalou, Pod Balážkou, Pod Rohovou, Pod Rovinkami, Pod Dubinou, Pod hájom, Pod kaštieľom, Pod malým jarkom, Pod vinicami, Pod šiancom, Pod zámkom, Pod baňou, Pod salašom, Pod úbočím ...

Na Pieskoch, Na Zákrutách, Na kalvárii, Na výhone, Na rovni, Na opukách, Na hore, Na dolinke, Na jelšiach, Na kamencoch, Na dlhých honoch ...

Nad Slukovou, Nad Blatnou, Nad kýčerou, Nad kameňom, Nad skalou, Nad skalami, Nad bralom, Nad rybníkom, Nad žriedlom, Nad výmoľom, Nad rudnom, Nad úplazom ...

Za Pasekami, Za Všivavcom, Za štadiónom, Za plynárňou, Za záhradami, Za magnezitkou, Za horou, Za lazom, Za hájom ...

Pri Miklúšovskej väznici, Pri mlyne, Pri mlynskom jarku, Pri nemocnici, Pri vŕbkach ...

Vo výmoli, V kúte, V dúbrave, V zadnom diele, V pustom ...

Medzi vrbinkami, Medzi borami, Medzi potokmi ...

Názov tohto typu označuje ako celok istú lokalitu tak, že ju situuje pomocou inej lokality: *Pod Hradovou* je sídlisko v Košiciach, ktoré sa rozprestiera pod vrchom *Hradová.* V prípadoch s predložkou *na, pri, v/vo* a *medzi* sa daná lokalita označuje vzťahom k nejakému charakteristickému javu, predmetu alebo znaku, ktorý sa na danom mieste alebo v blízkosti vyskytuje: *Vo výmoli, Na jelšiach, Medzi potokmi, Pri nemocnici.*

Skloňovanie predložkových miestnych a pomiestnych mien podmieňujú dvaja činitelia:

1. že ide o pomenovanie miesta, lokality,
2. že základným pomenovacím tvarom nie je nominatív.

Druhý z týchto činiteľov akoby apriori vylučoval skloňovanie. Ako sme však videli, skloňovanie je tu možné a skutočne jestvuje, len je obmedzené na najnevyhnutnejšie tvary. Keďže ide o pomenovanie miesta, žiadajú sa v praxi v podstate tri tvary na otázky kde?, kam? a skade?, s ktorými vcelku môžeme vystačiť.

Než prejdeme k príslušným tvarom pre každú predložku, žiada sa kritická poznámka o pravopisnej stránke veci. Máme tu na mysli dvoje.

Poučka v Pravidlách trpí na istú nedôslednosť. Káže písať *Bývam Pod*

hájom, Pod Zoborom, ale *Idem spod Hája, spod Zobora.* Keby sa poučka mala dotiahnuť dôsledne v zmysle zásady, z ktorej vychádza, musela by rozlišovať základný pomenovací tvar *Pod hájom, Pod Zoborom,* ktorý plní funkciu nominatívu, od homonymného tvaru, ktorý je nielen formálne, ale i funkčne predložkovým inštrumentálom. V druhom prípade by sa mala predložka písať s malým písmenom, ako sa to požaduje pri predložkovom genitíve a pri predložkovom akuzatíve (akuzatív Pravidlá neuvádzajú). Teda: *Pod Hájom, pod Hájom, pod Háj, spod Hája.*

Ani to však nie je celkom dôsledné, nehľadiac na to, že je to aj komplikované. Pravidlá nerozlišujú prípady *Háj — spod Hája,* kde predložka nepatrí do vlastného mena, od nášho prípadu *Pod hájom — spod Hája,* kde predložka je v ž d y súčasťou vlastného mena a skloňovaním sa len mení. Navrhujem preto písať predložku v našom prípade vždy s veľkým písmenom: *Pod hájom, Pod háj, Spod hája (bývam Pod hájom, idem Pod háj, vraciam sa Spod hája).*

Treba tu odpovedať na možné námietky.. Tvary *Pod hájom* a *Spod hája* sa môžu pri takomto písaní pokladať za dve osobitné vlastné mená. Takáto námietka vychádza z predstavy, že zmenou predložky tvoríme nový názov, resp. že tým porušujeme identitu, resp. ustálenú podobu názvu, takže napríklad pri tvare *Spod hája* ani nemusíme nijako vedieť, že je to skloňovaná podoba názvu *Pod hájom.*

Táto predstava neobstojí, lebo názov predsa musíme skloňovať (ak sa skloňovať dá). Ďalej tvary *Pod háj* a *Spod hája,* vyjadrujúce smer kam a odkiaľ, významovo úzko súvisia so základným miestnym údajom kde a predpokladajú ho. A okrem toho sa takéto súvislosti, nech sú akokoľvek skryté, vždy ozrejmujú úzom. Tvary *Pod háj* a *Spod hája* teda predpokladajú základný tvar *Pod hájom,* pravda, ak ich nechápeme ako tvary bezpredložkového pomenovania *háj,* ale nato práve je tu písanie predložky s veľkým písmenom.

Predložkové väzby *pod + akuzatív, na + akuzatív, nad + akuzatív, spod + genitív* ani nebývajú miestnymi názvami. Riedke výnimky *(Na jamu, Pod úplaz)* majú osobitný význam a nedajú sa skloňovať, nehľadiac na to, že prípadná homonymita tu nemusí byť zásadne na prekážku.

V predložkových miestnych a pomiestnych menách je predložka ich trvalou pomenovacou súčasťou. Pri ich skloňovaní sa význam, ktorý má predložka v základnom pomenovacom tvare, musí v istom priamom alebo nepriamom význame uchovať aj v ostatných tvaroch. Deje sa to tak, že predložka zo základného tvaru prechádza v istej podobe aj do ostatných tvarov: *pod + inštrumentál, pod + akuzatív, spod + genitív; nad + inštrumentál, nad + akuzatív, sponad + genitív; medzi + inštrumentál, medzi + akuzatív, spomedzi + genitív.* Alebo sa význam predložky zo základného tvaru zachová len implicitne: *v + lokál, do + genitív, z +*

genitív; pri + lokál, k + datív, od + genitív. Predložky, ktoré tento význam neimplikujú, sú vylúčené a tým aj príslušné tvary.

Pre skloňovanie názvov typu *Pod Hradovou* ap. navrhujeme teda tieto tvary.

Pod hájom	*Na výhone*	*Nad úplazom*	*Za horou*
Pod háj	*Na výhon*	*Nad úplaz*	*Za horu*
Spod hája	*Z výhonu*	*Sponad úplazu*	*Spoza hory*
V kúte	*Pri mlyne*	*Medzi potokmi*	
Do kúta	*K mlynu*	*Medzi potoky*	
Z kúta	*Od mlyna*	*Spomedzi potokov*	

Prvý z navrhovaných tvarov má dve funkcie. Slúži 1. ako základný pomenovací tvar v jednočlenných vetách, resp. ako menovací prívlastok pri apelatívach *(Pod vinicami, ulica Pod vinicami)* a 2. ako riadny tvar v platnosti príslovkového určenia miesta *(bývam Pod vinicami).*

Navrhované riešenie je zovšeobecnením úzu z niektorých bežnejších prípadov i na tie predložkové miestne a pomiestne mená, ktorých skloňovanie nebolo pre zriedkavé používanie zrejmé a vžité. Prax, ktorá nepozná tento úzus, hľadá východisko inde. V Košiciach napríklad názov sídliska *Pod Hradovou* začína sa „nadstavbovo" skloňovať takto: *idem na Podhradovú, vraciam sa z Podhradovej,* a potom i *bývam na Podhradovej,* z čoho, prirodzene, vyplynul i nový základný pomenovací tvar *Podhradová.* Proti tvoreniu nových názvov, ktoré sa dajú ľahšie skloňovať, nemožno zásadne nič namietať. Takýmto spôsobom nám predsa pravdepodobne vznikli pomenovania *Podbrezová, Podskalka, Podspády, Podlipník, Podvysoká, Podkriváň, Zahájnica, Medzilaborce* ap. Avšak takto môže zaniknúť miestne i historicky dokumentárny a štylistický nosný pomenovací typ. A okrem toho dnes samovoľná zmena úradného názvu nie je ani z technických dôvodov veľmi vítaná.

Pomenovania, o ktorých sme tu uvažovali, sú tvarovo defektívne a majú veľmi úzke funkčné použitie vo vete. Slúžia len pri udaní miesta. Pre iné výpovedné ciele, než je miestne určenie, si musíme vypomôcť širším, rozvedeným pomenovaním typu *sídlisko Pod Hradovou, osada Pod Lesom, zastávka Pod Braniskom* ... V tomto zmysle obidva tieto typy tesne súvisia.

JOZEF BALLAY, *Metodika pravopisu*. SLOVENSKÉ PEDAGOGICKÉ NAKLADATEĽSTVO, BRATISLAVA 1965, 177 STRÁN

V úvode práce si autor určil cieľ: nahradiť učiteľom nedostatok pravopisných príručiek, a to zbierky pravopisných cvičení a diktátov, názorné prehľady slovenského pravopisu a metodiku pravopisu.

Dielo rozdelil na dve hlavné časti: A. *Všeobecná metodika pravopisu* (str. 3–95) a B. *Základné pravopisné učivo v prehľadoch, algoritmoch a cvičeniach* (str. 96–174). Metodiku pravopisu tvorí teda prvá časť, druhá časť je cvičebnica slovenského pravopisu.

Prvá časť pozostáva zo siedmich kapitol: I. *Pohľad na vývin slovenského pravopisu*, II. *Princípy slovenského pravopisu*, III. *Pravopisná úroveň našich žiakov*, IV. *Cieľ, úloha a obsah pravopisného výcviku v škole*, V. *Psychologické otázky pravopisu*, VI. *Metódy a formy pravopisného výcviku*, VII. *Oprava a hodnotenie pravopisných chýb*.

Podľa názvu prvej časti *Všeobecná metodika pravopisu* čitateľ by predpokladal, že autor bude abstrahovať a analyzovať to, čo je všeobecné a typické vo vyučovaní pravopisu vôbec. Tomu by podľa nadpisov zodpovedali kapitoly IV.–VII. No prvé tri kapitoly, ako to už aj z ich názvov vyplýva, týkajú sa špeciálnej oblasti, a to slovenského pravopisu (nie jeho metodiky). Zaradenie prvej a druhej kapitoly odôvodňuje autor takto (3): „Poznanie vývinu a princípov nášho pravopisu tvorí základ správnej metodiky pravopisného výcviku." Koncepcia založená na vývine pravopisu a na pravopisných princípoch bola by istotne zaujímavá. Najmä na vývinovom základe jazykových javov metodiku u nás ešte nikto neurobil. Škoda len, že autor tejto práce ostal iba pri smelom prísľube v úvode. V prvej kapitole totiž podáva pohľad na vývin zapisovania slovanskej reči na našom území od predcyrilometodejských čias a na vývin slovenského pravopisu až podnes. Vo vlastnej metodike sa však k vývinu pravopisu už nevrátil, takže prvá kapitola (str. 5–35) ostala izolovaná a vyznela len informatívne, vyúsťujúc v úsilie všemožne podporiť súčasné dobré snahy o racionalizáciu slovenského pravopisu. Autor zahrnul množstvo materiálu citovaného aj parafrázovaného z jazykovedných prác, rôzne mienky učiteľov o situácii v slovenskom pravopise, uverejnené v našej tlači, vyslovil a zdôraznil požiadavku, aby sa náš pravopis prispôsobil čo najviac fonetickému pravopisu (27). Napokon pripojil informáciu aj o tom, ako sa v iných krajinách tiež usilujú zreformovať, zjednodušiť pravopis.

Autorova požiadavka poznať pravopisné princípy pri spracovávaní metodiky (vyslovená v druhej kapitole) je nesporne správna. Nijaká metodika sa nemôže robiť bez dôkladných vedomostí o predmete, ktorého vyučovanie metodicky

spracúva. Lenže metodiku chápe autor aj v tejto kapitole (35—42) podobne ako v kapitole prvej: oboznamuje učiteľov s pravopisom (koľko a aké máme písmená, čo je pravopis, na ktorých princípoch je slovenský pravopis založený, ktoré sú „hlavné" druhy morfém, čo je spodobovanie), vysvetľuje teda to, čo sa ako samozrejmá vedomosť u aprobovaného učiteľa slovenčiny predpokladá, a potom uvádza niektoré dôvody, prečo treba z nášho pravopisu odstrániť etymologické javy (40—41). Kapitolu uzatvára tabuľkou s číselnými údajmi, v akom pomere sa v slovenskom pravopise uplatňujú jednotlivé pravopisné princípy a tieto zistenia porovnáva so štatistikou J. Horeckého z r. 1952—53. Učebného obsahu ani vyučovacieho procesu sa z didaktického hľadiska nedotýka okrem poznámky k fonologickému a morfologickému princípu. (38: Že sa uplatňujú v našom pravopise súčasne, prelínajú sa, ale že ich uvádza oddelene, čo mu vyhovuje aj z didaktického hľadiska. Lež didaktické hľadisko, kvôli ktorému v VI. kapitole oddeľuje od seba pravopisné princípy, nikde v knihe neobjasnil.) Aj II. kapitolu vyhrotil v snahe ukázať nutnosť radikálnej pravopisnej reformy. Lenže dokazovať nutnosť pravopisnej reformy, to nie je ešte metodika pravopisu. A keď sa už v diele vykladajú jazykové javy, potom by výklady mali byť aspoň správne. Neobstojí napr. Ballayho definícia pravopisu (pozostáva z 5 bodov), a to v bode 2 a 5: „Je to dohodnutý a ustálený spôsob, ako sa majú: ..... 2. spájať hlásky do slov, ... 5. spájať slová do viet (interpunkcia)".

V tretej kapitole si autor postavil dve otázky: 1. Aká je úroveň ovládania pravopisu? 2. Ktoré sú príčiny a dôsledky slabej úrovne? Na prvú otázku odpovedal štatistickými údajmi o druhoch a frekvencii pravopisných chýb v diktátoch a slohových prácach žiakov I. a II. cyklu škôl. Počet skúmaných žiakov je reprezentatívny. Okrem vlastného výskumu uvádza autor aj výsledky výskumu J. Štefanoviča podľa rukopisu jeho kandidátskej práce (51), výskumu J. Melichera (51) a výsledky podľa ankety v časopise Slovenský jazyk a literatúra v škole z r. 1959—60. Poradie kvantitatívneho výskytu jednotlivých druhov chýb je v každom z uvedených prieskumov odlišné. Tento fakt si autor nevšíma. Nevysvetľuje ani to, prečo poradie druhov chýb z jeho vlastného výskumu v 3.—5. ročníku ZDŠ (49) sa líši od výsledkov ankety, ktorú usporiadal medzi učiteľmi (51). A bolo by tu čo vysvetľovať, najmä keď autor píše (50), že mu išlo o zistenie najfrekventovanejších chýb a že z tohto širšieho poznania bude vychádzať pri celkovej koncepcii aj v druhej časti metodiky. — Na druhú otázku odpovedal autor len čiastočne. Za hlavnú príčinu pravopisných nedostatkov pokladá najmä etymologický princíp, hoci takmer vo všetkých (okrem dvoch) výsledkoch, ktoré uvádza, najfrekventovanejším druhom chýb je buď nesprávne označenie kvantity, alebo interpunkcia. Autor neberie do úvahy relatívny výskyt chýb. Dve ďalšie príčiny, o ktorých hovorí (žiaci, učiteľ), podkladá buď mienkou iných (Menke), alebo túto mienku dokazuje príliš zjednodušene, a teda nedostačujúco. Ostatné závažné príčiny (nárečie, vyučovacie metódy atď.) na tomto mieste nespomína. Stačilo mu zistiť, že sami učitelia neovládajú pravopis. Na záver kapitoly namiesto záveru z výskumu, z analýzy vzťahov medzi príčinami a ich dôsledkom uviedol ďalšiu štatistiku o prepadávaní žiakov zo slovenčiny v posledných 10 rokoch a k tomu pripojil odporúčanie, aby sa na prijímacích pohovoroch do škôl II. cyklu nedával žiakom pravopisný diktát, ale všestranný jazykový rozbor. Napokon priznáva (56), že svoje „experimenty uvádza skôr pre zaujímavosť, ale nie aby sa z nich zovšeobecňovali nejaké uzávery". No hneď za tým (57) chce z týchto iba orientač-

ných výskumov a prieskumov aspoň čiastočne vychádzať pri ďalšom rozpracúvaní metodiky pravopisného výcviku.

Štvrtá kapitola *Cieľ, úloha a obsah pravopisného výcviku v škole* sa delí na dve časti. V prvej, obsiahlejšej, informuje o rozličných koncepciách vyučovania pravopisu v minulosti; začína Komenským — chronologicky postupuje od pedagógov 18. storočia až podnes — a uvádza, hojne citujúc, ich náhľady na vyučovanie pravopisu (57—63). Vlastnú tému spracúva na ostatných troch stránkach. Konštatuje, že ani v minulosti ani v dnešných učebných osnovách nie je dosť jasne ani konkrétne určený cieľ, úloha a obsah pravopisného výcviku. Sám však nijaké vyhovujúcejšie určenie nenavrhuje. K stručnej informácii o obsahu pravopisného učiva v učebniciach slovenčiny poznamenáva, že ho autori spracúvali na základe dlhoročných skúseností a tradície, no v budúcnosti sa bude musieť zakladať na výskume a poznaní psychologických vlastností žiakov. Táto požiadavka je správna.

V piatej kapitole *(Psychologické otázky osvojovania si pravopisu)* oboznamuje autor čitateľa s jednotlivými asociačnými štruktúrami, na ktoré sa viaže osvojovanie pravopisu vo vzťahu k jednotlivým pravopisným princípom (podľa Bogojavlenského a Štefanoviča). K tomu uvádza príklady zo slovenčiny. V súvise s etymologickým princípom asi nedopatrením sa dostali tvary *príkry — prikri, píly — pili* medzi príklady typu *byť — biť*. Táto kapitola vzhľadom k hlavnej téme prvej časti je azda najlepšie spracovaná.

V šiestej kapitole *(Metódy a formy pravopisného výcviku)* chce autor naznačiť vzťahy a súvislosti medzi výberom vyučovacích metód a foriem, psychikou žiakov, povahou učiva a cieľom, ktorý chceme dosiahnuť (72). Tieto vzťahy však neanalyzoval, ale namiesto toho zostavil tabuľku, podľa ktorej si ich musí čitateľ podomýšľať sám. Tabuľka má 7 stĺpcov s nadpismi: 1. žiaci, 2. princíp pravopisu, 3. cieľ: ovládať pravopis, 4. predpokladá poznať, 5. hlavné členy asociačnej štruktúry, 6. metódy, formy, pomôcky, 7. heslo. Podľa umiestenia značiek v 1. stĺpci sa zdá, že fonologický a etymologický princíp a všetko ostatné, čo sa k nemu vzťahuje, prisúdil autor žiakom ZDŠ, morfologický a gramatický princíp žiakom škôl II. cyklu. Je jasné, že s takým niečím nemožno súhlasiť. V 5. stĺpci uvádza hlavné členy asociačnej štruktúry, hoci v predchádzajúcej kapitole nepísal, že by sa v reťaziach asociačných štruktúr niektoré členy pokladali za hlavné a niektoré za vedľajšie. Nevysvetlil, prečo vynechal z reťaze článok „sluchovo-artikulačné vnímanie pravopisného javu" pri etymologickom, morfologickom a gramatickom princípe a prečo pri všetkých princípoch vynechal posledný článok „písomná reakcia". Je pravdepodobné, že asi kvôli nasledujúcim dvom stĺpcom. S jednotlivými princípmi totiž dáva autor do vzťahov isté druhy metód, foriem a pomôcok a isté heslo. K fonologickému princípu heslo Píš, ako počuješ!, k etymologickému Píš, ako vidíš! a k morfologickému s gramatickým Píš podľa pravidla! Pri fonologickom princípe sa mu však nezhoduje heslo Píš, ako počuješ! so stredným členom asociačnej štruktúry: sluchovo-artikulačné vnímanie — zraková predstava — písomná reakcia (67). Lebo ak má vznikať u žiaka správna zraková predstava, musí hlásky nielen počúvať, ale aj zrakovo vnímať ich grafické koreláty. Pri etymologickom princípe nepripúšťa J. Ballay nijaké pravopisné cvičenie, v ktorom by sa uplatňovalo žiakovo sluchové vnímanie, a určuje heslo Píš, ako vidíš! Asi preto vynechal už spomínaný prvý článok asociačnej reťaze. Pri morfologickom a gramatickom princípe ho tiež vynechal asi preto, lebo pre tieto princípy určil heslo Píš podľa pravidla. Podľa toho by ani tu nemalo platiť heslo Píš, ako vidíš!,

no napriek tomu článok „zraková predstava" z asociačnej reťaze pri týchto princípoch autor nevynechal. Vyzerá to tak, že heslá pokazili autorovi kolonku s asociačnými štruktúrami a aj zámer vyťažiť z jednotlivých druhov pravopisných cvičení čo najviac pre nácvik javov týkajúcich sa jednotlivých pravopisných princípov. Ťažko možno súhlasiť s tým, aby sa javy etymologického a morfologicko-gramatického princípu nenacvičovali aj podľa sluchového vnímania žiakov. Práve naopak. Takéto cvičenia sú výdatné preto, lebo žiak sa nimi cvičí v pohotovosti použiť pravopisné vedomosti získané v etape zrakovej prípravy aj prostredníctvom počutého textu, a to práve v prípadoch nezhody medzi zvukovou podobou hlásky, resp. hláskových skupín a ich grafickým korelátom. Svojim heslám protirečí aj sám autor. Napr. k heslu Píš, ako počuješ! odporúča ako cvičenie „odpisovanie" (píše sa podľa hesla Píš, ako vidíš!), „komentované písanie" (pri tom sa odôvodňujú pravopisné javy, čiže žiaci píšu aj „podľa pravidla"). V súvise s fonologickým princípom sám píše na inom mieste (68) toto: „Mladší žiaci ešte nemajú akusticko-vizuálne predstavy slov natoľko osvojené a upevnené, a preto je u nich väčšia variabilita chýb aj v takých slovách, ktoré sa píšu úplne fonologicky... Pred písaním sa má každé slovo prečítať, analyzovať, žiaci majú získať jeho presnú sluchovú a zrakovú predstavu." Sú to nezrovnalosti, ktoré si autor zaiste neuvedomuje, lebo v opačnom prípade bol by musel dať k tabuľke komentár.

Kapitola VI má názov *Metódy a formy pravopisného výcviku.* Autor nevysvetlil, čo rozumie „formami" pravopisného výcviku. Metódy a formy pravopisného výcviku rozdelil na tri druhy: a) metódy osvojovania pravopisného učiva, b) metódy utvárania pravopisných návykov, c) metódy skúšania a hodnotenia. Metódam osvojovania venoval výklad tzv. poznávacích metód (analýza, syntéza atď.), ale metódam prípravy žiakov na aktívne osvojovanie učiva iba stručný výpočet na dva a pol riadka.

Medzi poznávacie metódy zahrnuje aj všestranný jazykový rozbor a zdôrazňuje analýzu fonetickú, sémantickú a gramatickú (v súvislosti s vyššie uvedenou tabuľkou), ale tak isto dôležitú slovotvornú analýzu nespomína vôbec. V rámci metód utvárania pravopisných návykov navrhuje 10 druhov cvičení. Uvádza ich slovami: „V praxi sa nám osvedčili takéto druhy pravopisných cvičení." Ide o odpisovanie, cvičenia po zrakovej príprave, doplňovanie, komentované písanie, cvičenia po rozbore, výberové cvičenia, cvičenia s použitím slovníčka a Pravidiel, obmeňovanie, reprodukčné cvičenia, tvorivé cvičenia. Okrem komentovaného písania a výberových cvičení sa všetky ostatné cvičenia v školskej praxi u nás bežne používajú. Pri ich odporúčaní autor používa hojne modálne výrazy „možno odporúčať", „môžeme" atď., teda radí a odporúča tieto cvičenia, ale nikde nedokazuje, prečo práve tieto, a nie aj iné, ktoré sú v metodikách známe a ktoré sa tiež osvedčili. Jedine pri diktáte sa pokúša odôvodniť, prečo neuznáva diktát aj ako nácvičnú metódu, ale len ako kontrolnú (86). Ako prvý dôvod uvádza, že javy, ktoré sa ináč vyslovujú a ináč píšu, nemôžeme nacvičovať podľa sluchu, teda diktovaním. Druhý dôvod je ten, že v „praktickom živote píšu na diktát vlastne len pisárky". Tu možno dať autorovi otázku, či niekedy v praxi píšeme s „dopĺňaním písmen" alebo „s obmieňaním tvarov" alebo s „komentovaním pravopisných javov" a pod. Naopak, práve počuté slovo zapisujeme v praxi veľmi často (zápisnice, prednášky, referáty atď.), a práve v tom sa majú žiaci pre život dobre pocvičiť. Nijako nezastávame stanovisko, ktoré autor právom označil ako nesprávne, že by sa pravopis mal nacvičovať iba diktátmi, a to kontrolnými, ako to mnohí učitelia robia. Lenže autor píše, že

„označovať nácvičné a preventívne pravopisné cvičenia názvom diktáty" pokladá „za nepresné a nesprávne" (86). Nevyjadril sa presne. Ak má na mysli tzv. „nácvičné diktáty", medzi ktoré patrí napr. diktát s upozornením, „výberový diktát" atď., tak ako ich uvádza Roždestvenskij v knihe, ktorú má v zozname literatúry aj autor, potom by mal povedať, aký je podstatný rozdiel medzi týmito nácvičnými diktátmi a jeho „cvičením po zrakovej príprave" alebo jeho „výberovým cvičením" (81). Rozdiel je iba v pomenovaní. Neobstojí ani Ballayho tvrdenie, že pravopis javov, ktoré sa ináč vyslovujú a ináč píšu, nemôžeme nacvičovať podľa sluchu — teda diktovaním, ale len zrakovým vnímaním, analógiou, pravidlom, a poučkou — teda odpisovaním, komentovaným písaním atď. (86). Nesprávnosť tohto tvrdenia dokázali už nezrovnalosti v tabuľke. K tomu iba toľko, že najmä tieto javy, kde nie je zhoda medzi výslovnosťou a písaním, treba nacvičovať aj podľa zrakového aj podľa sluchového vnímania práve preto, aby sa žiaci aj podľa sluchu učili uvedomovať si tieto nezhody, lebo pre život je dôležité naučiť žiakov nie iba odpisovať, ale predovšetkým samostatne, bez predlohy a bez dlhého rozmýšľania nad poučkami správne písomne zachytiť aj cudziu počutú reč aj vlastné myšlienky. Napokon tento svoj odmietavý postoj k nácvičnému diktátu podvrátil autor aj sám, a to v druhej časti svojej práce, v zbierke cvičení. Tu ho takmer pri každej téme zaradil medzi cvičenia zo skupiny metód utvárania pravopisných návykov, lenže ho nepomenúva „diktátom", ale parafrázuje: „Napíšte podľa diktovania." (Pozri cv. 24, 25, 28, 42, 57, 61, 76, 88, 94, 111, 122, 132, 134, 137, 156, 171 a i.) Za prednosť diktátu ako kontrolnej a skúšobnej metódy pokladá to, že „upevňuje pravopisnú sústredenosť žiakov, núti ich rýchlo uvažovať a správne aplikovať osvojené pravidlá a poučky" (97). Ak autor takúto účinnosť diktátu priznáva, potom je nepochopiteľné, prečo tzv. nácvičný diktát vylučuje vo svojej teórii z nácvičnej etapy osvojovania pravopisných vedomostí a zručností, keď práve v tejto etape mali by sa u žiakov pestovať vlastnosti, ako sústredenosť, pohotovosť, presnosť atď.

V závere teoreticko-metodickej časti autor hovorí, že „doterajšie dogmatické teórie v metodike materinského jazyka len málo zasahujú do praxe. Praxi nijako nepomôžu špekulatívne metodické úvahy a všeobecné, nič nehovoriace teoretizovanie". Čitateľa by zaujímalo, ktoré dogmatické teórie má na mysli a kde je to „nič nehovoriace teoretizovanie". O tom autor mlčí, príklad, dôkaz neuvádza, a teda čitateľ si nemá kde overiť opodstatnenosť takéhoto vážneho obvinenia.

Druhá časť knihy, praktická metodika pravopisného výcviku, predstavuje zbierku cvičení s tabuľkami umiestenými na začiatku jednotlivých tém. Tabuľky sú označené značkou T, je ich 38, algoritmy značkou A, je ich 8. Nevedno, prečo autor v úvode píše (54), že didaktický systém slovenského pravopisu uvádza v prehľadných tabuľkách (zväčša v algoritmoch), keď potom iba 8 tabuliek označuje písmenom A. Prehľadné tabuľky s učivom o pravopise umiestňuje do metodiky vraj preto (96), aby boli podnetom pre svojpomocné zhotovenie nástenných tabúľ do odborných učební. — Vo väčšine tabuliek usporiadal učivo tak, že slovné vyjadrenie obsahu poučiek kombinoval s grafickým znázornením (napr. T11, T12 a i.). V niektorých tabuľkách neznázorňuje graficky, ale iba vypočítava pravopisné poučky, usporadúva ich pod seba a čísluje (napr. T7, T13 a i.). Svoj didaktický zámer v tabuľkách autor nijako ináč nevyjadril. Pokiaľ ide o obsah tabuliek, nebolo by žiadúce, aby učiteľ vyvesil do odbornej učebne pravopisnú tabuľku s vecnými chybami, vyplývajúcimi z ne-

presných alebo neúplných formulácií poučiek. Preto na ne upozorňujeme. Napr. T8 (str. 112) s nadpisom *Spodobovanie* má tento text: „Spodobovanie nastáva na konci slova alebo na rozhraní slova (!): predpona – slovný základ – prípona; slovný základ – slovný základ." — Je zrejmé, že autor mal na mysli rozhranie častí slov (morfém) v odvodenom slove a rozhranie slovotvorných základov v zloženom slove. — Ďalej: „Potrebujeme poznať toto rozdelenie hlások" (!) (nasleduje rozdelenie spoluhlások podľa znelosti). — Namiesto „rozdelenie hlások" má byť: „rozdelenie spoluhlások", lebo aj samohlásky sú znelé hlásky. — Ďalej: „Znelé sa vyslovujú ako neznelé na konci slova." — Tu zabudol uviesť, že pred pauzou, lebo inak by formulácia J. Ballayho nemohla platiť v type *buď dobrý*. — Ďalej: „*v* sa vyslovuje ako *v* pred samohláskami alebo pred znelými spoluhláskami." — Ani tu nehovorí, o ktorú polohu v slove ide, lebo napr. v slove *pravda* je hláska *v* tiež pred znelou spoluhláskou, a nevyslovuje sa ako pernozubé *v*, ale ako obojperné. — Ďalej: „*v* sa vyslovuje ako *u* v slove pred spoluhláskou (okrem *r, l*)." — Teda *vdova — udova?* — Ďalej: „*v* sa vyslovuje ako *f* pred znelými spoluhláskami na začiatku slova." — Chýba tu poučenie o výslovnosti predložky *v* (napr. *f. cirkuse*). Spoluhláskovú skupinu *-ds-* v slove *ľudský* učí vyslovovať ako *c (ľucký)*, ale v slove *holandský* ako *s (holanský)*. Toto všetko sa vyskytuje v jednej tabuľke, a preto by bolo treba zrevidovať aj ostatné tabuľky. Napr. v T14 je poučka (136): „Jednoslabičné predložky *k, o, s, u, z* ... nepíšeme na konci riadku." Predložky *k, s, z* sú neslabičné a slabičných sa takáto poučka netýka.

Osem tabuliek pokladá autor za algoritmy (A1 — A8). Podľa L. N. Landu, ktorého cituje aj autor (69), algoritmom sa nazýva taká prísna postupnosť operácií, ktorá rieši všetky úlohy niektorej danej triedy (pozri sb. Programované učenie a učiace stroje, SPN, Bratislava 1964, 64). A tak nemožno za algoritmus pokladať iba graficky znázornený obsah poučky, kde nie je zaznamenaná postupnosť myšlienkových operácií potrebných na riešenie, resp. na rozpoznávanie javov, a to tým skôr nie, ak poučka nie je úplná a nezahrnuje všetky javy daného druhu. Pozri napr. A8 (str. 160):

V slovesných tvaroch
i v minulom čase: *čítali, súťažili* ...
v rozkazovacom spôsobe: *vezmi, udri, spi* ...
píšeme
y v trpnom príčastí: *zasiaty, vypratý* ...

Mäkké *i* píšeme aj v iných slovesných tvaroch, nie iba v tých, ktoré dal autor do „algoritmu". Ani v trpnom príčastí sa vo všetkých tvaroch nepíše *y (čakaní hostia)*. Okrem nedôsledností tohto druhu nedostatkom všetkých Ballayho „algoritmov" je to, že neukazujú žiakovi tú prísnu postupnosť operácií myslenia, podľa ktorej by vedeli bezpečne riešiť pravopisný problém. Ballayho „algoritmy" sú to isté, čo aj tabuľky. (Porov. T1, T10 — A2, T17 — A3, A54.)

Pravopisné cvičenia poskytujú bohatý slovný materiál nácvičný aj kontrolný. Učitelia ho budú môcť väčšinou dobre využiť. Z typov cvičení sa uplatňujú predovšetkým tie, ktoré autor uviedol v teoretickej časti, ale aj iné. O autodiktáte (písanie spamäti) napr. píše (83), že ho zo systému cvičení vynechal. V praktickej časti sú však aj cvičenia tohto druhu (cv. 9, 91). Sú tam aj také, ktoré neuznáva. Napr. cv. 165 je súhrnným cvičením a má dispozíciu „Napíšte podľa diktovania". A naopak, hoci v teoretickej časti odporúča nacvičovať pravopis pomocou gramofónu a magnetofónu, v praktickej časti niet cvičení s dispozíciou k takejto práci. Najviac však prekvapuje to, že hoci autor v teoretickej

časti veľmi správne zdôraznil, ako je dôležité poznať frekvenciu chýb, aby sa im pri nácviku pravopisu mohlo venovať najviac pozornosti a času, a hoci prieskumom zistil, že k najviac frekventovaným chybám patria chyby interpunkčné, v praktickej časti priamemu nácviku interpunkcie venuje z celkového počtu 222 cvičení iba posledných 6 (téma: Rozdeľovacie znamienka) a jedno pri téme spojky. Pri ostatných témach sa vyskytujú v prevažnej väčšine jednoduché vety, kým súvetí, na ktorých by sa žiak učil oddeľovať vety čiarkami, je nepomerne málo.

Praktická časť ukazuje aj to, že úsilie striktne od seba oddeľovať pravopisné princípy a vymedziť na nácvik pravopisu isté typy cvičení ostalo iba nedostatočne podloženou teóriou. Ani sám autor ju na nácvičnom jazykovom materiáli v cvičeniach neuplatnil.

V úvode k druhej časti (96) autor hodnotí cvičenia tak, že sú „ukážkou rozličných možností tvorenia ďalších pravopisných cvičení, pri ktorých by sa mal uplatňovať zreteľ na frekvenciu slov a pravopisných javov, prípadne i metóda postupných krokov". Istá frekvencia nacvičovaných javov je podstatnou požiadavkou každého cvičenia, a metódu postupných krokov autor učiteľovi neukazuje.

Pre učiteľa môže byť veľmi nepríjemné, ak nezbadá závažné chyby v niektorých cvičeniach. Napr. cv. 13 s dispozíciou „Doplňte pádové koncovky: 2. p. množ. č.: *záhrad-k, skúš-k, dos-k*" dáva návod doplňať koncovku v tvare, ktorý je bezkoncovkový. Ide o vkladnú hlásku. Cvičenie 20 „Napíšte iba výnimky z rytmického zákona" má v indexe (pod cvičeniami autor označuje cifrou počet výskytu nacvičovaných javov) číslicu 9, a javov v texte je iba 8. (V tvare *z rádia* nejde o výnimku z rytmického zákona.)

Aj po slohovej stránke by text potreboval úpravu. V odbornom štýle by nemali byť nepresnosti. Napr. „V hovorenej reči niet veľkých písmen..." (27) — V hovorenej reči nie sú však nijaké písmená. — „Norma u učiteľov-odborníkov nie je pevne zautomatizovaná." (56) — Norma sa nemôže zautomatizovať, ale len nejaká činnosť. — Ďalej: „Pri zložených slovách (odznieť, odžať...)". (36) — Zo slovotvorného hľadiska sa rozlišujú termíny odvodené slovo a zložené slovo; slovesá *odznieť, odžať* sú odvodené slová. Čo chcel autor povedať výrazom „základné tvary dynamického pravopisu" (81)? Na str. 5 nie je uvedený prameň, odkiaľ autor prevzal citát slovenského prekladu z textu mnícha Chrabra: „Slovania... črtami a zárezmi počítali a hádali". Prof. E. Pauliny (Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy, Bratislava 1964, 27) má preklad s iným významom: „...z čŕt a zárezov čítali a hádali".

Na záver ťažko hodnotiť prácu, ktorá mohla byť spoločensky veľmi užitočná, keby autor nebol precenil svoje sily. Takto dostanú učitelia do rúk príručku, ktorá menej kritickým a menej orientovaným pedagógom možno skreslí pohľad na vedeckú prácu v metodike, a zasa tým, ktorí v knihe poodhaľujú nedôslednosti, možno odoberie dôveru v práce tohto druhu vôbec. Nechceme týmto záverom povedať, že v diele J. Ballayho nie je nič kladného. Samotné cvičenia môžu svoju úlohu splniť. No nedá sa to konštatovať o metodike v prvej časti, ani o tabuľkách, resp. algoritmoch v časti druhej. Tie mali byť spracované s väčšou zodpovednosťou.

V. Betáková

A. ISKOZOVÁ, A. LENKOVOVÁ, *Deutsche Lexikologie*, 2. VYD. UČPEDGIZ, LENINGRAD 1963, 276 STRÁN

Recenzovaná publikácia má slúžiť ako príručka pre pedagogické vysoké školy a fakulty cudzích jazykov s ruským vyučovacím jazykom. Jej cieľom je podať prehľad o lexike nemčiny s poukazmi na podobnú alebo rozdielnu problematiku v ruštine. Z metodologického hľadiska je zaujímavé povšimnúť si rozloženie látky, postup a nadväzovanie jej jednotlivých častí.

Úvod má kapitolu o lexikológii ako vede a kapitolu o slove. Vlastná práca je rozvrhnutá do dvoch dielov. V prvom diele sa hovorí o spôsoboch obohacovania nemeckej slovnej zásoby, v druhom o súčasnom stave modernej nemeckej slovnej zásoby. Najobšírnejšie sa zaoberajú autorky otázkou obohacovania nemeckej slovnej zásoby. Rozsah tejto časti práce vo vzťahu k iným kapitolám zaoberajúcim sa s rovnako dôležitými základnými otázkami lexikológie sa nám javí disproporčný. Keďže je dielo určené i pre poslucháčov diaľkového a večerného štúdia, uvádza sa v ňom bohatý ilustračný materiál z klasickej i súčasnej beletrie. Neúmernosť, nerovnomernosť v spracovaní niektorých častí (napr. o eufemizmoch, o prechode slov z jednej gramatickej kategórie do druhej a i.) vysvetľujú autorky v predslove v tom zmysle, že tým chcú pomôcť poslucháčom pri vypracúvaní ročníkových a diplomových prác. V učebnici sa často uvádzajú paralely s ruštinou, nie však systematicky a dôsledne, čo je inak pochopiteľné, keďže nejde o dielo, ktorého cieľom je porovnávanie nemeckej a ruskej lexiky. Autorky boli postavené i pred úlohu vytvoriť niektoré termíny, ktoré sú síce bežné v ruskej lingvistike, ale nemajú dosiaľ paralelu v nemčine. Takisto si nenárokujú na definitívne riešenie sporných otázok nemeckej lexikológie, lebo — ako podotýkajú v predslove — širšie teoretické rozbory nie sú úlohou všeobecného jazykového kurzu, pre ktoré je publikácia určená. Z toho vyplýva i informatívno-explikatívny charakter výkladu a podania. Recenzované druhé vydanie prináša doplňujúce informácie o výsledkoch novších prác, ktoré vyšli v časovom rozpätí medzi oboma vydaniami.

V prvej kapitole charakterizujú autorky lexikológiu ako samostatnú jazykovednú disciplínu, ktorá sa zaoberá štúdiom slovnej zásoby a jej zákonitými zmenami v súvislosti s konkrétnou históriou národa. Za najdôležitejšie otázky lexikológie pokladajú: tvorenie slov, preberanie slov, sémantiku, frazeológiu, hodnotenie slovnej zásoby a lexikografiu. V krátkosti charakterizujú vnútorné vzťahy medzi lexikológiou a gramatikou, lexikológiou a fonetikou, lexikológiou a štylistikou. Okrem toho pripomínajú a zdôrazňujú i vzťahy lexikológie k dejinám národa, tvorcu a nositeľa jazyka, keďže sa jazyk ako spoločenská kategória vyvíja spolu s vývinom spoločnosti.

V druhej úvodnej kapitole hovoria autorky o slove ako o hlavnom predmete lexikologického výskumu, a to na pozadí leninskej teórie odrazu. Definujú ho ako dialektickú, morfologicky utvorenú lexikálnu jednotu zvukovej podoby a obsahu, teda fonetického komplexu a významu. Význam slova je obsahom zvukového obalu a je v slove formou existencie pojmu. V každom jazyku sa zvukový komplex ako aj význam vyvíjajú podľa svojich vlastných zákonov.

V súvislosti s pomenovaním si všímajú autorky podrobnejšie takzvanú vnútornú formu slova (die innere Form; ako paralely uvádzajú synonymá: etymon, pôvodný význam — die Urbedeutung — a etymologický význam slova) a s tým súvisiacu etymologickú motiváciu slova. Z hľadiska moderného nemeckého ja-

zyka rozlišujú potom slová so živým, s nejasným (verdunkelt) a mŕtvym etymonom. Rozoberajú obšírnejšie jav známy pod názvom ľudová etymológia, spočívajúci na mýlnom výklade slov s nejasným etymonom, čo má často za následok zmeny v hláskovej podobe a tiež vo význame slov. V nemčine si tento jav vyžaduje väčšiu pozornosť, lebo je častý najmä pri zložených alebo zdanlivo zložených slovách a tvorenie slov skladaním — ako je známe — je pre nemčinu špecifické. Ľudová etymológia vzniká práve ako dôsledok náhodnej hláskovej podobnosti dvoch rozličných slov alebo ako dôsledok sémantických a logických asociácií. Tak sa mnohé pôvodne jednoduché slová pod vplyvom ľudovej etymológie pertraktujú a tiež vyvíjajú ako zložené slová (napr. *Felleisen* z pôvodného prevzatého francúzskeho slova *valise*, v stredohornonemčine *velîs*). Autorky nepokladajú termín *ľudová etymológia* za vhodný a presný, používajú názov *Fehletymologie*, čo neslobodno stotožňovať s chybným, nesprávnym etymologickým výkladom. V pomerne bohatej skupine slov v nemčine spôsobila ľudová etymológia zmenu formy slova, pričom vecný význam sa nezmenil *(Brosame)*, v niektorých slovách nastala zmena hláskovej podoby i významu slova *(hantieren, Friedhof)*. Ľudová etymológia môže pôsobiť i v prevzatých slovách a tiež v modernej nemčine môže vzniknúť v hocktorom slove, ktorého motivácia je neznáma alebo dnes už nejasná *(Einöde)*.

Nasledujúca obšírna stať o slovnej zásobe, nazvaná Spôsoby obohacovania nemeckej slovnej zásoby, sa zaoberá otázkami, ktoré sa obyčajne v publikáciách podobného typu preberajú pod záhlavím stav slovnej zásoby alebo zmeny v slovnej zásobe. Autorky pokladajú proces obohacovania slovnej zásoby za taký intenzívny a pre nemčinu príznačný, že ho rozoberajú veľmi podrobne a umiestňujú ho pred kapitolu o všeobecných otázkach lexiky, pred štrukturálnu, genetickú, historickú, sémantickú, sociálnu a teritoriálnu analýzu slovnej zásoby. Uvádzajú štyri spôsoby obohacovania nemeckej slovnej zásoby: tvorenie nových slov, preberanie slov z iných jazykov, zmeny významu slov a tvorenie frazeologizmov. Tvorenie nových slov podľa jestvujúcich slovotvorných typov malo pre nemčinu vo všetkých štádiách vývinu jazyka veľký význam a bolo vždy hlavným zdrojom obohacovania nemeckej slovnej zásoby. Spočíva v skladaní slov, odvodzovaní, prechode slov z jednej gramatickej kategórie do druhej, skracovaní a tvorbe slov na základe zvukomaľby. Význam a frekvencia týchto spôsobov nie je, pravda, rovnaká. Najdôležitejšie a stále produktívne je v nemčine tvorenie nových slov skladaním. Je to historicky podmienený jav, určovaný stavbou nemeckého jazyka, charakteristický pre jeho slovotvorný systém. Takisto veľmi produktívne je afixálne odvodzovanie nových slov, pričom prefixálne odvodzovanie je častejšie. V modernej nemčine hrá veľkú úlohu a neohraničene obohacuje slovnú zásobu i rozširovanie gramatickej funkcie slov prechodom k iným gramatickým kategóriám. Pre nemčinu je tu príznačná aj zmena formy a ortografie, napr. pri substantivizácii priberanie člena, veľké začiatočné písmeno. S prechodom k iným slovným druhom súvisí i vznik gramatických homoným.

V súvislosti s obohacovaním slovnej zásoby preberaním z iných jazykov venujú autorky pozornosť problému purizmu. V nemčine ako i v mnohých iných jazykoch sa prejavoval v dvoch smeroch: jednak ako pozitívny a jednak ako negatívny (v nemčine známy i ako ultrapurizmus alebo hyperpurizmus). Konštatujú, že rovnako pozitívny purizmus ako i progresívne preberanie cudzích slov sú v jazyku kladným javom.

Obohacovanie slovnej zásoby zmenou významu v jazyku jestvujúcich slov

znamená predovšetkým kvalitatívne obohacovanie rozširovaním polysémie — na rozdiel od kvantitatívneho obohacovania tvorením a preberaním slov. Pokiaľ vznikajú zmenou významu nové lexikálne pomenovania (napr. z vlastných mien: *Georgine, Ohm),* ide tiež o kvantitatívne obohacovanie jazyka. Pri rozoberaní polysémie zdôrazňujú autorky význam kontextu, zúženého prípadne len na adjektívum alebo adverbium.

Kapitolu o obohacovaní slovnej zásoby tvorením frazeologických jednotiek uvádzajú autorky ich klasifikáciou. Používajú v rovnakom význame dva termíny: *ustálené spojenie* a *frazeologizmus.* Najprv aplikujú na nemčinu Vinogradovovo triedenie založené na sémantickom princípe s pripomienkou, že táto klasifikácia neberie do úvahy štrukturálne osobitnosti frazeologických jednotiek, a preto sú hranice tejto klasifikácie nejasné. Dôkladnejšie aplikujú na nemeckú frazeológiu kritériá štrukturálno-sémantické, teda delenie na slovné páry, idiómy, okrídlené slová, príslovia a porekadlá (v nemčine len Sprichwörter). Ale ani štrukturálno-sémantická klasifikácia nespočíva na jednotnom princípe a nezahŕňa všetky druhy ustálených spojení, napr. ustálené prirovnanie, menné a slovesné ustálené spojenia, v ktorých niektoré komponenty si podržujú svoj pôvodný, neprenesený význam, sú vymeniteľné atď. Pozoruhodnejší je rozbor okrídlených slov a slovných spojení. Okrídlené slová (na rozdiel od okrídlených slovných spojení*) svojou štruktúrou síce nepatria k slovným spojeniam, ale v nemčine, v ktorej tvorenie slov skladaním je jednou zo zákonitostí jazyka, sú to veľmi často práve zložené slová. V iných jazykoch mávajú skutočne paralelu v slovných spojeniach (napr. *jablko sváru — Erisapfel*). Autorky zdôrazňujú, že tvorenie frazeologických jednotiek prebieha v jazyku neustále a obohacuje slovnú zásobu. Rozširuje najmä synonymiku. V nemčine môžu vznikať z ustálených spojení i nové zložené slová *(auf der Bärenhaut liegen = die Bärenhauterei; nach Kanossa gehen = der Kanossagang).*

V druhom diele publikácie podávajú autorky opis slovnej zásoby moderného nemeckého jazyka, štrukturálnu, genetickú, historickú, sémantickú, sociálnu a teritoriálnu analýzu. I keď k niektorým otázkam prinášajú prehľad názorov v nemeckej a sovietskej odbornej literatúre, nezaoberajú sa týmito základnými problémami lexikológie tak obšírne a podrobne ako s otázkou obohacovania slovnej zásoby. Spomenieme len niektoré pozoruhodnejšie konštatovania. Pre slová, ktoré už stoja mimo aktívnej slovnej zásoby, používajú zhrňujúci názov archaizmy (u nás zastarané slová, kam patria i historizmy a viacmenej pojmovo neujasnené archaizmy). Pri sémantickej analýze vychádzajú autorky zo sémantických vzťahov niektorých skupín slov a na základe toho rozoberajú tieto 4 skupiny: synonymá, antonymá, homonymá a slovné čeľade. V otázke hraníc medzi polysémiou a homonymiou (a s tým súvisiacou otázkou vzniku niektorých homoným a mnohovýznamových slov) sa autorky jednoznačne stavajú za stanovisko, že rovnako znejúce, sémanticky však úplne rozdielne slová sú homonymá, nezávisle od toho, aký je ich pôvod. Z hľadiska moderného nemeckého jazyka, z hľadiska používateľa jazyka je úplne ľahostajné, či rovnako znejúce slová s rozličným významom vznikli z geneticky rozličných slov v procese zákonitého vývinu ich hláskovej podoby, alebo či vznikli z jedného slova v dôsledku zmeny významu, ďalšieho vývinu mnohovýznamovosti istého slova a napokon rozpadu

* U nás sa zväčša používa jeden názov — okrídlené slová pre jednotlivé slová i slovné spojenia tohto druhu. Názov okrídlené frázy, ktorý je u nás tiež známy, označuje, pravda, len slovné spojenia.

polysémie. Pripúšťajú, pravda, i prechodné prípady z polysémie k homonymii, napr. pri slove *pero*, ktoré sa u nás bežne pokladá za typ pravého homonyma. Autorky venujú zvýšenú pozornosť i slovným čeľadiam, v nemčine veľmi rozvetveným, čo — ako je známe — súvisí so zákonitosťou nemčiny tvoriť slová skladaním. Svoj výklad ilustrujú i názornou tabuľkou jednej veľkej slovnej čeľade. Zaujímavé je i porovnanie hodnotenia sociálnych lexikálnych skupín s tým hodnotením, ktoré je u nás bežné. Autorky prijali klasifikáciu sovietskych bádateľov Sindera a Strojevovej a rozoznávajú dve skupiny sociálne zafarbenej lexiky: profesionalizmy (Beruflexik) a žargonizmy. Pod názov profesionalizmy zahrňujú i technickovedeckú terminológiu. V nemčine hrá svoju úlohu aj prenikanie nárečových prvkov do profesionálnej lexiky, jestvuje tu značná teritoriálna odlišnosť profesionálnej terminológie v rozličných nárečiach. Čo sa týka žargonizmov — na rozdiel od slovenčiny — tvoria v nemčine takú rozvitú časť lexiky, že si vyžaduje podrobnejšiu klasifikáciu: triedne žargóny (najmä vyšších spoločenských vrstiev), skupinové žargóny (napr. vojakov, študentov, námorníkov) a „tajné" žargóny deklasovaných živlov, argot (Geheimjargons, Gaunersprache). Rozlíšenie skupinových žargónov a profesionalizmov je niekedy ťažko možné.

Posledná kapitola učebnice je o lexikografii. Autorky sa zmieňujú o predmete lexikografie, všímajú si druhy jazykových slovníkov — jednojazyčných i dvojjazyčných — a prinášajú ukážky. O výkladových slovníkoch národného jazyka hovoria, že ich základom má byť jednotné reálne jazykové povedomie istého kolektívu v istom časovom bode (zhodne so Ščerbom). Z jednojazyčných slovníkov venujú pozornosť i etymologickým, cudzojazyčným, synonymickým, frazeologickým, ortograficko-ortoepickým a encyklopedickým slovníkom.

Učebnica je doplnená vecným indexom. Jeho hodnota je znížená niekoľkými nepresnosťami, napr. v označení strán, ďalej nie sú zachytené niektoré ďalšie odkazy.

Rozvrhnutie látky a disproporcia, nevyváženosť v spracovaní niektorých kapitol tejto práce sa nám zdá diskutabilná. Nedostatok hlbšieho teoretického rozboru niektorých základných lexikografických otázok je v učebnici cudzieho jazyka pochopiteľný. Práca však nesie pečať doby svojho vzniku príliš horlivým zdôrazňovaním marxistického stanoviska, citátmi z nelingvistickej literatúry a spoločensko-politickými exkurziami.

E. Smiešková

BIBLIOGRAFIA KVANTITATÍVNEJ LINGVISTIKY

Určite aj rozsiahlejšie publikovanie prác z kvantitatívnej lingvistiky u nás r. 1962 bolo podnetom k tomu, že Štátna knižnica ČSSR vydala už dva zošity bibliografie kvantitatívnej lingvistiky (*Kvantitativní lingvistika 1962*, Jazykověda — Novinky literatury, Společenské vědy — Řada VI, roč. 1964, č. 10, str. 31; *Kvantitativní lingvistika 1963*, Jazykověda — Novinky literatury, Společenské vědy — Řada VI, roč. 1965, č. 2, 41). Túto anotovanú bibliografiu odbornej literatúry z kvantitatívnej lingvistiky zostavuje oddelenie matematickej a aplikovanej lingvistiky Ústavu pro jazyk český ČSAV za redakcie L. Doležela na základe dohody prijatej na medzinárodnom kolokviu o matematickej lingvistike v Bukurešti r. 1963. Bibliografia nie je úplná jednak pre nedostupnosť niekto-

rých časopisov a publikácií, jednak pre roztrúsenosť príspevkov z kvantitatívnej lingvistiky po rôznych časopisoch matematických, psychologických, technických atď.

Bibliografia má tieto časti: teoretické a metodologické predpoklady; vzťah jazykovedy ku kybernetike a k teórii informácie; všeobecné otázky kvantitatívnej lingvistiky; fonológia a grafematika; gramatika; sémantika a lexikológia; štylistika a poetika; dejiny jazykov a typológia; psycholingvistika, kódovanie a dekódovanie, jazykové vyučovanie; aplikovaná a strojová lingvistika. V druhom zošite sú už aj nelingvistické metodologické problémy, štylistika a poetika je rozšírená o problémy autorstva, k dejinám jazykov a k typológii je pridaná konfrontačná jazykoveda, k psycholingvistike sociolingvistika a modely používateľov jazyka, ako aj dodatky za rok 1962. Okrem toho je tu cenná príloha *Informatívny prehľad prác o generatívnych gramatikách za roky 1955–1964* (stručné informácie o generatívnych gramatikách; teória generatívnych gramatík; aplikácia generatívnych gramatík na konkrétny jazykový systém).

Bibliografické údaje boli vybrané so zreteľom na metodologické problémy. To znamená, že zostavovatelia vyberali také práce, kde sa na riešenie jazykových problémov využívajú kvantitatívne metódy. Ide najmä o psycholingvistiku a poetiku, v ktorých je už značne rozvinutý štatistický aparát na skúmanie jazykovej komunikácie. Dávanie prednosti metodologickému triedeniu pred tematickým je plne oprávnené vzhľadom na začiatky široko koncipovaného kvantitatívneho skúmania javov. Pozoruhodný je aj počet sledovaných časopisov a zborníkov, ktorý sa z pôvodných 95 titulov r. 1962 zvýšil na 148 titulov v nasledujúcom roku.

Na prvý pohľad vidno, že v niektorých oblastiach je naša jazykoveda zastúpená dosť početne (metodologické problémy, vzťah jazykovedy a kybernetiky, fonológia a grafematika), kým zasa z iných odborov nám chýbajú práce úplne (sémantika a lexikológia, psycholingvistika, aplikovaná a strojová lingvistika). Situácia v slovenskej jazykovede je podstatne iná, horšia. Iste je to na škodu výskumu slovenčiny, pretože k úplnému opisu jazyka je kvantitatívna stránka nevyhnutná, nemusí ísť dokonca ani o prísnu formalizáciu, ale o celkom jednoduchú typológiu. Predkladaná bibliografia kvantitatívnej lingvistiky by sa teda mohla stať veľmi vhodnou pomôckou pre začatie skúmania kvantitatívnych pomerov v slovenčine.

J. Bosák

K JAZYKOVEJ STRÁNKE PRVÉHO ČÍSLA ČASOPISU PRÚD

Namiesto časopisu ABC pionierov začal od školského roku 1965/66 vychádzať nový časopis Prúd, ktorý má byť časopisom magazínového charakteru, čo naznačuje už jeho podtitul „magazín pre chlapcov a dievčatá" a aj jeho vonkajšia úprava. Časopis svojou úpravou, ako aj obsahovou stránkou je nesporne zaujímavý a pútavý. Nepochybujeme preto, že si nájde široký okruh čitateľov, a to nielen medzi chlapcami a dievčatami, ktorým je priamo určený, ale pre svoj prístupný spôsob podávania výkladu azda aj medzi dospelými, ktorým v dnešnom zrýchlenom tempe života čoraz viac vyhovujú časopisy typu magazínov ako oddychové čítanie po práci alebo na dovolenke. Už aj so zreteľom na skutočnosť, že predpokladáme široký okruh čitateľov pri tomto časopise, sme

si lepšie povšimli jeho jazykovú stránku. Venovať osobitnú pozornosť jazykovej stránke je potrebné predovšetkým preto, že ide o časopis výslovne určený chlapcom a dievčatám, teda dorastajúcej mládeži, pre ktorú takýto časopis môže byť neoficiálnou, mimoškolskou formou osvojovania si výrazových prostriedkov nášho jazyka. Týmto časopisom naša mládež prechádza na mimovoľné mimoškolské formy získavania poznatkov o spisovnej slovenčine.

Musíme už dopredu poukázať na skutočnosť, že s jazykovou stránkou prvého čísla tohto nového časopisu, ktoré máme práve v rukách, nie sme nejako spokojní. Aj pri uznanlivom postoji k ťažkostiam, ktoré máva každý nový časopis (pričom tento časopis nie je v skutočnosti úplne nový, ale skôr len v istom zmysle reorganizovaný časopis ABC pionierov, na ktorý v mnohom nadväzuje), nemôžeme predsa len neuviesť kritické poznámky k jazykovej stránke, a to práve preto, že ide o časopis pre mládež, kde v požiadavkách na jazyk musíme byť náročnejší než v požiadavkách na jazyk pri dielach pre dospelých; títo totiž majú už ustálenejšie jazykové vedomie a prípadné nedostatky neovplyvňujú ich do tej miery, ako ovplyvňujú alebo môžu ovplyvňovať mladého človeka (hoci ani v tomto druhom prípade nemôžeme jazykové nedostatky posudzovať nejako veľmi benevolentne). Prevda, niektoré nedostatky nemá natoľko na svedomí redakcia ako skôr tlačiareň, ktorá vyhotovuje časopis (Východoslovenské tlačiarne v Košiciach; je to nový závod, ktorý má ešte dnes značné technické a organizačné ťažkosti, takže vlastne ide tu o podnik s niektorými „detskými" chorobami). V budúcnosti bude potrebné venovať jazykovej stránke tohto časopisu väčšiu pozornosť zo strany tlačiarne aj redakcie, resp. vydavateľstva.

Z hláskoslovných nedostatkov treba spomenúť nesprávne používanie mäkkého *ľ* v slove *výmyseľ:* Iný *bádateľ, V. Ley, tvrdí, že všetko je len v ý m y s e ľ* (36). Správna podoba je *výmysel.* Ďalej ide tu o porušenie rytmického zákona v slove *španielské: V staroveku a začiatkom stredoveku vyháňali sem š p a n i e l s k é súdy odsúdencov* (47). Správna podoba je *španielske.*

Početnejšie sú nedostatky čisto pravopisné, medzi nimi predovšetkým chyby v rozdeľovaní slov na konci riadkov. V slovách s predponou máme predponu oddeliť, čo sa však v tomto čísle neraz porušuje: *V posledných sekundách sa z a p - n e pomocný aparát* (5), *Z o m - r e l r. 1931* (22), *Nikdy nevie, či zviera pred ním z a č - n e utekať alebo začne útočiť* (34), *Ostatné listy sa okamžite p r i m - k n ú* (36), *Začali odkrývať tapety v predsieni na prvom p o s - c h o d í* (38). *Správne sú podoby za-pne, zo-mrel, za-čne, pri-mknú, po-schodí.*

V zložených slovách rozdeľujeme slová na švíku zloženia. Túto zásadu zachovávame aj pri delení cudzích slov. Preto delíme *Strass-mann* (v druhej časti mena slovo *mann),* nie „Stras-sman": *V atmosfére vzrastajúcej nenávisti sa podarilo profesorovi Hahnovi, F. S t r a s - s m a n n o v i a L. Meintnerovej uskutočniť prvú uránovú reakciu* (25).

V ostatných slovách delíme mechanicky: prvú spoluhlásku na prvý riadok, ostatné na ďalší riadok. Nesprávne je teda delenie týchto slov: *Predplatné prijíma každý p o - š t o v ý úrad* (3), *Nemecký ovčiak bol pôvodne p a - s t i e r - s k y m psom* (10), *P a - t r í medzi väčšie hviezdy* (14), *Kto z bohatých s ú - k r o m n í k o v zaujíma sa o egyptológiu a má také zbierky* (19), *Výlet do z á - z r a č n é h o sveta automatov a robotov* (21), *J a - b l o n e c k á bižutéria sa na tohoročnej medzinárodnej výstave „Jablonec 65" predstavuje 2500 exponátmi* (29), *Z í - s k a l zlatú medailu* (29, *Ako oznamuje profesor Heinz Brücher z Mendozy v Argentíne v časopise „K a r t o - f f e l b a u", na argentínsko-bolívijskom pohraničí našli bádatelia hojnosť zemiakov* (37).

Prípony oddeľujeme na švíku zloženia; v prípade *Do Bratislavy sa pravdepodobne dostali p r o s t r e d n í c t - v o m kolínskeho kupca Jabacha* (39) správne delenie je *prostredníc-tvom.* Toto slovo delíme podobne ako slová *povereníctvo, básnictvo,* ktoré sa v *Pravidlách* výslovne uvádzajú ako príklady (napr. v 5. vyd. z r. 1964 na str. 57).

Nesprávnosti nachádzame aj pri používaní niektorých interpunkčných znamienok. Tak bodka sa nesprávne píše po základných číslovkách, hoci v danom prípade nemôže ísť o radové číslovky (pri ktorých píšeme bodku): *Krajina je územne rozdelená do 29. štátov a 2. spolkových teritórií* (26). Správne sa tu mali použiť príslušné číslice bez bodiek. Nesprávnosti sú tu aj pri používaní, resp. nepoužívaní čiarky. Mala sa použiť v prípade: *Nikdy nevie, či zviera pred ním začne utekať alebo začne útočiť* (34). Tu mala byť čiarka pred výrazom alebo. Pravidlá sa výslovne zmieňujú (str. 120), že pred spojkou *alebo* píšeme v súvetí čiarku. Podobne sa mala použiť čiarka aj vo vete: *Buď úplne ticho striehne pri napájadle alebo loví v tlupe* (35). Všimnime si túto ďalšiu vetu: *Obidvaja štátnici v tejto dohode, nazvanej „Atlantická charta" dohodli spoločné opatrenia ako zabezpečiť a udržať mier* (43). Tu je čiarka po slove *dohode,* ale nie je po výraze *charta,* t. j. prívlastok pripojený k výrazu *dohoda* je na začiatku oddelený čiarkou, ale na konci nie je. Čiarka sa zas nesprávne dáva v prípade, kde by nemala byť: *Remeselník, vyrábajúci kožené predmety* (51; ide o tesný prívlastok), hoci napr. na str. 50 sa už správne píše: *vysokoškolský učiteľ stojaci na čele profesorského sboru fakulty.*

Nesprávny je ďalej tvar *Pyrenejám* v tejto vete: *Pohorie patrí k P y r e n e j á m* (47). Podľa platnej kodifikácie používame pri skloňovaní ženských podstatných mien na *-ja* (pomnožných na *-je*) a podstatných mien na *-j,* napr. *onomatopoja, nádej, Pyreneje, pomyje,* krátke pádové prípony *-am, -ach,* nie *-ám, -ách.* Zaráža nás aj používanie niektorých iných očividných nesprávností. Tak na str. 18 sa použilo slovo *nevadilo: Nikomu n e v a d i l o jeho naivné odborníčenie.* V danom prípade sa mal použiť výraz *neprekážalo.* Podobne sa tu stretávame s používaním zastaranej spojky *akonáhle* namiesto *len čo,* s tvarom *rozdrtiť* namiesto slovenského výrazu *rozdrviť,* s podobami *orchideje, orchidejí,* hoci v spisovnej slovenčine sú správne jedine podoby *orchidea, orchidey, orchideí* atď., s používaním spojky *kedy* namiesto spojky *keď: A k o n á h l e niektoré zviera uhynie, bezo zbytku ho skonzumujú* (34), *R o z d r t i a ho* (36), *Poľské o r c h i d e j e* (49), *Ako pokračovanie sérií s vyobrazením prírodného bohatstvo vydá v septembri tohto roku Poľská ľudová republika deväť poštových známok s námetom rozličných druhov o r c h i d e j í (49), Od roku 1900, k e d y fyzik M. Planck vyslovil svoju kvantovú hypotézu a A. Einstein v roku 1905 špeciálnu teóriu relativity, začala sa fyzika dobre rozvíjať* (25).

Upozornili sme tu na niektoré markantnejšie jazykové nedostatky v prvom čísle nového magazínu Prúd. Včasným upozornením chceme dosiahnuť, aby jazyková stránka tohto časopisu bola v budúcnosti vzorná, a tak časopis prispieval svojím podielom pri zvyšovaní úrovne kultúry jazyka našej mládeže.

L. Dvonč

ZPRÁVA O KONFERENCII O HOVORENEJ SLOVENČINE

Združenie slovenských jazykovedcov uskutočnilo základný výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny na území Slovenska. Iniciátorom i vedúcim tejto

akcie bol predseda ZSJ univ. prof. E. Pauliny, ktorý pripravil plán práce, dotazník a počas celého výskumu usmerňoval pracovný postup. O podujatí priniesla správu aj Slovenská reč (29, 1964, 351–357).

S akciou sa začalo ešte v septembri roku 1963 po predbežných poradách výboru spoločnosti s pedagógmi vysokých škôl a s pracovníkmi SAV. Po sondačných prácach, uskutočnených hlavne v oblasti stredného Slovenska, sa približne rok a pol zhromažďoval materiál a priebežne sa spracúval najmä kvôli overeniu pracovného postupu. Podrobnejšie sa záznamy analyzovali až v priebehu roku 1965, keď už bolo dosť podkladov nielen na súpis, ale aj na konfrontáciu zistených faktov.

Priamymi realizátormi výskumu boli najmä pracovníci pedagogických fakúlt. Územie Slovenska bolo pôvodne rozdelené na šesť obvodov. Koordinátormi práce po celý čas boli: Anna Rýzková z PF UK v Trnave, doc. Štefan Krištof z PF v Nitre, Jozef Rešetár z PI v Martine, Ján Matejčík z PF v Banskej Bystrici, Jozef Mlacek z FF UPJŠ v Prešove a Jozef Muránsky z PF UPJŠ v Prešove. S explorátormi boli koordinátori v priamom styku, aby tak mohli usmerňovať prácu a sprostredkovať styk so Združením slovenských jazykovedcov v Bratislave. Aj členovia výboru vedeckej spoločnosti boli počas výskumu v písomnom a osobnom styku s výskumnými pracovníkmi. Koordinátori a explorátori — a to treba osobitne vyzdvihnúť — robili túto prácu dobrovoľne, mimo svojich služobných povinností a bez akejkoľvek odmeny.

30 explorátorov zapísalo prejavy asi 500 skúmaných objektov. Zapisovali sa ústne prejavy reprezentantov troch vrstiev: 1. vrstva — občania so základným vzdelaním; 2. vrstva — občania so stredným i vyšším vzdelaním, od ktorých sa v pracovnom zaradení nevyžaduje perfektná znalosť jazyka; 3. vrstva — občania s odborným jazykovým vzdelaním alebo takí, ktorí vo svojom zamestnaní musia dobre ovládať najmä jazyk (redaktori, učitelia ap.). Každý objekt hovoril asi 20 minút na povinnú tému a rovnaký čas na ľubovoľnú tému. Prejavy sa zapisovali na magnetofónový pás a potom sa doslovne foneticky prepísali na písacom stroji. Cieľ, ktorý si organizátori práce určili, sa vcelku splnil. Pravda, nie tak, aby sa v danej fáze mohlo hovoriť o definitívnom skončení výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. Predpokladá sa, že na doterajšie výsledky sa nadviaže a že sa v istej, teraz nie ešte známej podobe bude v niektorých bodoch výskum prehlbovať alebo rozširovať. Nadobudnutý materiál ešte zďaleka nie je exploatovaný. Bude ešte vhodným podkladom pre ďalší výskum a spracovanie problematiky najmä z hľadiska vetnej intonácie, z hľadiska štylistiky, kultúry reči a vôbec ako východisko výskumu hovoreného jazyka v celej šírke. (Treba podčiarknuť, že nešlo o výskum hovorového štýlu spisovnej slovenčiny, ale o výskum hovorenej podoby, teda ústnych prejavov slovenčiny.) Kópie nahrávok i prepisov sú na pedagogických fakultách a v budúcnosti sa ráta s ich využívaním a doplňaním najmä formou diplomových a dizertačných prác. Niekde sa priam ponúka a inde zasa vyslovene žiada spracovanie získaných údajov pomocou exaktných štatistických metód.

Objektívne treba konštatovať, že najmenej je spracovaná oblasť západného Slovenska. Výskum v Bratislave a dokončenie výskumu na západnom Slovensku bude treba ešte pripraviť a uskutočniť osobitne.

Dnes je k dispozícii zachytený na magnetofónový pás a prepísaný materiál z 58 bodov. Referáty na konferenciu o výsledkoch výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny boli vypracované na základe údajov získaných z týchto bodov: Humenné, Kežmarok, Moldava, Šaca, Košice, Giraltovce, Stropkov,

Bardejov, Vranov, Michalovce, Sobrance, Sabinov, Lipany, Prešov, Levoča, Krompachy, Spišská Nová Ves, Poprad, Svit, Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Žilina, Trstená, Dolný Kubín, Čadca, Kysucké Nové Mesto, Bytča, Turčianske Teplice, Brezno, Banská Bystrica, Martin, Zvolen, Kremnica, Krupina, Lučenec, Levice, Modrý Kameň, Rimavská Sobota, Tisovec, Žiar, Vráble, Zlaté Moravce, Topoľčany, Partizánske, Bánovce n. Bebr., Šurany, Nitra, Komárno, Šaľa, Nové Zámky, Trnava, Trenčín, Nové Mesto n. V., Hlohovec, Piešťany, Senica, Skalica, Malacky.

O výsledkoch výskumu bola v dňoch 7.—9. októbra 1965 v Smoleniciach konferencia. O zistených faktoch referovali pracovníci pedagogických fakúlt. Prítomných bolo asi 70 účastníkov. Okrem základných referátov odznelo asi 60 diskusných príspevkov. Konštatovalo sa, že stav znalosti spisovného jazyka v porovnaní s predchádzajúcimi 10, 20 rokmi je potešiteľne lepší. Nárečové prvky sú najodolnejšie na východnom Slovensku, kým na západnom Slovensku ustupujú pred spisovným jazykom zreteľnejšie. U ľudí so stredným jazykovým vzdelaním možno pozorovať snahu hovoriť „vyšším" štýlom, čo sa prejavuje vo zvýšenej frekvencii prvkov administratívneho a publicistického štýlu. Kancelarizmy a novinárske klišé sa často preberajú bez toho, žeby im používateľ rozumel, a bez toho, žeby poznal ich štylistickú hodnotu. Na druhej strane vidieť evidentný vplyv novín, rozhlasu a televízie. Priaznivo sa tento vplyv prejavuje rozširovaním slovnej zásoby, negatívne sa prejavuje v tzv. písmenkovej výslovnosti slov typu *smena, sväz* a podobne.

Na konferencii sa ukázalo, že sa v prejavoch verejného styku dosť zanedbáva správna spisovná výslovnosť. Viacej starostlivosti by mali tejto stránke venovať divadlá, rozhlas a televízia. Účastníci konferencie žiadali, aby otázke správnej výslovnosti venovali viacej pozornosti aj školské orgány. Veľká časť učiteľov materinského jazyka robí chyby oproti ortoepii, a chyby sa tak prenášajú aj na žiakov. Ukazuje sa, že sa bude musieť aktivizovať ortoepická komisia pri SAV. Treba čo najskôr vypracovať príručky správnej výslovnosti.

Materiál z konferencie sa pripravuje na publikovanie. Jeho jazykový rozbor si z každej stránky zaslúži oveľa viacej pozornosti, než sa mu venovalo doteraz. Nesporne bude však treba v budúcnosti získavať ďalšie fakty o stave hovorenej podoby spisovnej slovenčiny na celom území Slovenska, aby bolo možné jednak sa o ne opierať pri normovaní a kodifikácii a jednak, aby sa stali východiskami pri starostlivosti o jazykovú kultúru slovenčiny.

J. Mistrík

ZPRÁVA O ČINNOSTI ÚSTAVU SLOVENSKÉHO JAZYKA R. 1965

Hlavné úlohy Ústavu slovenského jazyka sa r. 1965 sústreďovali na výskum a spracovanie všetkých rovín a oblastí slovenského jazyka.

V oblasti spisovného jazyka vyšiel r. 1965 piaty zväzok *Slovníka slovenského jazyka.* Pritom sa už pracovalo na šiestom zväzku, ktorý bude obsahovať doplnky k predchádzajúcim piatim zväzkom a zoznamy osobných a miestnych mien (vedúci dr. Štefan P e c i a r, CSc.). R. 1965 sa vydané zväzky Slovníka slovenského jazyka podrobili odbornej kritike na osobitnej konferencii.

Tvaroslovná stránka spisovného jazyka je spracovaná v *Morfológii slovenského jazyka,* ktorá vyjde r. 1966. Ďalej sa spracúva syntaktická stránka: do-

končili sa kapitoly o predmete a príslovkovom určení, všeobecná kapitola o základných vetných členoch a expresívnosti vety, pracovalo sa na ďalších kapitolách i na štylistickom výskume slovenčiny (vedúci doc. dr. Jozef Ružička, DrSc.).

Vo výskume slovenských nárečí (vedúci dr. Ferdinand Buffa, CSc.) dospeli do záverečného štádia práce na prvom zväzku atlasu slovenského jazyka, ktorý na vyše 300 mapách a v bohatých komentároch i obsiahlom úvode zahrnuje údaje o hláskoslovnej diferenciácii slovenských nárečí. Popritom sa ďalej pracovalo na tvaroslovnej časti atlasu, skúmala sa slovná zásoba i tvorenie slov v slovenských nárečiach, zbierali sa súvislé texty.

Výskum dejín slovenčiny (vedúci Izidor Kotulič, CSc.) bol zameraný predovšetkým na získanie spoľahlivého materiálu pre spracovanie historického slovníka. Získalo sa vyše 5000 jednotiek jazykových pamiatok, vyexcerpovalo sa vyše 150 000 dokladov a získaný materiál sa zaradil do kartoték. Buduje sa i archív fotokópií a mikrofilmov. Začalo sa pracovať na koncepcii príručného historického slovníka.

Z menších úloh treba uviesť kvantitatívny výskum, onomastický výskum a prácu v oblasti jazykovej kultúry a terminológie. Kvantitatívny výskum (vedúci dr. Ján Horecký, DrSc.) je ešte len v začiatkoch. Z literárnych diel rozličných štýlov sa excerpujú slovné tvary, členia sa na morfémy a pripravujú na mechanické spracovanie pomocou strojov na dierne štítky. Získavajú sa tak štatistické údaje o výskyte slov, slovných tvarov a jednotlivých druhov morfém.

V oblasti výskumu vlastných mien (vedúci doc. dr. Vincent Blanár, DrSc.) sa rozprúdila dotazníková akcia pre výskum chotárnych názvov (na základe osobitného dotazníka a podrobných inštrukcií), pokračovalo sa v excerpovaní historických i dnešných vlastných mien a vypracovali sa návrhy na štandardizáciu miestnych názvov i na základnú onomastickú terminológiu.

V oblasti jazykovej kultúry (vedúci dr. Gejza Horák, CSc.) bohatú činnosť vykazuje jazyková poradňa, v ktorej sa vybavilo 720 písmom a 3200 telefonických dotazov. Ďalej sa pripravil na vydanie 4. zväzok *Jazykovej poradne* (z relácií Jazykovej poradne Čs. rozhlasu) a 2. zväzok *Štylistických rozborov umeleckých textov*. Začali sa redakčné práce na publikácii o problematických bodoch v kodifikácii slovenčiny.

Práca na ustaľovaní slovenskej terminológie a koordinácii českej a slovenskej terminológie (vedúci dr. Ján Horecký, DrSc.) sa realizovala predovšetkým prípravou slovenských názvov do chystaných česko-slovenských názvoslovných noriem a redakčnými prácami na príprave terminologických slovníkov (železničnej, šachovej a poľovníckej terminológie).

Pracovníci Ústavu slovenského jazyka popri práci na týchto úlohách venovali veľkú pozornosť jednak teoretickému štúdiu spracúvanej problematiky, jednak popularizačnej práci v rozličných redakciách a vydavateľstvách. Výsledky teoretických štúdií sa publikovali predovšetkým v troch ústavných časopisoch (Jazykovedný časopis, Slovenská reč, Československý terminologický časopis), v periodickom zborníku Jazykovedné štúdie (vyšiel 8. zväzok venovaný štylistike), ale uplatnili sa aj na vedeckých konferenciách.

Ústav slovenského jazyka usporiadal ako hlavný organizátor alebo spoluorganizátor šesť konferencií: o Slovníku slovenského jazyka, o metodike vyučovania slovenčiny, o jazyku a štýle slovenskej prózy pre deti, o výskume hovorenej slovenčiny, o stave fonetiky a fonológie a pracovnú poradu Medzinárodnej

terminologickej komisie (pre jazykovednú terminológiu). Materiál zo všetkých konferencií vyjde v osobitných zborníkoch alebo v časopisoch.

Na všetkých uvedených úlohách pracuje v Ústave slovenského jazyka 39 pracovníkov. Z toho k 31. 12. 1965 boli 3 doktori vied, 15 kandidátov vied, 10 odborných pracovníkov, 1 odb. dokumentátor, 5 štipendistov a 5 pomocných asistentov. Nevýhodou tohto pomerne malého počtu vedeckých pracovníkov je skutočnosť, že mnohí z nich boli angažovaní na viacerých úlohách.

Organizačne sa Ústav slovenského jazyka r. 1965 členil na 5 vedeckých oddelení: oddelenie gramatiky a štylistiky, oddelenie lexikológie a lexikografie, dialektologické oddelenie, oddelenie dejín slovenčiny, oddelenie matematickej jazykovedy a fonetiky. Okrem toho pracoval v ústave Sekretariát Čs. ústrednej terminologickej komisie. Podľa nového organizačného poriadku sa Ústav slovenského jazyka člení na štyri oddelenia: oddelenie spisovného jazyka, dialektologické oddelenie, oddelenie dejín slovenčiny, oddelenie matematickej jazykovedy; naďalej ostáva Sekretariát Čs. ústrednej terminologickej komisie.

Z rozboru činnosti Ústavu slovenského jazyka r. 1965 vyplýva, že v najbližších rokoch treba orientovať prácu Ústavu slovenského jazyka v dvoch hlavných smeroch: jednak všestranne a do hĺbky skúmať slovenský jazyk a z tohto výskumu vyvodzovať dôsledky aj pre jazykovú prax a jazykovú politiku, jednak sústavnejšie a hlbšie sledovať teoretickú problematiku jazykovedy a tak spracovaním slovenského jazykového materiálu preniknúť aj na medzinárodné fóra.

Treba zdôrazniť, že výskum slovenčiny je špecificky slovenská národná úloha, ktorú môžu úspešne splniť len slovenskí jazykovedci. Kým však pre výskum iných národných jazykov sú k dispozícii oveľa väčšie kádrové i materiálne prostriedky, pre výskum slovenčiny nie je Ústav slovenského jazyka ešte stále dostatočne vybudovaný.

J. Horecký

VALNÉ ZHROMAŽDENIE ZDRUŽENIA SLOVENSKÝCH JAZYKOVEDCOV

V tomto období po prvý raz malo valné zhromaždenie ZSJ širší program, ako to bolo v minulosti. Za prítomnosti vedeckých pracovníkov, vysokoškolských pedagógov, zástupcov vedeckých spoločností a ústavov, ktorých činnosť sa užšie dotýka činnosti ZSJ, hodnotila sa nielen činnosť vedeckej spoločnosti, ale jazykovedy na Slovensku vôbec a načrtli sa základné smernice pre prácu ZSJ v budúcom období. Valné zhromaždenie sa konalo v dňoch 13.—14. januára 1966.

Prvý deň (13. januára) predseda spoločnosti univ. prof. dr. E. Pauliny predniesol referát o stave jazykovedy na Slovensku. Obsah prejavu bol vcelku v súlade s referátom, ktorý uverejnil Jazykovedný časopis roč. 1965, čís. 2. V diskusii odznelo 16 príspevkov. Týkali sa tak práce združenia, ako aj celkového stavu slovenskej jazykovedy na Slovensku za posledných asi 20 rokov. Hovorilo sa, aby sa do činnosti ZSJ v budúcnosti viacej zahrnovala slavistika (doc. Ďurovič), aby sa výskum u nás viacej orientoval svetovo (prof. Štolc); žiadalo sa venovať viacej pozornosti fonológii a matematickej lingvistike (dr. Peciar). Živá bola diskusia aj v súvislosti s tým, že v päťdesiatych rokoch nebolo možné tak voľne diskutovať ako dnes. I. Kotulič odporúčal využiť vo vedeckom výskume metódy, ktoré sa používali v ZSJ, doc. Tóbik sa prihováral za výraznejšiu pro-

pagáciu jazykovedných prác. Doc. Ondruš uviedol, že sa žiada zjednotiť jazykovednú terminológiu a ďalej to, že v „moderných" metódach sme málo samostatní. Dr. Oravec vyslovil súhlas s tým, že na niektorých úlohách skúšajú viacerí jazykovedci rozličné metódy, no efektívnejšia by — podľa neho — bola práca, keby sa každý pracovník mohol sústrediť na jediný problém. Doc. Ondruš vidí výhodu v tom, ak popri hlavnej práci sleduje vedec ďalší problém a aspoň si zbiera materiál. Prof. Pauliny odporúčal, aby budúci výbor Združenia slovenských jazykovedcov pripravil takéto stretnutie každý rok.

Referát o činnosti ZSJ v Bratislave za posledné obdobie povedal vedecký tajomník spoločnosti J. Mistrík. V plnom znení ho uverejňujeme v tomto čísle. Za pobočky predniesli zprávy doc. Tóbik, J. Matejčík a doc. Š. Krištof, hospodársku zprávu predniesol doc. V. Blanár a prof. J. Štolc zprávu za revízorov účtov.

Doc. Ružička konštatoval, že činnosť ZSJ za posledné obdobie bola bohatá a spoločnosť sa skonsolidovala. Prof. Pauliny sa osobitne poďakoval pracovníkom odbočiek, ktorí vykonali veľký kus práce na prieskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny.

Pre budúce funkčné obdobie bol zvolený nový výbor v tomto zložení: predseda doc. J. Ružička, DrSc., podpredsedovia dr. J. Horecký, DrSc., doc. Š. Ondruš, CSc.; tajomník F. Kočiš, CSc., hosp. I. Masár; členovia výboru: doc. Ľ. Ďurovič, CSc., dr. G. Horák, CSc., doc. R. Krajčovič, CSc., prof. E. Pauliny, DrSc., dr. Š. Peciar, CSc.; revízori účtov prof. J. Štolc, CSc., J. Mistrík, CSc.; zástupcovia odbočiek a PF: doc. F. Miko, CSc., J. Findra, doc. Ľ. Šmelík, V. Betáková.

Na návrh odstupujúceho výboru boli prijatí za členov ZSJ ďalší pracovníci. Veľká väčšina prítomných sa potom zúčastnila na spoločnej večeri v Carltone.

Druhý deň (14. januára) novozvolený predseda spoločnosti doc. J. Ružička predniesol referát o úlohách slovenskej jazykovedy v budúcom období. Vo svojom prejave vychádzal z organizačného poriadku vedeckej spoločnosti a z potrieb, ktoré sa v našej jazykovede ukázali ako najnaliehavejšie. Základné tézy referátu doc. Ružičku boli: modernizácia metód práce a celého vedného odboru, sústredenie pozornosti na teoretické i praktické otázky kultúry reči. V diskusii dr. G. Horák vyjadril potrebu rozšíriť členskú základňu tak, aby sa do práce spoločnosti mohli intenzívnejšie zapojiť odborníci z praxe, a potrebu užšej spolupráce jazykovedcov so školskými pracovníkmi. Praktickými radami do diskusie prispel prof. Skalička z Prahy (otázka vydávania Zpravodaja, prednášková činnosť). Doc. V. Blanár upozornil na možnosť zapojiť do práce mimoškolské organizácie a odporúčal ďalej potrebu vydávať viacej praktických jazykovedných príručiek a sústavnú prípravu na sjazd slavistov, ktorý bude v ČSSR roku 1968. Doc. Ľ. Ďurovič bol tej mienky, že isté predpoklady pre modernizáciu vedného odboru u nás sú (napr. dostatok zahraničných prác), ale sa nevyužívajú. Zopakoval znova ním už aj inde vyslovenú tézu, že na vysokých školách, najmä na Filozofickej fakulte v Bratislave nie je úroveň vyučovania súčasného jazyka na patričnej výške. Dr. Š. Peciar poznamenal, že pri vedeckých diskusiách treba vždy rátať s istou názorovou nejednotnosťou. Dr. J. Oravec — podobne ako dr. Horák — podčiarkol dôležitý význam spojenia jazykovedcov so školou a význam pomoci škole. Prof. J. Štolc uviedol, že na konto modernizácie v jedných odvetviach neslobodno podceňovať druhé odvetvia. Potvrdil tézu, že jazykovedci majú právo zasahovať do vývinu jazyka. J. Valehrach diskutoval k problému názorovej rôznosti v práci. Bol tej mienky, že v praktických otázkach sa treba

dohodnúť. Prihováral sa za to, aby ZSJ malo vlastný Zpravodaj. Doc. R. Krajčovič odporúčal do práce v ZSJ zapojiť viacej mladých jazykovedcov a doc. Ľ. Ďurovič sa znova prihováral za pribranie a rozšírenie slavistickej tematiky.

Valné zhromaždenie ukázalo, že slovenskí jazykovedci majú chuť pracovať v oblasti jazykovej kultúry, ale i v oblasti všeobecnej jazykovedy. Združenie slovenských jazykovedcov sa stáva dôležitou inštitúciou, ktorá môže výdatne vypomôcť pri plnení úloh, ktoré na slovenskú jazykovedu kladie doba. Bolo by účelné, keby slovenskí jazykovedci každoročne uskutočnili takéto stretnutie. Kolektívne hodnotenie vykonanej práce je najlepšou kontrolou a stimulom do ďalšej práce.

J. Mistrík

ZPRÁVA O ČINNOSTI ZDRUŽENIA SLOVENSKÝCH JAZYKOVEDCOV PRI SAV ZA FUNKČNÉ OBDOBIE 1963—1965

1. Združenie slovenských jazykovedcov bolo založené 4. marca 1957. Podľa organizačného poriadku je úlohou ZSJ hlavne podnecovať a pestovať vedeckú prácu v odbore jazykovedy a utužovať spoluprácu vedy s praxou prenášaním vedeckých poznatkov do praxe. Od vzniku plnila vedecká spoločnosť túto úlohu najmä prostredníctvom vedeckých prednášok v prvých obdobiach hlavne v Bratislave. Pri vzniku mala spoločnosť 23 členov. Dnes má ZSJ spolu 92 členov. Vzrast členstva bol takýto: roku 1960 pribudli šiesti, roku 1961 traja, roku 1962 štyria a od roku 1963 pribudlo 56 členov.

V rokoch 1957—1961 bola jediným strediskom spoločnosti Bratislava. 1. novembra 1962 bola založená odbočka v Prešove, 18. novembra 1963 sa založila odbočka ZSJ v Banskej Bystrici a 29. októbra 1963 v Nitre. A tak pracuje dnes ZSJ v štyroch strediskách, pričom prácu koordinuje a usmerňuje výbor spoločnosti v Bratislave.

2. V období od posledného valného zhromaždenia (22. apríla 1963) až dodnes (dátum valného zhromaždenia: 13.—14. januára 1966), za ktoré obdobie sa podáva zpráva, zaznamenávame prírastok členstva o viac ako 100 %, ďalej prírastok dvoch odbočiek (B. Bystrica a Nitra), ale najmä rozšírenie pracovných oblastí a metód práce.

Zloženie výboru Združenia slovenských jazykovedcov za posledné funkčné obdobie bolo takéto: predseda univ. prof. dr. E. Pauliny, DrSc., podpredsedovia doc. dr. J. Ružička, DrSc. a doc. dr. Š. Ondruš, CSc., tajomník J. Mistrík, CSc., hospodár doc. V. Blanár, DrSc., členovia výboru doc. dr. Ľ. Ďurovič, CSc., dr. Š. Peciar, CSc., doc. Š. Tóbik, revízori účtov I. Kotulič, CSc. a prof. dr. J. Štolc, CSc. Okrem nich šiesti náhradníci tak, ako sú uvedení v Slovenskej reči 28, 1963, str. 367. Treba však zprávu v Slovenskej reči doplniť v tom zmysle, že na valnom zhromaždení bol za náhradníka zvolený aj dr. G. Horák, CSc. Administratívnou tajomníčkou ZSJ bola Ľ. Adamišová a účtovníkom J. Kršek. Zástupcovia Slovenska v ústrednom výbore Jazykovedného združenia v Prahe za posledné obdobie boli univ. prof. dr. E. Pauliny, DrSc., dr. Š. Peciar, CSc., a doc. dr. J. Ružička, DrSc.

Odbočky mali svojich vedúcich. Vedúcim odbočky v Prešove bol doc. Š. Tóbik, v B. Bystrici J. Matejčík, CSc. a v Nitre doc. Š. Krištof. V pr-

vých rokoch činnosti ZSJ v Bratislave prostredníctvom členov výboru spolupracovalo veľmi úzko, neskoršie — najmä v prednáškovej činnosti — stávali sa odbočky autonómnejšími.

V uplynulom období ZSJ pokračovalo v prednáškovej činnosti, uskutočnilo výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, vedecké konferencie, pripravilo na publikovanie zborníky vedeckých prác, referátov a diskusných príspevkov a preklady ťažšie dostupných cudzojazyčných štúdií.

a) *Prednášková činnosť.* Za posledné tri roky odznelo v Bratislave 54 prednášok a na odbočkách 28 prednášok. Spolu 82 prednášok. V porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami prednášková činnosť vzrástla. V prvom období činnosti ZSJ (1957—1959) odznelo spolu 40 prednášok, v druhom období (od roku 1960 do roku 1962) 48 prednášok, v treťom uplynulom období (od roku 1963) odznelo spolu 82 vedeckých a odborných prednášok. Spolu — od vzniku spoločnosti — za 9 rokov pripravilo Združenie slovenských jazykovedcov v Bratislave a na vidieku 170 prednášok.

b) *Výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny.* Iniciátorom a ideovým vedúcim výskumu bol terajší predseda ZSJ univ. prof. dr. E. Pauliny, DrSc. Priamymi vykonávateľmi výskumu boli pracovníci vidieckych vysokých škôl z Trnavy, Nitry, B. Bystrice, Martina a Prešova. Výskumom sa sledovalo zistiť stav používaného spisovného jazyka na území Slovenska, konkrétne to, ako sa uplatňuje spisovná norma, akou mierou sa udržujú nárečia, ktoré prvky zo systému vypadúvajú a ktoré z nich sa držia pevne. Výsledky výskumu sa mali alebo majú využiť pri vedeckej práci s problematikou hlavne súčasného spisovného jazyka. Skúmali sa ústne prejavy dorozumievacích štýlov v súkromnom a verejnom styku. 30 explorátorov zapísalo prejavy asi 500 objektov vo vyše 50 bodoch na celom území Slovenska. Získaný materiál je bohatý a doteraz ešte zďaleka nespracovaný v takom rozsahu, ako by sa to žiadalo a spracovať aj dalo. Zásluhu na celom tomto podujatí okrem členov výboru majú iba pedagógovia vidieckych vysokých škôl. Organizátori výskumu vo svojom funkčnom období prácu pripravili, viedli a v takom rozsahu, ako plánovali, ju aj dokončili.

c) *Vedecké konferencie.* Združenie slovenských jazykovedcov v spolupráci s oddelením gramatiky a štylistiky ÚSJ SAV, Kruhom priateľov detskej knihy, resp. s Katedrou slovenského jazyka a literatúry FF UK a s Kabinetom fonetiky a štruktúrnej lingvistiky FF UK za 3 roky zorganizovalo 4 konferencie.

V dňoch 4. a 5. júna 1964 bola v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konferencia o jazyku a štýle súčasnej slovenskej prózy. Na konferencii sa zúčastnili jazykovedci, literárni vedci, vysokoškolskí pedagógovia, spisovatelia a pracovníci vydavateľstiev — spolu 80 účastníkov. Odznelo 5 referátov a vyše 40 diskusných príspevkov.

V dňoch 11.—13. marca 1965 bola v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konferencia o jazyku a štýle detskej prózy. Aj na tejto konferencii sa zúčastnili jazykovedci, vysokoškolskí pedagógovia, literárni vedci, spisovatelia a odborní redaktori. Odznelo 6 referátov a vyše 60 diskusných príspevkov týkajúcich sa teoretických otázok jazyka a štýlu i špecifických problémov umeleckej prózy pre deti. Obidve konferencie podstatne prispeli k zbliženiu jazykovedcov s literárnymi vedcami a spisovateľmi.

V dňoch 7.—9. októbra 1965 bola v Smoleniciach konferencia o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. Ňou sa zhruba ukončila etapa tohto výskumu. O výsledkoch svojej práce referovali v 15 referátoch pedagógovia vy-

sokých škôl. V diskusii k metóde i výsledkom výskumu odznelo vyše 60 diskusných príspevkov.

Konečne v dňoch 14.—16. októbra 1965 bolo v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach celoštátne kolokvium o fonológii a fonetike. Rokovací program bol rozdelený do 4 tematických okruhov: 1. fonologické smery v súčasnosti, 2. fonetika a fonológia, 3. morfológia, 4. problémy prozódie.

O všetkých týchto podujatiach priniesli podrobnejšie referáty odborné časopisy (najmä Slovenská reč), denná tlač, rozhlas a Kultúrny život.

d) *Publikačná činnosť.* Pracovníci ZSJ sa pokúšali pre svojich členov obstarať preklady z niektorých hodnotnejších a ťažšie prístupných štúdií zo zahraničných časopisov. Preložili sa do slovenčiny napríklad dlhšie štúdie A. Juillanda a Z. S. Harrisa. V tejto činnosti sa však muselo prestať, lebo sme pre ňu nemohli obstarať potrebné právne podmienky.

Pripravili a pripravujú sa na vydanie zborníky z konferencií ZSJ. Roku 1965 vo vydavateľstve SAV vyšiel zborník *Jazyk a štýl modernej prózy.* Obsahuje všetky referáty a diskusné príspevky z konferencie konanej v Smoleniciach v júni 1964. Pre tlač sa pripravil a v tomto roku vyjde (vo vydavateľstve Mladé letá) aj zborník z konferencie o jazyku a štýle detskej prózy. Aj tento obsahuje plné znenie základných referátov a výber z diskusie. Pripravuje sa a tlačou vyjde zborník z konferencie o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny.

Pripravil sa a rediguje sa cudzojazyčný zborník vedeckých prác zo slavistiky, Recueil linguistique II. Všetky publikácie vyšli alebo vyjdú ako edície pripravené Združením slovenských jazykovedcov.

3. Združenie slovenských jazykovedcov popri vedecko-výskumných a pedagogických jazykovedných pracoviskách nemalo úlohu ani koordinovať, ale ani suplovať činnosť niektorých oblastí jazykovedy na Slovensku. Združenie slovenských jazykovedcov je dobrovoľné, vedecké, výberové, nestavovské združenie vedeckých a odborných pracovníkov, teda dobrovoľná organizácia, ktorá by mala byť azda „predĺženou rukou" akademických a vysokoškolských pracovísk. Úlohy vedeckej spoločnosti, pochopiteľne, umožňujú veľmi široko chápať činnosť uloženú organizačným poriadkom. Naše združenie početne, ale i pracovnými podmienkami, patrí medzi menšie vedecké spoločnosti. Doteraz, prirodzene, si úlohy určovalo samo. V minulom období, zdá sa, sme svoje sily precenili. Jednako však sa podarilo dosiahnuť úspechy hlavne v tom, že sa na prospech odboru nadviazali úzke kontakty Bratislavy s vidiekom, prispelo sa k rastu vedeckého dorastu, prostredníctvom konferencií sa nadviazali užšie kontakty s pracovníkmi príbuzných odborov a získal sa bohatý materiál pre vedecké pracoviská. Osobitne treba zdôrazniť, že v prednáškovej činnosti v Bratislave sa viac pozornosti venovalo otázkam všeobecnej a štrukturálnej lingvistiky, ďalej to, že na vidieckych odbočkách základnou motiváciou prednáškovej činnosti bolo oboznamovať členov s aktuálnymi problémami v jazykovede. Relatívne menej prednášok v tomto období bolo zo slavistiky. Prednášali prevažne starší jazykovedci. Podmienkou pre prijatie za člena bolo pripraviť prednášku na ZSJ. Doteraz väčšia časť nových členov — prijatých pred troma rokmi — túto podmienku nesplnila.

Hádam na konto iného programu sme sa nepokúšali hľadať novú metodiku v prednáškovej činnosti. Veľmi skromná — celkom isto zasa z tých istých dôvodov — bola naša spolupráca s Literárnovednou spoločnosťou a s Krúžkom moderných filológov. S ústredným výborom Jazykovedného združenia v Prahe

sme boli v živom styku a pravidelne ročne boli otázky ZSJ aj predmetom rokovaní vedeckého kolégia jazykovedy.

Suchá štatistika a kusé, stručné konštatovania reprezentujú veľa drobnej práce, na ktorej sa v tomto období zúčastňovali hlavne funkcionári ZSJ v Bratislave a všetci členovia odbočiek. Hodnota vykonanej práce Združenia slovenských jazykovedcov a v konkrétnom prípade terajšieho výboru sa môže ukázať až v budúcnosti.

J. Mistrík

ZPRÁVA O ČINNOSTI ORTOEPICKEJ KOMISIE

V posledných rokoch sa nástojčivo postavili požiadavky teoreticky dobre podloženej, v praxi sústavnej a celý náš verejný život zahŕňajúcej práce v okruhu jazykovej kultúry. Ak má slovenská jazykoveda týmto požiadavkám vyhovieť, nemôžu ostávať bokom ani problémy súvisiace s hovorenou podobou spisovnej slovenčiny. V tejto súvislosti sa na konci minulého roku obnovila činnosť ortoepickej komisie, ktorá má odteraz pracovať ako orgán Vedeckého kolégia jazykovedy SAV.

Obnovená komisia mala doteraz dve schôdzky, a to 13. decembra 1965 a 24. januára tohto roku; nadviazala na výsledky rokovania zo schôdzky konanej dňa 3. júna lanského roku, medzi ktorými je plán vypracovať ortoepickú príručku — Pravidlá slovenskej výslovnosti a s nimi súvisiaca predbežná deľba práce.

Na schôdzke užšieho jadra komisie dňa 13. decembra 1966 sa vykonala voľba predsedu (po smrti predsedu, národného umelca Janka B o r o d á č a prevzal ex offo funkciu predsedu dr. Štefan P e c i a r). Za predsedu komisie bol navrhnutý a jednohlasne zvolený doc. Viliam Z á b o r s k ý, člen činohry SND a laureát štátnej ceny, ktorý je nielen vynikajúcim praktikom a šíriteľom krásnej výslovnosti, ale pracuje v danej oblasti aj teoreticky ako učiteľ na Vysokej škole múzických umení v Bratislave. — Vo funkcii tajomníka bol na ďalšie obdobie potvrdený dr. Gejza H o r á k.

Hneď na začiatku sa konštatovalo, že prácu ortoepickej komisie nemožno zužovať na zostavenie Pravidiel slovenskej výslovnosti. To má byť len jedna časť a jedna etapa jej povinnosti. Pracovnou náplňou komisie bude napomáhanie výskumu v danom okruhu a najmä účinná pomoc pri prenášaní jeho výsledkov do praxe (a to v prvom rade prostredníctvom školy). Pripravovaná príručka má mať normatívny ráz a môže sa opierať o opis slovenských hlások, ktorý sa robí vo fonetickom kabinete fakulty UK v Bratislave, ako aj o fonetický výskum dr. Jozefa Lišku v Košiciach. Pravidlá slovenskej výslovnosti (ortoepická príručka) budú mať dve časti: 1. teoretickú časť a 2. výslovnostný slovník (praktickú časť). Táto normatívna príručka výslovnosti má byť zostavená tak, aby mohla dobre poslúžiť aj umelcom z divadiel, no špeciálne problémy scénickej reči sa v nej (aspoň v úplnosti) záväzne riešiť nebudú. Práca na Pravidlách slovenskej výslovnosti sa bude plánovať a organizovať tak, aby mohla byť zavŕšená do konca roku 1970. Sústavnejšie sa prípravnou prácou okolo ortoepickej príručky v rámci svojich pracovných povinností zapodieva dr. Jozef Liška (vypracoval „Predbežný náčrt koncepcie"); na začiatku apríla tohto roku prednesie na schôdzke komisie prvé znenie teoretických zásad, ktoré navrhuje uplatniť v chystanej príručke.

Po prediskutovaní a prijatí teoretických zásad bude možné pristúpiť k záväznej deľbe práce a k určeniu lehôt na ukončenie jednotlivých kapitol konceptu.

Na schôdzke 13. decembra sa navrhlo a ustanovilo pracovné jadro komisie v tomto zložení: Viliam Záborský (predseda), Gejza Horák (tajomník), Peter Bláž, Ladislav Dvonč, Eugen Jóna, Jozef Liška, Štefan Peciar, Eugen Pauliny, Jozef Ružička, Jozef Štolc. — Predseda komisie Viliam Záborský navrhol a členovia pracovného jadra jeho návrh prijali s uspokojením, aby sa pracovná zložka komisie schádzala pravidelne, a to podľa možností v prvý pondelok mesiaca. — Na schôdzke 24. januára 1966 sa preberal návrh zoznamu členov (mimo pracovného jadra). V druhej časti komisie, ktorá bude mať ráz poradného sboru, budú niekoľkí pracovníci Ústavu slovenského jazyka SAV, vysokoškolskí učitelia, poprední umelci, pracovníci školstva a kultúrnych inštitúcií (napr. rozhlas, televízia, film atď.). Záväzný zoznam členov (ktorý bude možné po uvážení dopĺňať) sa schváli na schôdzke 14. februára tohto roku.

Na pracovnej schôdzke 24. januára tohto roku sa ukázalo, že bude užitočné vždy zaradiť do programu rokovania aj referát a diskusiu. V rámci tematického okruhu *Z dejín slovenskej ortoepie* prvý referát *Bernolákove náhľady na správnu výslovnosť* mal tajomník G. Horák. — Vo veľmi živej diskusii v okruhu *Východiská správnej výslovnosti*, ktorá súvisela s referátom, sa ustálilo, že tomuto komplexu problémov bude treba venovať sústavnú a dlhšiu pozornosť. Jedno pracovné zasadnutie sa sústredí na problematiku výslovnostného úzu ako pojmu, s ktorým pracuje výslovnostná norma.

Okrem teoretických problémov a práce súvisiacej s realizovaním plánu vypracovať Pravidlá slovenskej výslovnosti na každej schôdzke pracovnej časti komisie budú sa preberať aktuálne výslovnostné problémy, a to tak, ako ich postupne bude nastoľovať každodenná prax (v divadle, rozhlase, televízii, v škole, v poradenskej službe atď.)

Ustálilo sa, že treba sústavne informovať verejnosť o činnosti ortoepickej komisie, a to nielen prostredníctvom Slovenskej reči, ale aj tlačou (napr. v Kultúrnom živote). Činnosť ortoepickej komisie pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV bude v súlade s plánom činnosti Združenia slovenských jazykovedcov, ktoré si v tomto funkčnom období (1966—1969) na prvé miesto svojej činnosti postavilo teoretické problémy spisovnej slovenčiny a široko organizovanú praktickú činnosť na pozdvihnutí jazykovej kultúry na Slovensku. (O činnosti ortoepickej komisie v predošlom období pozri SR 22, 1957, 372.)

G. Horák

ROZLIČNOSTI

K rodovej zhode pri substantíve dievča. — Substantívum *dievča* je stredného rodu. Patrí do skupiny podstatných mien stredného rodu zakončených v nom. sg. na *-a* (resp. po perniciach na *-ä*), ktoré obyčajne označujú mláďatá ľudí a zvierat, napr. *dieťa, šteňa, teľa, húsa, chlapča, knieža.* Toto slovo je v našich gramatických príručkách zároveň vzorom (vzor *dievča*).

Zo zaradenia slova *dievča* medzi podst. mená stredného rodu vyplýva používanie príslušných tvarov adjektív (v širokom zmysle) a slovies, t. j. tvarov stredného rodu, napr. *mladé dievča, to dievča, jedno dievča, tretie dievča, aké dievča, dievča spievalo, spievajúce dievča.*

V príspevku *Poznámky k slovenskému préteritu* upozornil A. K e d e r (SR 24, 1959, 363—367) na skutočnosť, že ak je reč o ľuďoch, neutrový tvar typu *volalo som* nemožno použiť. V takomto prípade sa povie *volal som* alebo *volala som.* Napr. *knieža zavolal* alebo *zavolalo* ale len *zavolal som* (ja knieža), podobne *dievča zavolalo,* ale len *zavolala som* (ja dievča). Uplatňuje sa tu teda len mužský alebo ženský rod. A Keder ďalej pripomenul (s využitím upozornenia J. Ružičku), že aj typ *volalo si* (t. j. tvar 2. os. sg. neutier) sa vyskytuje iba v príznakovom vyjadrení pri oslovení, napr. *strádalo si (dievča, srdce)* vedľa bežného *prišiel si* (chlapča) alebo *prišla si* (dievča).

Tieto konštatovania treba rozšíriť. Sloveso, ktoré sa vzťahuje k substantívu *dievča,* býva stredného rodu nanajvýš v rámci jednej vety. V ďalšej vete alebo v ďalších vetách, ktoré nasledujú po vete so slovom *dievča,* sa už nepoužívajú slovesné tvary stredného rodu, ale ženského rodu. Uvedieme iba niekoľko príkladov: *Potom si Sanitter pýtal pivo, ale d i e v č a pivo n e m a l o. M a l a len dve fľaše akéhosi tmavého, hustého nápoja.* (Knižný magazín 1964) — *D i e v č a rýchle p o b e h l o dopredu a s odvrátenou tvárou p o d r ž a l o dvere otvorené, keď ho niesli do pripravenej izby; len keď sa major pri vstupe do izby dotkol jej šiat, o p o v á ž i l a sa zdvihnúť k jeho tvári svoje milé belasé oči.* (Cooper — Klas). — *A potom — či mohli štyria Francúzi ponechať dievča v púšti a pripustiť, aby sa v y d a l a samotná do nebezpečných dobrodružstiev?* (Verne — Školnikovič) — *Ale d i e v č a z o s t á v a l o necitné k bratovmu láskavému a presvedčujúcemu tónu. — Nič takého, — o d p o r o v a l a prudko a vzpriamila sa.* (Ibáñez — Němečková) — *Ruky a boky m a l o d i e v č a obnažené, malé, od prachu biele nohy boli bosé. Veľmi husté čierne vlasy, previazané na temene hodvábnou šatkou, padali jej hlboko do širokého čela. M a l a úzke čierne obočie, položené ďaleko od seba, podlhovasté, tiež úzke oči, pravidelný, pekný nos, v ktorom nebolo nič z tvrdých čŕt Tuaregov. Malé ústa, prívetivá oblá tvár — áno, d i e v č a v y z e r a l o na cudzinku.* (Jefremov — Ličková) — *A j e d n o d i e v č a je*

medzi nimi. V b e h l a do rúk patroly. (Ribnikarová — Vrbacký) — *Zrejme p o r i a d n e d i e v č a. A z a p l i e t l a sa s nimi.* (Makľarskij — Cholendro — Dzurillová) — *V tráve l e ž a l o dievča a o p e k a l o sa na slnci. Zjavne sa p r i š l a kúpať, vzala si na seba len sukňu a l e ž a l a s odkrytým trupom.* (Gudmundsson — Rypáček) — *Nie, ani trochu sa nebojím, — p o v e d a l o dievča. Len sa dobre drž kožucha, tak sa ti nič nestane, povedal medveď. N i e s l a sa teda na medveďovom chrbte ďaleko-preďaleko.* (Z rozprávky do rozprávky)

S rovnakým prípadom stretávame sa aj pri substantíve *dievčatko* ako deriváte substantíva *dievča*. Napr.: Juj, to je medveď! — vraví *j e d n o d i e v č a t k o. Sáče sa a ani nepovie prepáč. Gruľko si len odfrkol. „N e p o z n a l a ma, myslí si.* (Zachoder — Jukanová)

Táto skutočnosť sa markantne prejavuje aj v používaní zámena *ona* (a jeho tvarov) namiesto zámena *ono*. Napr. *Z j a v i l o s a d i e v č a, s ružami na lícach od rýchleho behu. J e j ruka mávala roztvorenými novinami.* (Verne — Felix) — *T o d i e v č a patrí predsa jemu a nik iný nemá právo sa j e j dotknúť.* (Fridegárd — Kaňa) — *Teraz už musia s matkou vynájsť dáky spôsob, ako dostať t o d i e v č a. Patrí im a on tak túži po n e j, že ho z toho už bolí celé telo* (tamže). — *V Prahe mám d i e v č a, šiel som j u navštíviť, stačí?* (Kalivoda — Kravčíková) — *D i e v č a b o l o u n a v e n é a s m u t n é. Z obrovského vypáleného údolia vial panovačný dych smrti, tiesnil j u pocit osamelosti.* (Jefremov — Ličková) — *Ruky a boky m a l o d i e v č a obnažené, malé, od prachu biele nohy boli bosé. Veľmi husté čierne vlasy, previazané na temene hodvábnou šatkou, padali j e j hlboko do širokého čela* (tamže). — *Ale d i e v č a im povedá: Nepoletím s vami, len si leťte samy. Kačky j e j hodili po pierku a leteli ďalej.* (O chromej kačičke) — *Starček so starenkou plačú, prosia d i e v č a, aby o s t a l o, ale o n o nie a nie! Urobil j e j teda starček kolovrátok a vretienko* (tamže). — *Kam ste ukryli d i e v č a? V mene zákona sa dožadujem, aby ste mi j u vydali.* (Jókai — Paříková) — *Zažiadalo sa mi n a j k r a j š i e d i e v č a v Buchare a ešte dnes j u dostanem.* (Solovjov — Takáčová) — *S čelom v dlaniach z a p o t á c a l o s a d i e v č a do svetlice, kde kňažná Anastasia pripravovala pre ň u s družicami závoj — závoj najhrdšej nevesty.* (Sadoveanu — Hušková)

Z pozorovania týchto príkladov vidieť, že „akčný rádius" gramatického stredného rodu pri slovách, ktoré sa vzťahujú na substantívum *dievča* a majú sa s ním v rode zhodovať, je dosť malý. Tento rod sa uplatňuje v najtesnejšom spojení substantíva *dievča* s takými slovami v rámci jednej vety. Už v ďalšej vete, ktorá nasleduje, sa obvykle používa prirodzený rod, t. j. ženský rod, čo sa prejavuje v používaní ženských slovesných tvarov a v používaní zámena *ona* namiesto zámena *ono*. Najčastejšie ide o prípady, že podmet sa v takejto vete alebo vetách nevyjadruje (je zamlčaný). Porov.: *A jedno dievča je medzi nimi. Vbehla do rúk patroly. — Zrejme poriadne dievča. A zaplietla sa s nimi.*

Vyššie štádium v uplatňovaní sa prirodzeného rodu pri stredných podstatných menách vzoru *dievča* sa prejavuje pri substantíve *knieža*, ktoré je v jednotnom čísle nielen stredného rodu, ale aj mužského (v množnom čísle však je len stredného rodu).

L. Dvonč

Beludžský jazyk — beludžština. — Názvy jazykov, ako sa to uvádza v *Pravidlách slovenského pravopisu* (v 5. vyd. z r. 1964 na str. 68), tvoríme od príslušných prídavných mien na *-ský* alebo *-cký*. V prídavnom mene *beludžský* je prípona *-ský* a pred ňou spoluhláska *dž*. Od prídavných mien na *-ský* s predchádzajúcou spoluhláskou tvoríme názvy jazykov príponou *-čina* alebo *-ština*. Ak pred príponou *-ský* predchádza iná spoluhláska ako sykavka, tvoríme názov jazyka príponou *-čina*, napr. *slovenský — slovenčina, maďarský — maďarčina, švédsky — švédčina, portugalský — portugalčina, chorvátsky — chorvátčina*. Ak pred príponou *-ský* predchádzajú spoluhlásky *š, z*, tvoríme podľa Pravidiel názov jazyka príponou *-ština*, pričom kmeňové *š* splýva so *š* v prípone *-ština*, ale kmeňové *z* sa v písme zachováva, napr. *lašský — laština, lotyšský — lotyština, francúzsky — francúzština, kirgizský — kirgizština*.

Odvodzovací základ prídavného mena *beludžský* sa končí na *dž*. Spoluhláska *dž* je sykavá (k sykavkám patria spoluhlásky *c, dz, č, dž, s, z, š, ž*). Pravidlá slovenského pravopisu v poučke o tvorení názvov jazykov od prídavných mien so sykavkou pred príponou *-ský* spomínajú síce iba spoluhláska *š, z*, ale zrejme len preto, že ide o najčastejšie prípady a že prídavné mená s inou sykavkou sú pomerne málo známe a používané. Patrí k nim práve prídavné meno *beludžský* so sykavkou *dž*. Je evidentné, že analogicky podľa iných prípadov môže sa tu utvoriť príslušný tvar názvu jazyka len príponou *-ština*. Podľa toho dostávame názov jazyka *beludžština*. Z iných sykaviek vyskytuje sa pred príponou *-ský* napr. spoluhláska *ž*. Máme ju konkrétne doloženú v tvare prídavného mena *navažský* (odvodeného od mena indiánskeho kmeňa *Navahovia*): *V rezervácii si založili niekoľko nových škôl s n a v a ž s k ý m vyučovacím jazykom.* (M. Stingl, Indiáni bez tomahavkov, Bratislava 1963, 218) Aj tu názov jazyka tvoríme príponou *-ština: navažština*.

V Pravidlách slovenského pravopisu bude potrebné so zreteľom na tieto prípady tvorenia názvov jazykov od prídavných mien so spoluhláskami *dž* a *ž* pred príponou *-ský* doplniť príslušnú poučku o tvorení názvov jazykov príponou *-ština*, t. j. pridať k spoluhláskam *š, z* aj spoluhlásky *dž* a *ž*.

L. Dvonč

Camping — kemping. — Vo viacerých drobných príspevkoch na stránkach Slovenskej reči sme upozornili na proces postupného poslovenčovania jednotlivých prevzatých anglických slov. Možno povedať, že v posledných rokoch sa tento proces do značnej miery zrýchľuje. Podkladom je časté používanie príslušných prevzatých slov; zachovávanie pôvodnej pravopisnej, resp. aj zvukovej podoby sa po čase javí ako zbytočné, pretože rozdiel v pravopise a výslovnosti do značnej miery zaťažuje používateľa jazyka. Tak sme napr. ukázali, že namiesto podoby *cowboy* sa už takmer pravidelne používa dnes podoba *kovboj*, namiesto podoby *banjo* sa začína používať podoba *bendžo*, namiesto podoby *musical* podoba *muzikal*, resp. *muzikál* atď.

V jednom z príspevkov na stránkach Kultúrneho života (roč. 20, 1965, č. 40, 12) sme sa stretli s ďalším prejavom takéhoto poslovenčovania anglických slov pri slove *camping* a pri slovách s ním súvisiacich. Sústavne sa v tomto článku používajú poslovenčené podoby *kemping, kempovať, kempovanie: K e m p i n g y v cudzine nie sú len módou. — So stanmi k e m p u j ú na Západe predovšetkým tí najchudobnejší. — Na Západe je trochu iné poňatie autoturistiky a k e m p o v a n i a*. Tieto podoby zodpovedajú zákonitostiam preberania

cudzích slov z angličtiny do slovenčiny. Namiesto anglického æ (pozri výslovnosť slova camp napr. v *Anglicko-českom slovníku* od A. Osičku a I. Poldaufa, 2. vyd., Praha 1956, 65) sa tu vyslovuje a píše obyčajné *e* podobne ako v iných slovách, ktoré sme prevzali z angličtiny, napr. *džez, džem, sendvič, bendžo, mančester* (k tomu porov. môj článok *K diskusii o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti*, SR 30, 1965, 148).

Doložené podoby *kemping, kempovať, kempovanie* sú zatiaľ „prvou lastovičkou" (inak sme sa s týmito podobami nestretli, čo však nevylučuje možnosť, že sa už aj inde použili). *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959 nezaznamenáva ani slovo *camping*, ani *kemping*. *Malý slovník cudzích slov* od M. Šalingovej (4. vyd., Bratislava 1964, 74) uvádza podobu *camping* (s výslovnosťou *kemp*). V *Slovníku cudzích slov* od S. Šalinga M. Šalingovej a O. Petra (Bratislava 1965) sa na str. 553 uvádza podoba *kemping* s odkazom na podobu *camping*, ktorá je na str. 186. Za správnu sa tu teda pokladá pôvodná anglická podoba *camping*. Možno však právom predpokladať, že sa čoraz častejšie budú používať podoby *kemping, kempovať, kempovanie, kempujúci* a pod. a že tieto podoby nakoniec aj zvíťazia nad podobami, v ktorých sa zachováva pôvodný anglický základ *camp-*. Ukazuje na to vývin pri iných slovách, ktoré sme prevzali z angličtiny a ktoré úplne zdomácneli v našej slovnej zásobe.

L. Dvonč

Metaxas — metaxista. — V spisovnej slovenčine sa grécke slová na *-os, -as, -es* skloňujú osobitne, t. j. strácajú pri skloňovaní tieto koncovky, napr. *Pytagoras — Pytagora, Aristoteles — Aristotela, Sofokles — Sofokla, Euripides — Euripida* (pozri napr. v 5. vyd. Pravidiel z r. 1964, str. 87). Podobne sa odsúva pri skloňovaní gréckych mien aj koncové *-us*, na čo sme upozornili v poznámke *Ku skloňovaniu mena Makarios* (SR 31, 1966, 126), napr. *Prometheus — Promethea, Aigeus — Aigea*. Pravda, čo sme tu tiež konštatovali, koncové *-as, -es, -os* sa pri skloňovaní stráca len pri starogréckych menách. Pri súčasných gréckych menách, teda novogréckych k takémuto odsúvaniu koncového *-as, -es, -os* nedochádza napr. *Metaxas — Metaxasa, Zachariades — Zachariadesa, Glezos — Glezosa*.

Podobne ako sa strácajú koncové *-as, -es, -os* pri skloňovaní starogréckych mien, strácajú sa aj pri odvodzovaní slov od takto zakončených mien, napr. *Aristoteles — Aristotelov, aristotelovský, Pytagoras — Pytagorov, Euripides — Euripidov, Euklides — euklidovský*. A rovnako ako sa pri novogréckych menách koncové *-as, -es, -os* ponecháva pri skloňovaní v pádoch okrem nom. sg., ponecháva sa aj pri odvodzovaní slov, napr. *Zachariades — Zachariadesov, Glezos — Glezosov*.

V preklade románu Morský orol od J. Aldridgea (prel. M. Gregorová, Bratislava 1955) sme sa stretli s odchýlkou pri odvodzovaní substantiva na *-ista* od súčasného gréckeho (novogréckeho) mena *Metaxas*. Podľa toho, čo sme práve uviedli o odvodzovaní slov od takto zakončených mien, mala by sa pri odvodzovaní substantíva na *-ista* zachovať celá forma mena na *-as*. V citovanom preklade sa však používa derivát, pri ktorom derivačným základom je časť mena bez koncového *-as: Švábi zatkli metaxistov* (203), *Určite je tam v Egypte mnoho ľudí, aj metaxistov, aj vašich antimetaxistov* (211). Je tu teda podoba *metaxista*, nie „metaxasista", ako by vychádzalo z uvedeného výkladu o odvodzovaní slov od novogréckych mien na *-as, -es, -os*. Treba pritom

poznamenať, že v citovanom preklade sa meno *Metaxas* skloňuje náležite s ponechávaním koncového *-as: Mysleli, že odpustil M e t a x a s o v i* (38).

Príčinu tvorenia formy *metaxista* namiesto *metaxasista* vidíme v tom, že by takto došlo k utvoreniu istej neľubozvučnej formy slova. V mene *Metaxas* máme dve spoluhlásky *s (x* sa vyslovuje ako *ks).* K menu s dvoma *s* by mala pristúpiť odvodzovacia prípona, v ktorej sa tiež vyskytuje spoluhláska *s.* Aby sa takéto hromadenie spoluhlások *s* odstránilo, utvoril sa tu derivát *metaxista.* Podobné formy s jedným *s* v odvodzovacom základe a so *s* v odvodzovacej prípone sú v našom jazyku dosť početné. Nášmu príkladu je z tohto hľadiska najbližšie slovo *marxista,* v ktorom pred príponou *-ista* je tiež skupina *ks,* zapísaná písmenom *x.* Ďalej máme slová, ktoré tiež obsahujú spoluhlásku *s* na konci odvodzovacieho základu, alebo je táto spoluhláska na predposlednom mieste, napr. *basista, rusista, huslista.* Pre utvorenie formy *metaxista* je pritom v systéme jazyka istá priaznivá situácia a či dispozícia v tom, že v starogréckych menách, ako sme to už uviedli, sa koncové *-as, -es, -os* pri odvodzovaní stráca. Preto forma *metaxista* v rámci tvorenia slov od gréckych mien nepredstavuje nejakú odchýlku, ktorá by už na prvý pohľad bola veľmi odchýlna a prekvapujúca.

Z toho, čo sme tu uviedli, vyplýva, že s podobou *metaxista* možno súhlasiť, aj keď predstavuje „odchýlku" od bežného tvorenia slov od novogréckych mien na *-as, -es, -os.*

Ľ. Dvonč

Ku skloňovaniu slova kanoe. — V Slovenskej reči sme si povšimli výslovnosť slova *kanoe* (pozri L. D v o n č, *Kanoe,* SR 26, 1961, 188). Konštatovali sme, že sa dnes bežnou stáva výslovnosť podľa písanej podoby, kým pôvodná výslovnosť *keňú* je stále zriedkavejšia. Na tomto konštatovaní nie je potrebné nič meniť.

Všimnime si ďalej otázku skloňovania tohto slova. Podľa *Pravidiel slovenského pravopisu* (pozri napr. v 5. vyd. z r. 1964 na str. 210) a Slovníka *slovenského jazyka* (I. diel, Bratislava 1959, 670) slovo *kanoe* je stredného rodu a je nesklonné. Zdá sa však, že aj pri slove *kanoe* sa stretávame s bežným zjavom pri preberaní cudzích slov, t. j. s postupným vraďovaním do skloňovacej sústavy. Slovo *kanoe* sa tiež začína skloňovať. S takýmto skloňovaním slova *kanoe* sme sa stretli v preklade románu B. Travena Vzbura vyvesencov (prel. V. Hornáková, Bratislava 1949). Napr. *Keď chlap stratil, hoci iba na sekundu, kontrolu nad k a n o e m, metalo ho sem a ta* (148—149). — *Z administrácie bolo tiež ľahšie dostať sa pomocou k a n o í* (50). — *Pravda, doprava k a n o a m i alebo cayucami, ako ich vlastne menovali, tiež nebola vždy bezpečná!* (50).

V danom prípade ide vlastne v gen. a inštr. pl. o uplatnenie skloňovania podľa slov typu *rádio.* Koncové *-e* sa tu odtrháva, ako by bolo pádovou príponou nom. sg., a pridávajú sa príslušné pádové prípony *-í* a *-ami.* Podobne by sme analogicky utvorili aj tvary dat. a lok. pl. *kanoám, kanoách.* V inštr. sg. pri tvare *kanoem* nejde o rovnaký postup. Tu sa z prípony *-om* (ktorá by mala byť pri substantíve *kanoe* ako podst. mene stredného rodu) berie iba koncová spoluhláska, ktorá sa pripája k nezmenému tvaru *kanoe: kanoem.* S podobným zjavom sa stretávame aj pri niektorých iných cudzích podstatných menách, ktoré sa obvykle neskloňujú, ale v inštr. sg. majú tvar končiaci sa na *-m,* napr. *chianti — chiantim.* Porov. doklad: *Chcú na taliansky spôsob pripravené jedlá, aby ich potom zapíjali c h i a n t i m* (C. Fusero, Tragická paleta, prel. J. Procházka — A. Nemlaha, Bratislava 1964, 219).

Môžeme konštatovať, že slovo *kanoe* sa postupne začína v spisovnej slovenčine skloňovať. Nie je pritom vylúčené, že po upevnení skloňovania pri tomto slove by mohlo dôjsť k prípadnej zmene v tvare nom. – akuz. sg. Bola by napr. možná zmena tvaru *kanoe* na tvar *kanoa* (a teda aj zmena rodu stredného na ženský rod); slovo by takto patrilo k slovám, ako *aloa, Goa.* Pravda, definitívne slovo tu povie jedine prirodzený jazykový vývin, ktorého výsledky sa nie vždy dajú v jednotlivých prípadoch dopredu presne vystihnúť. Zatiaľ môžeme ostať pri uvedenom už konštatovaní, že slovo *kanoe* sa postupne vraďuje do slovenskej deklinačnej sústavy.

L. Dvonč

Netty – príd. meno Nettyn? – V románe Z. Dončovej Panna Izabela (Bratislava 1963) sme našli tieto vety: *N e t t y n a matka chytila Žužiku za briadku.* (str. 58) – *Ak už N e t t y n k a zabúda, nemali by rodičia...* (59) Zaujímavé sú v nich tvary *Nettyna* (príd. meno utvorené od osobného mena *Netty*) a *Nettynka* (expresívne deminutívum odvodené od toho istého základu). Amorfné pomenovanie *Netty* sa končí na *-y*, k nemu sa má pripojiť slovotvorná prípona začínajúca sa na *i*, ako teda písať tieto tvary?

V uvedených prípadoch ide vlastne o spojenia *Netty + ina, Netty + inka*, hiát však slovenčina nepripúšťa. Preto i nesklonné osobné meno *Netty* stráca pri odvodzovaní svoju koncovú samohlásku a prípony *-ina, -inka* sa takto pripájajú k slovotvornému základu *Nett-*.

S takýmto písaním podôb typu *Netty – Nettin (Nettina – Nettino)* sme sa stretli v prekladoch Tolstého románu Anna Kareninová pri osobných menách *Kity, Dolly: Príchod Levina do Moskvy začiatkom zimy, jeho časté návštevy a zjavná láska ku Kity boli pohnútkou prvých vážnych rozhovorov K i t i n ý c h rodičov o dcérinej budúcnosti a škriepok kniežaťa s kňažnou.* (1952 – prel. M. Klimová) – *Asi o päť minút prišla K i t i n a priateľka, grófka Nordstonová, ktorá sa vydala minulej zimy.* (Tamže) – *D o l l i n e deti s vychovávateľkou a Varenkou si robili plány, kde pôjdu na huby* (1960 – prel. M. Klimová).

Pri takomto (podľa nášho názoru správnom) tvorení podôb typu *Nettin, Kitin, Dollin* sa useknutím koncového *-y (Nett-y, Kit-y, Doll-y)* porušuje celistvosť amorfného pomenovania, ktoré je východiskom pri odvodzovaní. Uvedený slovotvorný postup však nie je osihotený.

Podobnú problematiku rieši L. D v o n č v poznámke *„Maccarthyzmus“*, či *maccarthizmus?* (SR 26, 1961, 251–252), v ktorej uvádza, že úplnosť podoby základného slova sa narúša i v iných prípadoch: *kanoe – kanoista, Tahiti – tahitský.* Spojenia typu *maccarthizmus, mindszenthiáda, rugbista, lobbista* a pod. navrhuje písať s *i*, lebo „písanie mäkkého *i* v uvedených slovách je takto výhodnejšie z hľadiska vybavovacej funkcie nášho pravopisu“.

Odvodeniny typu *Nettin, Nettinka, Nettička* si vyžadujú písanie s mäkkým *i*. Nejde tu len o vybavovaciu funkciu nášho pravopisu, ale i o tú skutočnosť, že pri stretnutí slova a jeho odvodzovacej prípony víťazí podoba abstraktnejšej časti tejto dvojice – podoba slovotvornej prípony.

Pravopis tvarov *Nettin, Nettinka, Nettička, Dollin, Dollinka, Dollička* úzko súvisí s otázkou ich výslovnosti.

Ak vezmeme do úvahy tú skutočnosť, že pred slovotvornými príponami *-in (-ina, -ino), -inka, -ička* dochádza pravidelne k alternácii *t/ť, d/ď, n/ň, l/ľ* (o tejto alternácii pozri E. P a u l i n y, *Fonológia spisovnej slovenčiny,* 97–98), a to

i v slovách cudzieho pôvodu (napr. *Magdaléna — Magdalénin*, vysl. Magdaléňin), treba predpokladať i pre uvedené prípady výslovnosť s mäkkým *ť, ľ: Netty — Nettin, Nettinka, Nettička* (Neťťin, Neťťinka, Neťťička), *Kity*, resp. *Kitty — Kitin/Kittin, Kitinka/Kittinka, Kitička/Kittička* (Kiťin/Kiťťin, Kiťinka/Kiťťinka, Kiťička/Kiťťička), *Dolly—Dollin, Dollinka, Dollička* (Doľľin, Doľľinka, Doľľička), *Polly — Pollin, Pollinka, Pollička* (Poľľin, Poľľinka, Poľľička) atď. Alternácia *t/ť, d/ď, n/ň, l/ľ* je systematická pred domácimi pádovými príponami *-i, -e* a slovotvornými príponami začínajúcimi sa na tieto samohlásky i pri cudzích slovách: *študent — študenti, študentík* (študenťi, študenťík), *kadet — kadeti* (kadeťi), *dekan — dekani* (dekaňi), *dirigent — dirigenti* (dirigenťi), *bastila — v bastile* (v bastiľe), *dekáda — v dekáde* (v dekáďe), *tiráda — v tiráde* (v tiráďe) atď. Pravidelnosť tejto alternácie podopiera i spomínanú výslovnosť tvarov *Nettin, Kitin/Kittin, Dollin, Pollin* s mäkkým *ť, ľ*. Pri slovách typu *maccarthizmus* problém výslovnosti odpadá, pretože prípona *-izmus* je cudzieho pôvodu a pred ňou alternácie nie sú (porov. výslovnosť slov *chvostizmus, sadizmus, germanizmus, kapitalizmus* atď.).

Z rozboru sa dá urobiť ešte jeden záver: deklinačná nehybnosť slova nepredpokladá jeho slovotvornú neschopnosť.

J. Sabol

Ranofeudálny — včasnofeudálny. — V spisovnej slovenčine máme dvojicu prídavných mien rozlíšených prítomnosťou jedného alebo dvoch *n: raný — ranný*. Príd. meno *ranný* má význam „ktorý prichádza ráno, ktorý sa koná ráno“ (*Slovník slovenského jazyka III*, Bratislava 1963, 696). Slovo *raný* má podľa SSJ dva významy: 1. „prichádzajúci, vyskytujúci sa zavčasu, skoro, včasný, skorý“; tu sa v cit. slovníku uvádzajú príklady *raný sneh, rané mrazy, raný osev* (zavčasu zrejúci), *rané ovocie, raná zelenina, rané zemiaky, raná pšenica, raný hovädzí dobytok;* 2. „ktorý je na začiatku nejakého obdobia alebo vývinu“; tu SSJ pripája príklady *rané detstvo, raná mladosť, raná gotika, rané baroko, raná doba dejinná, raná doba bronzová*. Príd. meno *raný* má rovnaký význam ako slová *skorý* alebo *včasný;* týmito slovami sa slovo *raný* bližšie vysvetľuje aj v *Pravidlách slovenského pravopisu* (1965, str. 331). Popri príd. mene *raný* SSJ zaznamenáva aj niektoré zložené prid. mená s *rano-* v prvej časti: *ranobarokový, ranoburžoázny, ranodejinný, ranofeudálny, ranogotický, ranolaténsky, ranorenesančný*.

Pri príd. mene *raný* pozorujeme neraz v bežnej jazykovej praxi neistotu, čo sa prejavuje v jeho zamieňaní s príd. menom *ranný*. V niektorých prípadoch, ktoré zaznamenáva SSJ, je okrem toho používanie slova *raný* dosť zriedkavé, napr. *raná doba dejinná*. Aj používanie príd. mena *raný* v termíne *raná doba bronzová* (príp. inom podobnom termíne) je azda pomerne zriedkavé, pretože bežnejšie sa jednotlivé doby delia na mladšiu a staršiu a podľa toho sa hovorí o mladšej a staršej dobe (napr. bronzovej, kamennej). Preto neprekvapuje, že sa príd. meno *raný* dosť často nahrádza iným synonymným, resp. inými synonymnými výrazmi. Tak popri vyjadrení *rané zemiaky* sa používa (a v bežnej jazykovej praxi azda aj častejšie) vyjadrenie *skoré zemiaky* (zaznamenáva sa ako príklad pri výklade slova *skorý* v IV. diele cit. slovníka, Bratislava 1964, 97). Podobne sa bežne používajú vyjadrenia *skorá zelenina, skoré čerešne* (tiež ako príklady pri slove *skorý* v SSJ). Často sa používajú aj synonymné výrazy s príd. menom *včasný*, napr. *včasná zelenina, včasné zemiaky* (SSJ V, Bratislava 1965,

32). Príd. meno *raný* ustupuje pomaly z bežného používania v slovnej zásobe nášho spis. jazyka.

Odsúvanie príd. mena *raný* sa prejavuje aj v nahrádzaní zložených príd. mien s *rano-* inými príd. menami. Namiesto slova *rano-* v prvej časti zloženého slova sa začína používať slovo *včasno-*, súvisiace s príd. menom *včasný* (vyššie sme spomínali ako synonymum slova *raný*). Tak sme si povšimli používanie príd. mena *včasnohistorický* u J. Stanislava: *Termín venetský dáva L.—S. tým názvom, ktoré sa zjavujú v krajoch, zaujatých v časoch v č a s n o h i s t o r i c k ý c h* (Jazykovedný sborník 3, 1948, 94). Podobne sa používa príd. meno *včasnoveľkomoravský* v Dejinách Slovenska: *Ukážky šperkov z v č a s n o m o r a v s k é h o mohylníka* (I. diel, Bratislava 1961, 90). V. Uhlár zas použil podobu *včasnofeudálny* namiesto *ranofeudálny: Zo stránky významovej slovo zámok je veľmi blízke predfeudálnym a v č a s n o f e u d á l n y m hradom* (Zámok, SR 30, 1965, 335).

SSJ neuvádza ani jedno zložené príd. meno typu *včasnofeudálny*, ale len príd. mená typu *ranofeudálny*. Nazdávame sa, že niet nijakej prekážky, aby sme neuznali za jazykovo správne a vyhovujúce aj príd. mená typu *včasnofeudálny*. Zdá sa dokonca, že by sa im mala dávať prednosť, pretože sú výstižnejšie, významovo priezračnejšie ako podoby s *rano-*. V ich prospech hovorí aj naznačený vývin pri používaní slova *raný* v spisovnom jazyku. Nateraz sa nám situácia javí tak, že prídavné mená typu *včasnofeudálny* sú rovnocennou súčasťou slovnej zásoby nášho spisovného jazyka popri príd. menách typu *ranofeudálny*, uvádzaných bežne v našich normatívnych jazykových príručkách. V niektorých prípadoch ide o slová, ktoré sú súčasťou terminologických spojení, napr. *včasnofeudálny — ranofeudálny názov* (v onomastickej terminológii), *ranofeudálny — včasnofeudálny štát, ranohistorická — včasnohistorická doba* a pod. Bolo by vhodné uviesť slová typu *včasnofeudálny* v pripravovanom VI. diele SSJ, ktorý má obsahovať dodatky a doplnky.

L. Dvonč

Pôvod výrazu „mať dopad“. — O výskyte tohto výrazu v našej periodickej tlači písala Z. J e s e n s k á v Kultúrnom živote 20, 1965, č. 17, str. 5. Uviedla viac dokladov: *finančný dopad bude na . . ., schodky majú dopad na . . ., dopad na kvalitu je . . ., nevie sa, aký to bude mať dopad*, ba dokonca aj *opera mala dopad . . .* Správne uvádza, že miesto slova *dopad* treba v takýchto prípadoch používať výrazy *vplyv, následok, účinky* a že ide o módne slovo používané predovšetkým v administratíve, ktoré sa šírilo zhora nadol.

Pokiaľ ide o pôvod tohto výrazu, domnievam sa, že sa k nám dostal najpravdepodobnejšie cez češtinu prekladom anglického *to have an impact (on something)*. Tento výraz sa často vyskytuje v ekonomickej a žurnalistickej angličtine a jeho frekvenciu ešte zvýšila v ostatnom čase okolnosť, že slovo *impact (dopad, náraz)* sa často vyskytuje v súvislosti s pristátím kozmických rakiet na mesiaci.

A. Sršeň

ODPOVEDE NA LISTY

Zastal pred ôsmymi dverami. — Kolektív žiačok z 9. triedy Základnej deväťročnej školy v Čapore: „Na hodine slovenského jazyka sme dostali takýto výraz: zastal pred ôsmimi dvermi. Myslíme si, že v ‚ôsmimi' má byť tvrdé y (ôsmymi). Prosíme Vás o vysvetlenie tohto výrazu, a to písomne."

Odpoveď: Podľa súvislosti možno oprávnene predpokladať, že ide o radovú číslovku. Spojenie radovej číslovky, ktorá bližšie určuje podstatné meno *dvere*, v základnom tvare znie *ôsme dvere*. Človek, o ktorom sa hovorí v danej súvislosti, asi šiel a postupne prechádzal cez dvere. Prešiel prvé, potom druhé i tretie, bez prekážky prechádzal štvrtými, piatymi, ba i šiestymi a siedmymi dverami, až napokon zastal pred ôsmymi dverami. — V pádovej prípone radovej číslovky *-ymi* píšeme tvrdé *y* ako napríklad v prídavnom mene *priamymi*. Radová číslovka *ôsmy* sa totiž skloňuje ako vzor prídavných mien tvrdého zakončenia *pekný*. Treba si povšimnúť, že sa v nej zachováva rytmické pravidlo ako napr. v prídavnom mene *priamy (priamymi)*.

Ukazuje sa, že vo vete *Zastal pred ôsmymi dverami* ide jednoznačne o r a d o v ú číslovku. Keby totiž bola reč o tom, že príslušný človek zastal, lebo si mal vybrať do ktorých dverí, čo boli pred ním vedľa seba v celkovom počte osem, má vstúpiť — to by sa muselo vyjadriť takto: *Zastal pred osmoro dverami*. Pri pomnožných podstatných menách sa totiž v úlohe základných číslovie k používajú rozčleňovacie číslovky, ktoré podľa novšieho jazykovedného výskumu voláme s k u p i n o v é. Hovoríme a píšeme: *jedny dvere, dvoje dverí, troje dverí, štvoro, pätoro, šestoro, sedmoro, osmoro, deväťoro, desatoro dverí.*

Nuž teda *ôsme dvere* (radová číslovka), ale *osmoro dverí* (skupinová číslovka namiesto základnej pri pomnožnom podstatnom mene).

Vo vete *Zastal pred ô s m y m i dverami* máme do činenia s radovou číslovkou.

Z Babia, v Babí. — Ď. K., žiak 7.a tr. z Pavloviec, okres Prešov: „V našom okrese je obec Babie. Dochádzajú do nej poštové zásielky z rozličných organizácií s určením miesta v 6. páde. Na obálkach možno čítať napr. MNV v Babom, v Babiom, v Babí. Moji spolužiaci, ktorí sa narodili v spomínanej obci, píšu nejednotne: Narodil som sa v Babí, v Babom alebo v Babiom. Ba i v Prešovských novinách bola táto obec spomínaná v tvare pri Babom, inokedy v Babiom, len nie v Babí. Názory mojich spolužiakov nie sú jednotné, preto Vás žiadam o vysvetlenie, ako uvedenú obec (a jej podobné) správne písať."

Odpoveď: Nesprávne skloňovanie zemepisného mena *Babie* vzniklo na zá-

klade dvojslovných zemepisných mien, ako sú *Babia hora, Škovránčia ulica, Slávičie údolie.* V týchto dvojslovných názvoch prvé slovo *(Babia, Škovránčia, Slávičie)* je takzvané druhové privlastňovacie prídavné meno. Takéto prídavné mená sa tvoria najmä od mien zvierat; len zriedka od osobných mien (napr. *baba – babí, trpaslík – trpasličí, obor – obrí, striga – stridži).* V takýchto prípadoch (v dvojslovných vlastných menách) druhové prídavné mená si zachovávajú svoju slovnodruhovú príslušnosť a skloňujú sa ako prídavné mená *páví.* Teda takto: *z Babej hory, k Babej hore, pred Babou horou; zo Škovránčej ulice, ku Škovránčej ulici, pod Škovránčou ulicou* atď.

No zemepisné meno *Babie* patrí do inej skupiny. I keď ide pravdepodobne o pomenovanie, ktoré bolo pôvodne druhovým privlastňovacím prídavným menom, keď sa stalo samostatným (jednoslovným) vlastným menom obce, začalo sa skloňovať ako podstatné meno zakončené na *-ie* (teda podľa vzoru *vysvedčenie).* Prešlo zo skupiny druhových privlastňovacích prídavných mien medzi podstatné mená, čiže spodstatnilo (substantivizovala) sa. Z gramatickej stránky sa rovnako správajú napr. aj tieto vlastné mená obcí: *Vranie, Srnie (Dolné Srnie* a *Horné Srnie)* a *Jastrabie.* Vlastné meno *Babie* a tieto vlastné mená skloňujeme (podľa vzoru *vysvedčenie*) takto: *Babie (Srnie, Vranie) – z Babia (Srnia, Vrania), k Babiu (Srniu, Vraniu), pri Babí (Srní, Vraní), za Babím (Srním, Vraním).*

Skloňovanie vlastných mien obcí, ako sú *Babie, Srnie* a *Vranie* podľa vzoru druhových prídavných mien *páví* (teda „z Babieho, v Babom" atď.) je nesprávne.

Adresa má správne znieť takto: *Miestny národný výbor v B a b í* a podobne: *Miestny národný výbor v Dolnom (Hornom) S r n í* a *Miestny národný výbor vo V r a n í.* – Pozorný čitateľ Slovenskej reči môže zistiť, že sa v našom časopise o tomto probléme už písalo.

Mucha prenášač chorôb. – V. N. z Likavky, okres Liptovský Mikuláš: „Chcem sa spýtať, či je správne napísané na nálepke zápalkovej škatuľky, ktorú prikladám: Mucha prenášač chorôb. Myslím si, že správne by malo byť: Mucha prenášačka chorôb. Prosím odpoveď v liste alebo v rozhlase."

Odpoveď: Pokladáme za užitočné odpovedať aj prostredníctvom nášho časopisu, aby riešenie problému sa zachytilo trvácejším spôsobom.

V danom prípade ide o neslovesnú kvalifikujúcu vetu. Podmetom vety je slovo *mucha* a menným prísudkom vety je *prenášač chorôb.* Podmet vyjadrený podstatným menom ženského rodu *(mucha)* sa v prísudku zaraďuje do skupiny živočíchov, ktoré prenášajú choroby. Syntakticky sa toto zaradenie uskutočňuje pomocou odvodeného podstatného mena *prenášač,* bližšie rozvitého podstatným menom v druhom páde *chorôb.* Je tu rodový nesúlad. Podmet *(mucha)* je ženského rodu, ale kvalifikujúci menný prísudok je mužského rodu *(prenášač).* V prísudku je činiteľské podstatné meno odvodené od slovesa *prenášať.* K podstatnému menu *prenášač* jestvuje v spisovnej slovenčine takzvaná prechýlená podoba; používa sa vtedy, keď sa má označiť bytosť ženského rodu. Je to slovo *prenášačka.* Bolo by teda možné stavať požiadavku (a ako ukazuje náš námet: taká požiadavka sa i stavia), aby sa menný prísudok zhodoval podľa rodu s podmetom: keď je podmet ženského rodu, aby bol k nemu patriaci menný prísudok takisto ženského rodu (aby mal podobu prechýleného podstatného mena).

Nápisová veta na nálepke zápalkovej škatuľky by podľa tejto požiadavky mala takéto znenie: *Mucha p r e n á š a č k a chorôb.*

A pritom všetkom zastávame náhľad, že i znenie *Mucha p r e n á š a č chorôb* celkom dobre obstojí. Činiteľské podstatné meno *prenášač* totiž môže mať všeobecnú platnosť a označovať bytosti bez ohľadu na ich prirodzený rod. (Porov. vetu *Boli tam aj učitelia národných škôl.* Označenie *učiteľ* zahŕňa tu aj učiteľky.)

Ako sa ukázalo, nápisovú vetu *Mucha prenášač chorôb* nepokladáme za chybnú.

Ospravedlniť niečo/niekoho a ospravedlniť sa. — A. K-ová, žiačka I.a triedy SVŠ v Sobranciach: „V našej triede bývajú často spory. Škriepime sa pre nesprávne použitie niektorého výrazu. Teraz sa to stalo pri ospravedlnení študentky, ktorá sa ospravedlňovala takto: Súdruh profesor, ospravedlňujem sa... Tu ostatní študenti začali namietať a dávali prednosť vete Prosím o ospravedlnenie. Prosím Vás v mene celej triedy, odpovedzte nám, ktorý výraz je vhodnejší."

Odpoveď: Ide o jemnú vec, ktorá si zaslúži pozornosť, a treba povedať, že nadhodená otázka je dôkaz o bystrom jazykovom povedomí v spomínanom sobranskom kolektíve študentov.

Ospravedlniť značí vysvetliť, odôvodniť konanie (vykonanie) istej činnosti, ktorá sa hodnotí ako negatívna, alebo nekonanie (nevykonanie) istej činnosti, ktorá sa podľa príslušného poriadku požaduje. *Ospravedlniť dakoho* značí uznať dôvody, že príslušná osoba musela konať/vykonať voľačo, čo sa hodnotí ako negatívne, alebo že nemohla konať/vykonať to, čo sa pokladá za potrebné (požadované, osožné a pod.). Podľa toho možno ospravedlniť napr. odchod zo školy, stav zlosti (rozčúlenia, nenapísanie úlohy, neprítomnosť na vyučovaní atď.). Podobne možno ospravedlniť niekoho, že voľačo urobil (neurobil).

Teraz otázka, či možno použiť slovo *ospravedlniť* aj ako zvratné, so zámenom *sa.* Sloveso *ospravedlniť sa* môže mať variant významu podľa situácie. 1. Označuje, že príslušná osoba odôvodnila svoje konanie pred inou (kompetentnou) osobou a tým dokázala svoju spravodlivosť (nevinu), 2. alebo že daná osoba ospravedlnila sama seba. (Tu možno uviesť kvôli názoru takýto výrok: Ty si sa [rozumej: seba] ospravedlnil — len či ťa my ospravedlníme.)

A práve o spletenie obidvoch významov ide v našom prípade. Príslušná študentka sloveso *ospravedlňujem sa* rozumela takto: „vyslovujem ospravedlnenie, prečo som sa nemohla pripraviť na vyučovanie", kým jej spolužiaci brali sloveso *ospravedlňujem sa* vo význame „uznávam, že som si nemohla urobiť úlohu." Pretože veta *Súdruh profesor, ospravedlňujem sa* je dvojznačná, dávame prednosť jednoznačnej formulácii: *Súdruh profesor, prosím o ospravedlnenie (prosím ospravedlňte ma), že som si nenapísala úlohu.* To, čo platí o dokonavom slovese *ospravedlniť/ospravedlniť sa,* platí aj o jeho nedokonavom náprotivku (pendante) *ospravedlňovať/ospravedlňovať sa.* Sloveso *ospravedlňovať sa (ospravedlňať sa)* vyjadruje alebo 1. odôvodňovať pred dakým správnosť svojho konania alebo 2. uznávať sa za takého, čo koná správne (spravodlivo).

Podľa tejto úvahy príslušná veta mala mať takúto jednoznačnú podobu: *Súdruh profesor, prosím o ospravedlnenie (ospravedlňte ma, že...).*

Problém vznikol preto, lebo vidový slovesný pár *ospravedlniť/ospravedlniť sa*

— *ospravedlňovať/ospravedlňovať sa (ospravedĺňať sa)* má jednak význam 1. vysloviť ospravedlnenie — vyslovovať ospravedlnenie (za iného alebo za seba), jednak 2. uznať — uznávať, že príslušná osoba konala správne (spravodlivo).

Námietka spolužiakov bola teda namieste.

Masová vražda času? — M. S-ová z Bratislavy: „V Pravde z 27. januára tohto roku na prvej strane bola krátka úvaha ČTK o tom, koľko času sa zmárni cestovaním do práce v našich najväčších mestách. V článočku sa konštatuje, že Československo patrí medzi krajiny s masovým cestovaním do práce. Úvaha a malý článok, ktorý z nej vznikol, to by bolo v poriadku, no nevidí sa mi nadpis článku. Nadpis Masová vražda času pociťujem ako neprimerane hrubý."

Odpoveď: V súvislosti s časom, ktorý ľudia potrebujú na cestovanie do práce, možno hovoriť o strate, neproduktívnom strávení istého času. Dosť často sa pri strácaní času neproduktívnou činnosťou alebo aj nečinnosťou hovorí o márnení (zmárnení) času alebo o zabíjaní (zabití) času. Spojenia *zabiť čas/zabíjať čas* a *zabíjanie času* patria medzi lexikalizované metafory. Pri nich je súvislosť so zabíjaním (usmrcovaním) v našom vedomí už celkom stlmená. A práve tento jav pri hodnotení spojení typu *zabiť čas* treba vziať do úvahy, keď chceme odpovedať na otázku, či nadpis *Masová vražda času* možno pokladať za správny a štylisticky primeraný. Pri výbere nadpisu, ktorý máme posúdiť, nastala zámena slova *zabíjanie* významovo blízkym slovom *vražda*, a to preto, aby nadpis bol vypuklejší, aby čitateľa prilákal. Súhlasíme s námietkou, že tento postup nebol najšťastnejší. Kým pri spojení *zabíjanie času* je asociácia so zabíjaním (v priamom význame) už celkom stlmená, v spojení *masová vražda času* vystupuje naplno (porov. *masová vražda* = zavraždenie mnohých ľudí, más s aktualizovaným spojením *masová vražda času* = masy vraždia čas).

Nadpis je naozaj zbytočne aktualizovaný, bombastický. Výmenu lexikalizovanej metafory *zabíjanie času* aktualizovanou, príležitostnou metaforou *vražda času* nepokladáme za štylisticky primeranú.

Napokon možno navrhnúť takéto zmiernené nadpisy: *Márnime veľa času cestovaním/Veľa času zabíjame cestovaním;* a keby sme sa nechceli zaobísť bez slova *masový,* nuž prijateľnejšie by boli aj takéto varianty nadpisu: *Masové márnenie času/masové zabíjanie času.*

G. Horák

SLOVENSKÁ REČ, časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Ročník 31, 1966, číslo 3. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Redaktorka časopisu Mária Kurišová. Technická redaktorka Magdaléna Macová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 24,–, jednotlivé čísla Kčs 4,–. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS – ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ, čís. 18163 50-II 3. – V-06*61084.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966
Kčs 4.–.